

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA**

VITA BARANAUSKIENĖ
(TEISĖ IR VALDYMAS)

VIEŠUMO PRINCIPAS BAUDŽIAMOJO PROCESO TEISĖJE
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė -
Lekt. dr. Jolanta Kanapeckaitė

Vilnius, 2005

TURINYS

Įvadas	3 psl.
1. Viešumo principo samprata bei reikšmė	6 psl.
1.1. Baudžiamojo proceso principo samprata.	6 psl.
1.2. Viešumo principo esmė.	8 psl.
1.3. Viešumo principo santykis su kitais baudžiamojo proceso principais.	13 psl.
2. Viešumo principo turinys.	17 psl.
2.1. Teismo posėdžio viešumas.	18 psl.
2.2. Nuosprendžio priėmimas ir viešas paskelbimas posėdyje.	22 psl.
2.3. Teismo medžiagos viešumas bei prieinamumas.	24 psl.
2.4. Teismo sprendimų skelbimas viešai (publikavimas).	28 psl.
3. Viešumo principo išimtys.	35 psl.
3.1. Neviešas teisminis nagrinėjimas dėl nusikalstamų veikų, kurias padarė nepilnamečiai.	39 psl.
3.2. Proceso dalyvių privataus gyvenimo apsauga kaip pagrindas rengti uždara teismo posėdį.	44 psl.
3.3. Liudytojų ar nukentėjusiųjų anonimiškumas kaip pagrindas rengti uždara teismo posėdį.	50 psl.
Išvados ir pasiūlymai.	56 psl.
Literatūros sąrašas.	58 psl.
Santrauka.	67 psl.

IVADAS

Lietuvos Respublikos Konstitucija (30 straipsnis)¹, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau EŽTK) (6 straipsnis)², baudžiamojo ir civilinio proceso įstatymai suteikia teisę kiekvienam asmeniui, kurio teisės buvo pažeistos kreiptis į teismą. Jeigu kam nors kyla abejonių, ar iš tiesų teismas turi ir gali nagrinėti ginčą, pagal įstatymą tiesiogiai nepriklausantį teismo kompetencijai, ima reikštis aukščiausio pagal rangą teisės akto - Konstitucijos - galia. Joje nedviprasmiškai sakoma, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą (30 straipsnio 1 dalis). Akivaizdu, kad šios teisės riboti negali niekas. Priešingu atveju net nevertėtų pradėti diskusijos apie teisinę valstybę ir jos pagrindus.

Tuo norisi dar kartą pabrėžti teismo vietą ir vaidmenį visuomenės gyvenime, nes tik teismai Lietuvos Respublikoje turi teisę vykdyti teisingumą (Konstitucijos 109 straipsnis).

Išsivysčiusiose demokratinėse valstybėse, ypač Skandinavijos šalyse, išivyrėja valdžios, taip pat teisminės, atvirumo, skaidrumo tendencija. Tai neabejotinai padeda stiprinti atviros visuomenės kūrimo ir įtvirtinimo principus. Šiuo atžvilgiu Lietuva neturėtų būti išimtis. Dar visai neseniai teismų, kaip beje, ir kitų valstybės institucijų, darbą gaubė tam tikras paslapties šydas. Visuomenei nepateikta arba pateikta dozuota informacija apie teismuose nagrinėjamų bylų skaičių, pobūdį, kitus rodiklius iš esmės suformavo įvaizdį, kad teismai yra uždara organizacija.³

Deja, pasitikėjimas teismais yra labai nedidelis⁴ (2005 m. spalio mėn. 6-9 dienomis atliktos apklausos metu 20 proc. respondentų pasisakė pasitikį teismais)⁵, o spauda, įvairūs periodiniai leidiniai - tiek teisiniai, tiek ne - vis nagrinėja įvairius procesinius trūkumus, neteisingus nuosprendžius, teismų uždarumą⁶ ir t.t., tad pagrįstai kyla klausimas: ar Lietuvoje yra įtvirtintas viešumo principas, ar įstatymų leidėjas ką nors daro, kad jį įtvirtintų, ir ar tai atitinka bent minimalų standartą.⁷

Darbo problematika. Viešumo principo įgyvendinimas baudžiamajame procese neatsiejamas nuo teisės į teisingą bei sąžiningą teismą. Tačiau šio principo turinys bei taikymo išimtys tiriant nusikalstamas veikas bei nagrinėjant baudžiamąsias bylas iki šiol kelia diskusijų tarp praktikų ir mokslininkų. Tai lemia keletas priežasčių. Pirma, viešumo principo netaikymas arba ribotas veikimas pirmojoje baudžiamojo proceso stadijoje dažnai tampa diskusijų objektu dėl

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 31-953.

² Lietuvos Respublikos įstatymas dėl „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 37 – 913.

³ Valančius V. Teisingumo vykdymas: bendrosios pastabos dėl teismų sprendimų stabilumo // Justitia. 1999, Nr. 1. P.10

⁴ Valančius V. Teisėjai ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi // Justitia. 1999, Nr. 5-6. P.11.

⁵ Lietuvos gyventojai labiausiai pasitiki švietimu ir Bažnyčia //

<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=7716355>; prisijungimo laikas: 2005-10-16.

⁶ Vilkauskaitė V. Žurnalistai ir teisėjai: nesantaika blėsta // Kauno diena, 2000 kovo 28.

⁷ Kapočiūtė J. Ar viešumo principas suponuoja tikrąjį viešumą? // Teisės apžvalga. 2001, Nr. 5. P.59.

procesinio šalių lygiateisiškumo užtikrinimo. Antra, viešumo principo įgyvendinimas bei jo išimties teismo nagrinėjimo metu taip pat kelia nemažai diskusijų dėl kaltinamojo ir jo gynėjo (atstovo) procesinių interesų apsaugos. Žinant tai, jog procese ginamos ne tik kaltinamojo, bet ir nukentėjusiojo teisės, išskyla klausimai dėl šio principo taikymo derinant konstitucinio proporcingumo ir teisingumo vykdymo principus. Taip pat teismo viešumo vis dažniau tenka derinti (riboti) su asmens privatumo reikalavimais, ypač nepilnamečių procese, nes, kaip žinoma, atskiros nepilnamečiams skirtos teisenos Lietuvoje nėra.

Darbo naujumas. Rodos, jog ši tema yra visų ir seniai aptarta, tačiau gilinantis į Europos žmogaus teisių teismo jurisprudenciją bei baudžiamojo proceso doktriną, tenka pripažinti, jog dar nepakankamai yra nuveikta šioje srityje. Tik nedaugelis Lietuvos mokslininkų yra nagrinėję šio principo taikymo aspektus. 2002 m. A. Panomariovo atliktas disertacinis tyrimas bene vienintelis kompleksiškas tyrimas, skirtas paslaptims baudžiamajame procese bei jų apsaugai. Taip pat skirtingais aspektais kai kuriuos šios temos klausimus nagrinėjo J. Kapočiūtė, E. Žiobienė, V. Mikelėnas, E. Šileikis, I. Foinickij, J. Pradel, R. Clayton, H. Tomlinson, J. Sprack ir kiti. Tačiau nagrinėjant šią temą neteko aptikti kompleksiško būtent viešumo principo teisme, jo turinio bei išimčių tyrimo Lietuvoje.

Darbo temos aktualumas. Viešumo principo analizė aktuali tuo, jog čia susiduriama su, pirmiausia, šio principo taikymo derinimu su kitais, ne mažiau svarbiais, principais. Antra, būtina išsiaiškinti, kokios yra neviešo teismo nagrinėjimo ribos bei apimtys. Visa tai, suprantama, susiję su žmogaus teisių apsaugos klausimais, kurių sprendimo būdai ir galimybės priklauso nuo kertinių baudžiamojo proceso gairių turinio. Be to, išskyla klausimas – ar įstatymas gali aiškiai ir tiksliai apibrėžti viešumo principo netaikymo išimtis, ar teismams turi būti palikta diskrecijos teisė spręsti dėl neviešo teismo nagrinėjimo.

Darbo temos objektas – viešumo principas bei jo turinys teisiniame nagrinėjime. Akivaizdu, jog pats viešumo principas turėtų būti nagrinėjamas kompleksiskai, t.y. kitų proceso principų sistemoje, atsižvelgiant į jų balansą.

Darbo dalykas – teisės normos, reguliuojančios teismo proceso viešumo principą bei jo išimtis, Europos žmogaus teisių teismo (toliau EŽTT) jurisprudencija, mokslo literatūros šaltiniai.

Taigi pagrindinis šio darbo *tikslas* yra atskleisti viešumo principo baudžiamajame procese turinį, paskirtį bei jo taikymo išimtis.

Siekiant minėto darbo tikslo, būtina įvykdyti ir šiuos *uždavinius*:

1. Apibrėžti viešumo principo baudžiamajame procese turinį;
2. Nustatyti viešumo principo santykį su kitais baudžiamojo proceso principais;

3. Išsiaiškinti viešumo principo taikymo sąlygas bei pagrindus nagrinėjant bylas teisme;
4. Išanalizuoti kai kurias viešumo principo išimtis, nagrinėjant bylas teisme.

Siekiant darbo (tyrimo) kryptingumo, tikslinga iškelti *hipotezę*, kurią šiame darbe bandysiu patvirtinti arba paneigti:

Tinkamas viešumo principo reglamentavimas bei įgyvendinimas teisme lemia teisingą ir sąžiningą procesą, užtikrinantį žmogaus teisių apsaugą.

Rašant šį darbą buvo panaudoti įvairūs tyrimo *metodai*. Visų pirma magistro baigiamajame darbe remtasi bendraisiais teoriniais tyrimo metodais, t.y. sisteminės analizės, lyginamuoju bei istoriniu. Sisteminės analizės metodas leido tyrimo objektą, t.y. viešumo principą, jo turinį bei išimtis, nagrinėti kaip baudžiamojo proceso teisės, o ypačingai baudžiamojo proceso principų, sistemos dalį. Tik nustatčius ryšį su kitais baudžiamojo proceso principais ir institutais, galima išsamiai atskleisti ir įvertinti viešumo principo reglamentavimo ir realizavimo ypatumus. Naudojant istorinį metodą, buvo išanalizuota viešumo principo turinio bei taikymo ribų kaita. Naudojant lyginamąjį metodą buvo atskleisti viešumo principo, jo turinio bei išimčių reglamentavimo tarptautiniuose, kai kurių užsienio šalių ir Lietuvos Respublikos teisės aktuose panašumai bei skirtumai. Analizuojant Lietuvos Respublikos teismų bei Europos žmogaus teisių teismo bylas, kuriose buvo sprendžiami klausimai susiję su viešu teismo posėdžiu, viešu nuosprendžio paskelbimu, bylos medžiagos prieinamumu visuomenei, buvo įvertinta tarptautinės bei nacionalinės teismų praktikos įtaka viešumo principo turinio supratimui bei reglamentavimui.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, trys dalys su skirsniais, išvados ir pasiūlymai, literatūros sąrašas, santrauka.

1. VIEŠUMO PRINCIPOSAMPRATA BEI REIKŠMĖ

1.1. Baudžiamojo proceso principo samprata

Prieš pradėdant nagrinėti viešumo principo sampratą bei turinį, būtina trumpai apibrėžti, kaip dabartiniame teisės moksle suprantami teisės principai.

Dėl teisės principo sampratos teisės teorijoje kyla nemažai diskusijų. Daugiau ar mažiau visi sutinka, kad teisės principas nėra subjektyvus vieno ar kelių individų sąmonės vaisius, o sutartinis apibūdinimas to, kas objektyviai istoriškai susiformavo visuomenėje ar apskritai egzistuoja, nepriklauso nuo žmogaus valios ir išreiškia tam tikras protu suvokiamas, įrodytas ir galimas pažinti tiesas, tačiau nesutarimų kyla dėl to, ar svarus yra teisės principas, ir kokį vaidmenį jis vaidina ar turėtų vaidinti sprendžiant teisei keliamus uždavinius.

Nors H.L.A. Hartas kvietė prisiminti J. Benthamo raginimą nevargti ir neapibrėžinėti teisinių sąvokų, bet analizuoti, kokią reikšmę tam tikri žodžiai turi konkrečiame teisiniame kontekste,⁸ tačiau visgi tikslinga trumpai, neanalizuojant teisės doktrinoje pateiktų teisės principų sąvokų skirtumų ir nesiekiant išsamiai pateikti jų įvairovės, aptarti ir apibrėžti kas yra teisės principus.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas principą (lot. *principum* – pagrindas, pirmasis šaltinis) apibrėžia kaip teorijos, mokslo sistemos, politikos ir kt. pagrindinį, pradinį teiginį, įsitikinimą, pažiūrą.⁹ Taigi, principą galima apibūdinti kaip „įsitikinimą, lemiantį žmogaus santykių su tikrove, jo elgesio ir veiklos normas“, kaip „pagrindinę kurios nors teorijos, koncepcijos idėją, pradinį teiginį“, kaip „svarbiausią kurios nors organizacijos struktūros arba veiklos taisyklę“, kaip „pagrindinę kurio nors įrengimo, mechanizmo sandaros arba veikimo savybę“.¹⁰ Šiuolaikinėje teisės doktrinoje¹¹ principas apibrėžiamas kaip fundamentali tiesa ar doktrina (teisės), visaapimanti taisyklė, kuri yra pagrindas ar iš kurios kyla kitos taisyklės; tai nustatyta veiksmo, procedūros taisyklė ar teisinis apibrėžimas; principai yra tai, kas išreiškia visumos esmę ar jos sudėtinės dalis. Tiesa ar apibrėžimas yra tokie aiškūs, kad neturi būti įrodomi ar negali būti paneigti, nebent tik dar aiškesnio apibrėžimo.

Teisinėje literatūroje¹² taip pat nurodoma, jog sąvoka „teisės principai“ vartojama trimis prasmėmis:

⁸ Hart H.L.A. Teisės samprata. Vilnius, 1997. P.14

⁹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Interneto versija // <http://www.autoinfo.lt/webdic>; prisijungimo laikas: 2005-08-01.

¹⁰ Kvietkauskas V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius. 1985. P.399.

¹¹ Black's law dictionary. Sixth edition. St. Paul, 1990. P.1193.

¹² Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999. P.277-278.

- ši sąvoka pažymi moralines nuostatas, kuriomis remiamasi teismų praktikoje (teisingumas, lygybė, sąžiningumas ir t.t.);
- ji vartojama žymėti pagrindines materialiosios ir proceso teisės nuostatas, kuriomis grindžiama visa teisės sistema (pvz., konstituciniai teisės principai);
- ši sąvoka pažymi pagrindines tam tikros teisės šakos nuostatas, tam tikrą išeities poziciją, kuria grindžiama teisės šaka (pvz., baudžiamojo proceso teisėje tokios nuostatos yra rungtyniškumas, proporcingumo principas taikant procesines prievartos priemones ir t.t.).

Lietuvos teisės teoretikų teisės principai apibrėžiami kaip svarbiausi teisės esmės konkretėjimo, reikimosi būdai, pagrindinės teisinės idėjos, vertybinės orientacijos, kurios nurodo, kaip konkrečiomis teisės normomis turi būti reguliuojami žmonių santykiai, kad įgautų teisių ir pareigų vienovės pavidalą ir būtų humanizuojami bei demokratizuojami;¹³ tai vadovaujantys pradai, apibūdinantys teisės esmę, bei rodantys teisės raidos kryptis ir turintys modeliuojantį programinį pobūdį.¹⁴

Taigi darytina išvada, jog teisės principai yra vertybiniai orientyrai, siektini idealai, įtvirtinti atitinkamos teisės normos ar suformuluoti teismų praktikos ir teisės doktrinos, kurie yra teisės plėtros bazė, rodantys teisės raidos kryptis.

Atsižvelgiant į aptartas teisės principų sąvokas, išskirtini tokie principų požymiai:

- principai yra ne konkrečios elgesio taisyklės, o platūs, bendro pobūdžio, elgesio standartai;
- teisės principai nurodo tam tikrą siekį, tikslą, vertybę;
- teisės principai yra vertybiniai orientyrai formuojant, plėtojant teisę.

Taigi, teisės principų esmė yra ta, kad juose atsispindi visuomenėje nusistovėjęsios vertybės, interesai, o jų tinkamas taikymas ir aiškinimas padeda siekti teisės tikslų.

Baudžiamojo proceso teisės principams taikytina tiek aptarta samprata, tiek nurodyti požymiai. Prieš pradėdant analizuoti konkretų, t.y. viešumo principą, būtina trumpai aptarti baudžiamojo proceso principų sistemą.

Baudžiamojo proceso principai – tai pamatinės nuostatos, lemiančios visų baudžiamojo proceso teisės normų turinį ir nusikalstamų veikų tyrimo bei baudžiamųjų bylų nagrinėjimo tvarką, parodančios baudžiamojo proceso institutų esmę ir paskirtį.¹⁵

Baudžiamojo proceso principų reikšmė yra tokia:

¹³ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, 2000. P.124.

¹⁴ Katuoka S. Valstybės ir teisės teorijos pagrindinės kategorijos. Vilnius, 1997. P.11.

¹⁵ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005. P.47.

1. kuriant naujas ar tobulinant (keičiant) baudžiamojo proceso teisės normas turi būti garantuojama, kad šios normos neprieštarautų pripažintiems baudžiamojo proceso principams, t.y. principai lemia naujų teisės normų turinį;
2. principai lemia teisės normų aiškinimą: jokia baudžiamojo proceso teisės norma negali būti aiškinama priešingai ar nukrypstant nuo principų turinio aiškinimų;
3. jokia baudžiamojo proceso teisės norma negali būti taikoma taip, kad jos taikymas pažeistų principą;
4. teisės normų kolizijos atveju sprendimo variantas turi būti randamas remiantis principais;
5. atsiradus teisės spragų, procesinis sprendimas turi būti priimamas atsižvelgiant į principus.¹⁶

1.2. Viešumo principo esmė

Viešumo principas yra vienas klasikinių teisinio proceso principų (tiek civilinio proceso, tiek baudžiamojo proceso, tiek iš dalies ir administracinio, ir konstitucinio proceso). Teismo proceso viešumas (angl. *publicity*; pranc. *publicite*; vok. *öffentlichkeitsmaxime*) yra kanceliarinio uždarumo, slaptumo priešybė. Kalbant apie pozityviają teisę, t.y. šiuo metu galiojančias teisės normas, reglamentuojančias procesą, būtina pažymėti, kad viešumo principas yra įtvirtintas šiuose tarptautiniuose norminiuose aktuose, t.y., 1948 m. gruodžio 10 d. Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijos 10 straipsnyje¹⁷, Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakto¹⁸ 14 straipsnyje, 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos¹⁹ 6 straipsnyje, 1990 m. lapkričio 21 d. Naujosios Europos Paryžiaus chartijoje, 1989 m. sausio 15 d. Vienos susitikimo baigiamajame dokumente dėl konferencijų tęsinio (13.9 punktas), 1948 m. gegužės 2 d. Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracijos 26 straipsnyje, 1981 m. birželio 27 d. Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartijos 7 straipsnyje.²⁰ Viešumo principą, naudodamas nors ir neidentiškas, bet pakankamai panašias formuluotes, Lietuvos įstatymų leidėjas taip pat įtvirtina tiek Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (31 str., 117 str.), tiek Baudžiamojo proceso kodekse (9 str. ir 44 str. 5 d.), tiek ir LR Teismų įstatyme (7 str.).

¹⁶ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005. P.47-48.

¹⁷ Žmogaus teisės: tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius, 1991. P.13

¹⁸ Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius, 1991.

¹⁹ Lietuvos Respublikos įstatymas dėl „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 37 – 913.

²⁰ Aleksiūnaitė A. Žmogaus teisės: Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius, 1993. P. 303, 263, 154, 214.

Taigi, LR Konstitucijos 117 straipsnio pirmoji dalis nustato, kad visuose teismuose bylos nagrinėjamos viešai. Šis principas beveik visose valstybėse pripažįstamas vienu iš pagrindinių proceso principų. Štai viešumo principas yra įtvirtintas Didžiosios Britanijos²¹ 13 paragrafe, Estijos Respublikos konstitucijos²² 24 straipsnyje, Lenkijos Respublikos Konstitucijos²³ 45 straipsnyje, Jungtinių Amerikos Valstijų²⁴ VI pataisoje, Vokietijos, iš dalies Prancūzijos norminiuose aktuose.²⁵

Teismo proceso viešumas yra viena iš tinkamo proceso garantijų. Tik vykstant procesui viešai galima įsitikinti, kad jis vyksta sąžiningai ir nepažeidžiamos nė vienos šalies teisės, abiem šalims suteikiama galimybė pareikšti savo nuomonę, tad ir nesąžiningam teisėjui yra mažiau galimybių piktnaudžiauti. VI. Mačys rašė: „Viešumo dėsnis yra viena svarbiausių teismo darbo teismo garantijų, visuomenės kontrolė yra tinkamiausia kontrolė; be to, pasitikėjimą teisėjai įgyja tik tada, kai jie dirba po visuomenės akių.“²⁶ „Proceso slaptumas, kanceliarinis uždarumas sudarytų sąlygas teismui veikti kaip biurokratei įstaigai, sumažėtų pasitikėjimas teismu ir vieša jo kontrolė. Viešas bylos nagrinėjimas skatina teisėjus laikytis įstatymų, o byloje dalyvaujančius asmenis – elgtis sąžiningai ir sakyti tiesą.“²⁷ EŽTT ne kartą yra nurodęs, kad viešo proceso tikslas - apsaugoti besibylinėjančius asmenis nuo slapto teisingumo vykdymo, kurio negalėtų stebėti visuomenė.

Viešas bylų nagrinėjimas suteikia galimybę pastebėti teismo daromas klaidas ar pažeidimus; didina visuomenės pasitikėjimą teismu, nes visuomenė turi galimybę matyti ir girdėti, kaip įgyvendinamas teisingumas; drausmina šalis, sulaiko jas nuo nesąžiningų poelgių ir aiškiai nepagrįstų ieškinių, nes į tokius poelgius neigiamai reaguoja visuomenė; drausmina kitus proceso dalyvius (liudytojus, ekspertus, ir t.t.); viešumas padeda užtikrinti visuomenės teisinį švietimą.

Taigi, teismo proceso viešumo principas įgalina visuomenę teismo procesus kontroliuoti dviem būdais: 1) kiekvienam asmeniui, sulaukusiam 16 metų amžiaus, leidžiama stebėti teismo procesą teismo salėje (jaunesni asmenys į teismo posėdžių salę turi būti neįleidžiami – BPK 9 straipsnio 4 dalis), 2) žiniasklaida gali informuoti visuomenę apie konkretų procesą.²⁸

²¹ Didžiosios Britanijos Konstitucija (nekonsoliduota) // Užsienio šalių konstitucijos: mokomasis leidinys: antrasis leidimas. Vilnius, 2004. P.110.

²² Estijos Respublikos Konstitucija // Užsienio šalių konstitucijos: mokomasis leidinys: antrasis leidimas. Vilnius, 2004. P.165.

²³ Lenkijos Respublikos konstitucija // Užsienio šalių konstitucijos: mokomasis leidinys: antrasis leidimas. Vilnius, 2004. P.219.

²⁴ Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucija // Užsienio šalių konstitucijos: mokomasis leidinys: antrasis leidimas. Vilnius, 2004. P.279.

²⁵ Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001. P.349-352.

²⁶ Mačys VI. Cit. op. P.136. // Cituota pagal Laužikas E., Mikelėnas V. Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius, 2003. T.1. P.168.

²⁷ Васильковский Е. В. Учебник гражданского процесса // Хрестоматия по гражданскому процессу. Москва, 1996. С.89-91.

²⁸ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamoji proceso teisė. Vilnius, 2005. P.59.

Teismo posėdžio viešumo principas realizuojamas įgyvendinant pašalinių asmenų teisę dalyvauti teismo posėdyje. Nesant tokios teisės, jis tampa uždaras, slaptas. Priklausomai nuo to, kuriems asmenims leidžiama dalyvauti teismo posėdyje, nagrinėjant konkrečią bylą, išskiriamas bendrasis viešumas ir šalių viešumas. Jei teismo posėdyje gali dalyvauti visi pageidaujantys asmenys – tai vadinama bendruoju viešumu. Šalių viešumas – jei baudžiamosios bylos nagrinėjimas vyksta dalyvaujant tik tiems asmenims, kurie toje byloje yra proceso šalys. Bendrąjį viešumą dar galima skirstyti į netiesioginį ir tiesioginį, pilną ir apribotą. Apie apribotą viešumą kaip priešingybę pilnajam viešumui galima kalbėti dviem prasmėm: pirma, asmenų atžvigiū, jei viešumas traktuojamas kaip bendroji taisyklė, neleidžiama dalyvauti teismo procese tam tikroms asmenų kategorijoms, pvz. nepilnamečiams ir pan.; antra, pagal procesinių veiksmų apimtį, jei pašalinių asmenų dalyvavimas galimas viso teismo nagrinėjimo metu – tai bus pilnasis viešumas, o jeigu tam tikros proceso stadijos vykdomos neleidžiant dalyvauti pašaliniams asmenims – tai toks viešumas vadinamas apribotu.²⁹

Bendrasis viešumas užtikrina ne tik betarpišką asmenų dalyvavimą teismo posėdžiuose, bet ir suteikia galimybę viešai skelbti ir diskutuoti spaudoje apie tai, kas vyksta teismo salėje. Toks visuomeninis viešumo aspektas gali būti ribojamas pateikiamos informacijos kiekiu – gali būti skelbiamas tik teismo priimtas sprendimas arba sprendimas su informacija apie kai kurias proceso dalis, arba visuomenė gali būti informuojama apie visą proceso eigą.³⁰

Trumpai peržvelgus literatūroje vartojamas viešumo principo pasireiškimo galimybes, verta viešumo principą paanalizuoti istoriniu aspektu, t.y. peržvelgti jo pasireiškimą nagrinėjant baudžiamąsias bylas teismuose skirtingais istoriniais periodais. Kai valstybės buvo valdomos pačios visuomenės, teismai vyko viešai, dalyvaujant visiems pageidaujantiems stebėti teismo procesą. Apie itin svarbias bylas, kuriose buvo sprendžiamas gyvybės, garbės ir žmogaus laisvės klausimai, buvo informuojama iš anksto. Jos susilaukdavo didelio žmonių susidomėjimo ir sprendimą jose priimdavo visa liaudis.

Vėliau teismo veiklos viešumą pamažu pakeitė kanceliarinė paslaptis. Pašaliniams asmenims teismo durys tapo uždarytos, teismas bylas nagrinėjo tarp keturių sienų, ir skelbiamas buvo tik teismo rezultatas – nuosprendis. Nepriklausomai nuo bendrų politinių priežasčių, lėmusių tokius pakitimus, tardymo (paieškos, inkvizicinis) procesas pateisino juos, nes buvo teigiama, kad viešumas kenkia teisingumui – kaltinamasis turi galimybes nuslėpti nusikaltimo pėdsakus, liudytojai, sužinoję apie bylos eigą, gali keisti savo parodymus bet kuria linkme taip nukreipdami teisingumą melagingu keliu. To pasekoje bylos teisminis nagrinėjimas tapo neprieinamas ne tik

²⁹ Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Санкт – Петербург, 1996. Т.1. С.93.

³⁰ Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Санкт – Петербург, 1996. Т.1. С.93-94.

pašaliniams asmenims: pačiam kaltinamajam jis taip pat tapo paslaptimi. Tardymo procesas neigė proceso šalių viešumą tik todėl, kad norėjo panaikinti šalių institutą ir perkelti jų pareigas teismui. To buvo siekiama, norint panaikinti rungtyniškumo principus bei būtinybę supažindinti proceso šalis su visomis bylos aplinkybėmis. Jeigu iš proceso šalių atimamos bet kokios galimybės susipažinti su bylos medžiaga bei pačiom pateikti turimus įrodymus ir ginti savo tiesas, jos praranda bet kokią egzistavimo prasmę, pats „jų institutas tampa negyvu“.³¹

Toks tardymo proceso požiūris į teismo viešumą jau 20 a. pr. teoretikų pripažįstamas ne tik prieštaraujančiu baudžiamojo proceso prigimčiai, jo siekiamiems tikslams, bet ir teisingumo užtikrinimui.

Baudžiamasis procesas yra viešas procesas, jis sprendžia ne tik privačių asmenų problemas, bet taip pat ir visuomenei rūpimus klausimus. Kiekvienas pilietis turi teisę žinoti, ne tik kokia bausmė buvo skirta vienam ar kitam kaltinamajam, bet taip pat ir kokius metodus, būdus teismas naudojo priimdamas vienokį ar kitokį sprendimą. Būtent todėl, kad nuosprendžio priėmimo prielaidos pradeda formuotis žymiai anksčiau nei yra paskelbiamas teismo nuosprendis, teismo procesas turi būti viešas. Visuomenė turi žinoti, kad nuo pat pirmos baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme dienos, visi teismo veiksmai buvo nukreipti būtent tam vieninteliui galimam sprendimui priimti. Tai turi garantuoti baudžiamųjų įstatymų pritaikymo teisingumą, neturi kilti abejonių, kad buvo nuteisti nekalti asmenys. Inkvizinis procesas gi žadino užuojautą nuteistiesiems, kuriems buvo taikomos žiaurios bausmės, kas keldavo abejonių dėl paties baudžiamojo proceso teisingumo, kurstydamo nepasitikėjimą teismais. Tai dar kartą atkreipia dėmesį į tai, kad viešas procesas gali garantuoti teismų nešališkumą bei didinti piliečių pasitikėjimą teisminėmis institucijomis.

Tačiau visada atsiranda ir pasisakančių prieš baudžiamojo teismo viešumą. Buvo teigiama, kad viešas baudžiamasis procesas gali pakenkti visuomeninei tvarkai, skleisdamas netinkamus pavyzdžius. Jau 19 a. italų antropologinės mokyklos atstovas Lambrozo ragino neleisti viešai spręsti baudžiamųjų bylų, ypač stengiantis apsaugoti tą visuomenės dalį, kuri dar neturi tvirtai suformuotų gyvenimiškų tiesų. Lombrozo teigė, kad būtų teisinga teismo procese leisti dalyvauti tik tiems asmenims, kurių dalyvavimas būtų patvirtintas specialiu leidimu. Visiems kities teismo posėdis turėtų būti neprieinamas. Galbūt atsižvelgiant į tokius pasisakymus, šiuolaikinė baudžiamojo proceso teisė taip pat įtvirtina tam tikras viešumo principo išimtis, pvz., su nepilnamečių asmenų ribotomis galimybėmis dalyvauti procese.

³¹ Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Санкт – Петербург, 1996. Т.1. С.95.

Rusų autorius J. Foinickis išskiria natūralias ir įstatymines viešumo principo išimtis. Viena iš natūralių išimčių yra teismo salės dydis. Teisingumas ir 19 a., ir šiais laikais vykdomas ne miesto aikštėje ar visuomeniniuose laukuose, teismas vyksta specialiai tam skirtuose pastatuose, kabinetuose ar salėse, kurių dydis ir riboja galimybes visiems norintiems asmenims dalyvauti teismo posėdžiuose. Teismo posėdis nėra pramoginis renginys, į kurį galima nusipirkti bilietus ir taip užsitikrinti galimybę stebėti teisminį procesą. Todėl visų pirma į teismo salę turi būti įleidžiami asmenys, tiesiogiai susiję su byla, o pašalinių asmenų įleidžiama tiek, kiek leidžia patalpos dydis. Žinoma, čia nekalbama apie teisėjo kabinete nagrinėjamas bylas, kai nėra kur atsisėsti ne tik proceso stebėtojams, bet ir byloje dalyvaujantiems asmenims.³² Šiuo atveju viešumo principas pažeidžiamas iš esmės. Kita gi, natūralioji viešumo principo išimtis, anot Foinickio, - asmenų, esančių teismo salėje elgesys. Teismo salėje nesusiję su byla asmenys yra atskirti nuo proceso dalyvių ir teisėjų. Stebintieji teismo procesą turi laikytis tam tikrų teismo reikalavimų, susijusių su rimtimi bei tyla teismo salėje. Nepaklususiuosius teismo reikalavimams, pirmininkaujantis teisėjas arba teismas gali pašalinti iš teismo salės (LR BPK 259 str.).

Įstatyminės viešumo principo išimtis įtvirtintos tiek tarptautiniuose, tiek ir Lietuvos Respublikos teisės aktuose. Jas išsamiai nagrinėsiu kitame darbo skyriuje.

Antras viešumo aspektas, kaip jau buvo minėta – galimybė informuoti apie procesą žiniasklaidoje. Įstatymų leidėjai, reguliuodami žiniasklaidos galimybes informuoti apie procesą, turi vadovautis viena iš dviejų logikų: viena, slaptumo logika vietoj atvirumo, gerbiant gyvenimo privatumą, atitinkamai renkant įrodymus ir ypač laikantis nekaltumo prezumcijos; antra, viešumo, taigi informavimo spaudoje, logika. Viešumo logika, kurią, suprantama, labai gina žurnalistai, šiandien dažnai yra įtvirtinta konstitucijose. Pagal Vokietijos Pagrindinio įstatymo 5-1 straipsnį „spaudos laisvė ir informacijos laisvė yra garantuojamos“. Italijos Konstitucijos 21 straipsnis patikslina, kad „kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo mintis žodžiu, raštu ir bet kuria kita informacijos skleidimo priemone“. O Ispanijos Konstitucijos 120-1 straipsnis primena, kad „teismo sprendimai yra skelbiami spaudoje, išskyrus proceso įstatymų numatytus atvejus“.³³

Be proceso šalių galimybės dalyvauti nagrinėjant bylą, teismo posėdžio viešumas svarbus ir kitiems asmenims, įskaitant žiniasklaidos atstovus. Tačiau, kaip nurodyta EŽTK 6 straipsnyje, viešumas neturi kenkti teisingumo interesams.

Teisminio nagrinėjimo viešumo tikslui pasiekti gali būti reikšmingas žiniasklaidos atstovų dalyvavimas. Tačiau EŽTK 6 straipsnio pirmosios dalies nuostatuose nereikalaujama, kad žiniasklaida būtų informuota apie teisminį nagrinėjimą arba nagrinėtinų bylų sąrašas būtų pateiktas

³² Laužikas E., Mikelėnas V. Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius, 2003. T.1. P.168.

³³ Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001. P.347-348.

žiniasklaidai ar apskritai visuomenei: pakanka, kad ir žiniasklaidai, ir visuomenei „nėra neleidžiama“ dalyvauti nagrinėjant bylą.³⁴

EŽTT, nagrinėdamas, ar atvejai, kai žiniasklaidai ir visuomenei nebuvo leidžiama dalyvauti vykstant teisminei nagrinėjimui, atitinka Konvencijos 6 straipsnio pirmojoje dalyje nurodytus galimus viešumo ribojimo atvejus, Konvencijos nuostatas interpretuoja ieškodamas būtinumo riboti viešumą ir visuomenės poreikio būti informuotai pusiausvyros.³⁵

Apibendrinant išdėstytas nuostatas galima teigti, kad pagrindinės priežastys, lemiančios viešumo principo būtinumą, yra:

1. užtikrinti tinkamą (sąžiningą) teisminį nagrinėjimą;
2. galimybė gauti (pateikti) naujus įrodymus;
3. galimybė sulaikyti proceso šalis nuo netinkamo elgesio teisme;
4. visuomenės galimybė kontroliuoti (palaikyti) tinkamą teisingumo vykdymą;
5. padėti visuomenei susiformuoti teisingą (pagrįstą tikra informacija) požiūrį į teismo veiklą.³⁶

1.3. Viešumo principo santykis su kitais teisės principais

Kalbant apie viešumo principą, būtina aptarti ir šio principo vietą kitų baudžiamojo proceso principų sistemoje, nes tik taip galima iki galo atskleisti jo tikrąjį turinį ir reikšmę.

Baudžiamojo proceso kaip ir kiti teisės principai gali būti klasifikuojami į rūšis pagal įvairius kriterijus. Pagal įtvirtinimo formą skiriami konstituciniai, t.y. įtvirtinti Konstitucijoje, ir kituose įstatymuose nustatyti principai. Ši klasifikacija reikšminga aiškinant ir taikant teisės normas, nes konstituciniai principai turi pirmumą, palyginti su bet kuriais kitais principais. Pagal veikimo sritį teisės principai gali būti klasifikuojami į bendruosius, t.y. bendrus visai teisės sistemai (pvz., lygiateisiškumo principas), tarpšakinius – galiojančius keliose teisės šakose (pvz., dispozytivitymo principas) ir šakinius – galiojančius vienoje teisės šakoje³⁷, atskirų proceso stadijų ir institutų principus.³⁸

³⁴ Harris D. J., O'Boyle M., Warbrick C. Law of European Convention on Human Rights. London, 1995. P. 218 (remiantis byla X prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 8512/79).

³⁵ Žr. Campbell and Fellv. United Kingdom // <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=campbell&sessionid=4883591&skin=hudoc-en>. Plačiau žr. Baltutyte E. Teisės į nepriklausomą ir nešališką teismą ir saviraiškos laisvės santykio aspektai Europos žmogaus teisių teismo praktikoje. Teisminė valdžia ir visuomenė. Konferencijos medžiaga. Vilnius, 1999. P.156 – 158.

³⁶ Clayton R., Tomlinson H. Fair trial rights. Oxford, 2001. P.35.

³⁷ Laužikas E., Mikelėnas V. Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius, 2003.T.1. P.135.

³⁸ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005. P.49.

Viešumo principas, be jokios abejonės, yra konstitucinis principas.

Pirmiausia, šį principą tiesiogiai įtvirtina Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnis, kuris laiduoja asmens, kaltinamo padarius nusikaltimą, teisę, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas, bei 117 straipsnis, kuris įteisina viešą bylų nagrinėjimą visuose teismuose su tam tikromis posėdžio viešumo išimtimis.

Antra, šis principas glaudžiai susijęs su kitais konstituciniais principais. Šie principai tiek papildo, susitiprina patį viešumo principą, tiek paaiškina, įtvirtina jo išimtis. Prie pirmųjų galima priskirti tokius principus kaip laisvė gauti ir skleisti informaciją (LR Konstitucijos 25 str. 2 dalis), teisė nemokantiems lietuvių kalbos dalyvauti teisiniuose veiksmuose per vertėją (LR Konstitucijos 117 str. 3 dalis). Be abejo, baudžiamojo proceso principai ne tik papildo vienas kitą ar užtikrina vienas kito veikimą, bet ir konkuruoja tarpusavyje. Taigi viešumo principas (ar tiksliau kalbant visiškai jo realizavimas) konkuruoja su privataus gyvenimo neliečiamybės (LR Konstitucijos 22 str. 1 dalis), asmens susirašinėjimo, pokalbių telefonu, telegrafo pranešimų ir kitokio susižinojimo gyvenimo neliečiamybės (LR Konstitucijos 22 str. 2 dalis), įstatymo ir teismo apsaugos, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsimosi į jo garbę ir orumą (LR Konstitucijos 22 str. 4 dalis), teisėjų nepriklausomumo (LR Konstitucijos 109 str.) ir kitais principais. Juk gana akivaizdu, kad „be apribojimų įgyvendinant proceso viešumo principą būtų pažeidžiamas asmens privataus gyvenimo neliečiamumo principas, įtvirtintas LR Konstitucijos 22 straipsnyje. Neribotas spaudos dėmesys teismo procesui, teisėjo darbui gali reikšti konstitucinių principų - laisvės reikšti įsitikinimus bei gauti ir skleisti informaciją (LR Konstitucijos 25 str.) ir teisėjų nepriklausomumo (LR Konstitucijos 109 str.) supriešinimą.”³⁹

Viešumo principas neabejotinai nėra tik baudžiamojo proceso šakinis principas. Jis su tam tikromis išimtimis veikia bent jau procesinėse teisės šakose: civiliniame procese, konstituciniame procese, administraciniame procese. Todėl ir nagrinėjant viešumo principą yra remiamasi ir šių teisės šakų moksliniu įdirbiu.

Kalbant apie teismų viešumo principo turinį negalima pamiršti, kad šis principas yra glaudžiai susijęs ir su kitais, neįtvirtintais Konstitucijoje, proceso principais, tokiais kaip rungtyniškumo ir žodiškumo. „Nagrinėdamas bylą žodžiu, teismas gali geriau suprasti šalių reikalavimus ir ištirti bylos aplinkybes, nes raštu ne visada pavyksta viską tiksliai išdėstyti. Žodinis principas reiškia, kad visi dalyvaujantys byloje asmenys, kiti proceso dalyviai žodžiu pateikia paaiškinimus, prašymus, pageidavimus, duoda parodymus ir t.t. Šiam principui garantuoti į teismo

³⁹ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Vilnius, 1997. T.1. P.60.

posėdį būtina iškviesti visus byloje dalyvaujančius asmenis. Taigi, žodinis principas garantuoja viešumo principo įgyvendinimą...⁴⁰ Rungimosi principas reiškia, kad šalys lygiomis teisėmis dalyvauja pateikiant pageidavimus, įrodymus, tiriant tuos įrodymus, pasisako šalių ginčiuose ir t.t.⁴¹, taip pat gali užduoti klausimus gynybos ir kaltinimo liudytojams. Byloje dalyvaujant anoniminiams liudytojams, tiek visiškas rungimosi, tiek visiškas viešumo principų įgyvendinimas neįmanomi.

EŽTT byloje *Ludi prieš Šveicariją*⁴² pabrėžė, jog pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 ir 3 dalis bus tvirtai laikomasi nuomonės, kad įrodymai iš esmės turi būti pateikti kaltinamajam per viešą posėdį, norint sukelti rungtyniškus ginčus. Taigi, Teismas akcentavo, kad viešumas teisme - tai rungtyniško proceso paskata ir garantija.⁴³ Trumpai tariant, viešumo principas laiduoja šalims jų tiesioginį dalyvavimą, o rungimosi ir žodiškumo principai tarsi nurodo, kaip tas jų dalyvavimas turi vykti: šalys žodžiu ir rungtyniaudamos pateikia paaiškinimus, prašymus, parodymus ir kt.⁴⁴

Pradedant nagrinėti viešumo principą teismo procese, reiktų trumpai aptarti, ar viešumo principas galioja (veikia) tik teisminėse stadijose, ar tai vis dėlto viso baudžiamojo proceso teisės principas, t.y., veikiantis ir ikiteisminėse stadijose? Pagrindinių teisės aktų, kuriuose, kaip minėta, įtvirtintas viešumo principas, tekstuose paprastai konkretizuojama, kad, „byla nagrinėjama per įmanomai trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo“.⁴⁵ Baudžiamojo proceso (kaip beje, ir kitų procesinių teisės šakų) doktrinoje vyrauja nuomonė, kad viešumas – tai teisminiam bylos nagrinėjimui būdingas principas.

Baudžiamojo proceso kodekso (toliau BPK) 177 straipsnis *a priori* įtvirtina draudimą viešai skelbti ikiteisminio tyrimo duomenis. Ši priežastis lemia tai, jog baudžiamojo proceso teisės literatūroje neretai išsakoma nuomonė, kad baudžiamojo proceso viešumo principas neapima baudžiamosios bylos ikiteisminio tyrimo stadijos⁴⁶, todėl ikiteisminis tyrimas negali būti laikomas viešu⁴⁷, o draudimas skelbti ikiteisminio tyrimo duomenis turėtų būti laikomas specifiniu baudžiamojo proceso principu.⁴⁸ Pritartina nuomonei, kad proceso viešumo principas būdingas

⁴⁰ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Vilnius, 1997. T.1. P.88.

⁴¹ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Vilnius, 1997. T.1. P.88.

⁴² Ludi v. Switzerland //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=ludi&sessionid=4883591&kin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2005-09-01.

⁴³ Prapiestis J. Konstitucijos II skirsnio „Žmogus ir valstybė“ komentaras // Teisės problemos. 1999, Nr. 1-2. P.137.

⁴⁴ Kapočiūtė J. Ar viešumo principas suponuoja tikrąjį viešumą? // Teisės apžvalga, 2001. Nr. 5. P.62-63.

⁴⁵ Žr. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.

⁴⁶ Уголовный процесс /под ред. К.Ф.Гуценко. Москва, 2000. С.80, Рыжаков А.П. Единица уголовного процесса в Российской Федерации. Москва, 2000. С.591-594.

⁴⁷ Курс советского уголовного процесса. Общая часть /под ред. А.Д.Бойкова, И.И. Карпеца. Москва, 1989. С.176.

⁴⁸ Курс советского уголовного процесса. Общая часть /под ред. А.Д.Бойкова, И.И. Карпеца. Москва, 1989. С.144.

visoms baudžiamojo proceso stadijoms ir ikiteisminio tyrimo stadija nėra išimtis.⁴⁹ Pavyzdžiui, BPK 48 str. 1 d., 181 str. suteikia gynėjui teisę dalyvauti tuose proceso veiksmuose, kurie atliekami su įtariamoju arba kaltinamoju; ikiteisminio tyrimo metu susipažinti su tų procesinių veiksmų, kuriuose gynėjas turėjo teisę dalyvauti, protokolais, ekspertizių aktais; ikiteisminio tyrimo pareigūnui arba prokurorui, kurio žinioje yra baudžiamoji byla, leidus bet kuriuo momentu susipažinti su bet kuriais ikiteisminio tyrimo duomenimis (įrodymais). Be to, draudimas skelbti ikiteisminio tyrimo duomenis arba informaciją yra taikomas griežtai ribotą laiką, t.y. tol, kol nepasiekiamas norimas tikslas, pavyzdžiui, kol nenustatomi nusikaltimą padarę asmenys, nepatikrinta konkreti tyrimo versija ir pan.

Taigi galima teigti, kad baudžiamajame procese viešumas tradiciškai suprantamas bei aiškinamas tik siaurąja prasme, t.y. kaip baudžiamųjų bylų teismo nagrinėjimo (ir teisme išnagrinėtos baudžiamosios bylos medžiagos) viešumas (BPK 9 str.), taip netiesiogiai pripažįstant, kad viešumas nėra absoliutus ir kad jis neapima baudžiamosios bylos ikiteisminio tyrimo stadijos. Nors toks požiūris yra pagrįstas, tačiau nereikėtų užmiršti, jog viešumas, kaip atskiras baudžiamojo proceso principas, gali būti suprantamas ir aiškinamas ne tik siaurąja, bet ir plačiąja prasme. Viešumo principas, jei jį aiškintume plačiąja prasme, apimtų ir ikiteisminio tyrimo stadiją, nes baudžiamojo proceso viešumo principas galėtų būti laikomas išvestiniu principu, kurį nesunkiai būtų galima išvesti iš tokių baudžiamojo proceso principų kaip proceso šalių lygiateisiškumas, rungimasis bei teismų nepriklausomumas. Pavyzdžiui, proceso šalių lygiateisiškumo principo praktinis įgyvendinimas neįsivaizduojamas be viešumo. Šiuo atveju viešumas pasireiškia per proceso šalių teisę: būti supažindintiems su atliekamais procesiniais veiksmais, dalyvauti atliekant tokius veiksmus, susipažinti su baudžiamosios bylos medžiaga ir pan. Antra vertus, viešumas gali būti tiek visos, tiek ir ribotos apimties.⁵⁰ Teismo nagrinėjimo stadijoje proceso viešumo principas praktikoje pasireiškia beveik visos apimties (tiesa, kai kurios išimtys įtvirtintos BPK 9 straipsnyje), o ikiteisminio tyrimo stadijoje šio principo pasireiškimo galimybės gali būti ribojamos. Visa tai leidžia teigti, kad Lietuvoje baudžiamojo proceso viešumo principas, išskyrus tam tikras išimtis (pvz., kai reikia apsaugoti ikiteisminiam tyrimui, atskiriems asmenims arba visai visuomenei svarbią informaciją), apima ir ikiteisminio tyrimo stadiją.⁵¹

Konkretūs viešumo principo bei kitų proceso principų sąveikos aspektai bus nagrinėjami atskiruose skirsniuose.

⁴⁹ Советский уголовный процесс. Общая часть: дознание и предварительное следствие /под ред. Н. Ф. Чистякова, В. Я. Дорохова. Москва, 1973. С.72-73.

⁵⁰ Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Том 1. Санкт – Петербург, 1996. С.93-94.

⁵¹ Panomariovas A. Parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenų paslaptis baudžiamajame procese // Jurisprudencija. 2002, t. 29 (21). P.31-39.

2. VIEŠUMO PRINCIPO TURINYS

Siekiant atskleisti viešumo principo reikšmę baudžiamajame procese, būtina išnagrinėti viešumo principo turinį. Atskiri autoriai analizuoja įvairius viešumo principo aspektus. Kaip jau buvo minėta, proceso viešumas suprantamas dvejopai – siaurai ir plačiai. Siauruoju požiūriu proceso viešumas reiškia proceso dalyvių teisę asmeniškai ir tiesiogiai dalyvauti procese nagrinėjant bylą ir susipažinti su visa jos medžiaga. Šiuo aspektu viešumas yra būtina kitų principų: tiesioginio dalyvavimo, rungimosi, žodinio proceso, lygiateisiškumo egzistavimo prielaida ir tiesioginis padarinys. Plačiuoju požiūriu proceso viešumas reiškia visuomenės teisę dalyvauti jame, gauti ir skelbti informaciją apie bylos nagrinėjimą.⁵²

Literatūroje taip pat išskiriami tokie viešumo arba „atviro teisingumo vykdymo“ (*open justice*) principo elementai: 1) bylos nagrinėjimas viešame posėdyje (*not in camera*); 2) įrodymų viešas paskelbimas teismui; 3) žiniasklaidos galimybė dalyvauti ir informuoti apie teismą.⁵³

Kiti autoriai išskiria 4 viešumo principo aspektus, kurių visuma sudaro viešumą kaip principą, bet gali būti analizuojami ir atskirai:

1. Teismo posėdžio viešumas.
2. Viešas sprendimo paskelbimas teismo posėdyje.
3. Teismo medžiagos viešumas bei prieinamumas.
4. Teismo sprendimų skelbimas (publikavimas).⁵⁴

Išanalizavę šiuos požiūrius arba viešumo principo traktavimą, galima teigti, kad minėti autoriai patį principo turinį supranta panašiai, tačiau jį analizuoja („daro pjūvius“) pasirinkdami skirtingus kriterijus ar išeities pozicijas: vieni autoriai⁵⁵ viešumą atskleidžia nagrinėdami proceso dalyvių ir visuomenės dalyvavimo procese (informacijos apie jį gavimo) galimybes, tuo tarpu kita autorė⁵⁶ viešumą nagrinėja analizuodama bylos „judėjimą“ nuo teismo posėdžio iki teismo sprendimo paskelbimo. Atsižvelgiant į nagrinėjamą darbo objektą, darbo įvade iškeltus tikslus ir uždavinius, struktūriškai patogiau viešumo principo turinį bei esmę bus atskleisti remiantis pastarąja schema: a) teismo posėdžio viešumas, b) viešas sprendimo paskelbimas teismo posėdyje, c) bylos medžiagos viešumas bei prieinamumas ir d) viešas sprendimų skelbimas (internete arba spaudoje).

⁵² Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius, 2003. T.1. P.165.

⁵³ Sprack J. Emmins on Criminal Procedure. Blackstone press Limited. Eight edition. 2000. P.296.

⁵⁴ Kapociūtė J. Ar viešumo principas suponuoja tikrąjį viešumą? // Teisės apžvalga, 2001. Nr. 5. P.61.

⁵⁵ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius, 2003. T.1. P.165.

⁵⁶ Kapociūtė J. Ar viešumo principas suponuoja tikrąjį viešumą? // Teisės apžvalga, 2001. Nr. 5. P.61.

2.1. Teismo posėdžio viešumas

Bylos nagrinėjimas teisme yra pagrindinis ir svarbiausias bylos proceso teisme etapas, kuriame, laikantis baudžiamojo proceso principų, vykdomas teisingumas. Bylos nagrinėjimą teisme sudaro šie elementai: 1) parengiamoji teismo posėdžio dalis; 2) įrodymų tyrimas; 3) baigiamosios kalbos; 4) nuosprendžio priėmimas.⁵⁷ Tradiciškai pirmos trys dalys yra viešos, o štai nuosprendžio priėmimo procedūros viešumo principas neapima.

Teisminio nagrinėjimo viešumas yra viena pagrindinių teisės į teisingą teismą įgyvendinimo prielaidų. EŽTT byloje *Axen prieš Vokietijos Federacinę Respubliką* pareiškė: „Viešas teisminio nagrinėjimo pobūdis, kurį nurodo 6 str. 1 p., gina ieškovus nuo slapto, visuomenės nekontroliuojamo teisingumo vykdymo; tai taip pat viena iš galimybių stiprinti pasitikėjimą tiek aukštesniosios, tiek ir žemesnės instancijų teismų veikla. Kai teisingumo vykdymas yra skaidrus, viešumas pasiekia visus tikslus, iškeltus 6 str. 1 p., o būtent, užtikrina sąžiningą teisminį nagrinėjimą, kurio garantija yra vienas iš fundamentalių principų bet kurios demokratinės visuomenės, atsižvelgiant į Konvencijos esmę“.⁵⁸

Siekiant užtikrinti viešumo principo realizavimą teisiame posėdyje, turi būti atlikta keletas paruošiamųjų veiksmų. Tam, kad byloje dalyvaujantys asmenys žinotų kada, kur, pas ką ir kokią valandą atvykti, jiems išsiunčiami šaukimai (BPK 236 str.). Į teismo posėdį asmenys taip pat gali būti kviečiami ir telefonu, elektroniniu paštu, faksu ir kitais būdais. Jei byloje daug nukentėjusiųjų ar civilinių ieškovų (daugiau nei keliolika), apie bylos nagrinėjimą teisme laiką jiems gali būti pranešama spaudoje. Tačiau toks pranešimo apie bylos nagrinėjimą teisme būdas kelia abejonių, ar tikrai yra tinkamas tam, kad visi suinteresuoti asmenys būtų informuoti ir galėtų dalyvauti teisiame posėdyje. Juk visada egzistuoja tikimybė, kad vienas ar kitas asmuo nepastebės pranešimo spaudoje ir negalės nedalyvaus bylos nagrinėjime teisme. Dar vienas būdas suteikti informaciją apie teisme nagrinėjamos bylos laiką ir vietą – teismuose sudaryti bylų nagrinėjimo grafikai. Tai dažniausiai savaitiniai grafikai, kuriuose nurodoma, kada, kokią bylą, kuris teisėjas, kurioje teismo posėdžių salėje nagrinės. Tokie informaciniai biuleteniai kabinami teismo pastatuose arba skelbiami internetiniuose teismų puslapiuose (pvz. Vilniaus Apygardos

⁵⁷ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005. P.357.

⁵⁸ *Axen v. Germany* //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=axen&sessionId=4034547&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2005-10-15.

Teismo internetiniame puslapyje www.vat.lt). Ne vienoje byloje EŽTT konstatavo, kad viena iš tinkamo proceso sąlygų yra tinkamas ir savalaikis pranešimas apie bylos nagrinėjimą.⁵⁹

Besiruošiant nagrinėti bylą teisiama jame posėdyje turi būti atlikti ir kiti veiksmai, kurie užtikrintų sklandų teismo darbą bylos nagrinėjimo teisme metu. Tai būtų tokie veiksmai kaip galimybė prokurorui, kaltinamajam, atstovui pagal įstatymą, gynėjui, taip pat nukentėjusiajam, civiliniam ieškovui bei atsakovui ir jų atstovams susipažinti su papildomai gauta po bylos atidavimo į teismą bylos medžiaga, per teisėjo nustatytą terminą susipažinti su ikiteisminio tyrimo metu surinkta medžiaga, proceso dalyvių prašymų išnagrinėjimas. Su viešo bylos nagrinėjimo principu siejasi ir įstatymo normos, nustatančios, kad kaltinamasis privalo dalyvauti pirmosios instancijos teismo teisiama jame posėdyje.⁶⁰ Nagrinėti bylą, jei nėra kaltinamojo, leidžiama tik tais atvejais, kai jis yra ne Lietuvos Respublikos teritorijoje ir vengia atvykti į teismą (BPK 246 straipsnis, BPK XXXII skyrius). Šiam procesui (*in absentia*) bei jo prigimčiai išnagrinėti būtinas atskiras tyrimas, todėl čia nebus nagrinėjamas.

Kaip jau buvo minėta, teismo nagrinėjimo viešumas siejamas, visų pirma, su proceso dalyvių teise (galimybe) dalyvauti teismo posėdyje. Tačiau BPK 264 straipsnis numato, kad „atvykę liudytojai pašalinami iš teismo posėdžių salės“. Jeigu baudžiamosios bylos nagrinėjimas nėra uždaras, o liudytojai yra proceso dalyviai, kodėl gi jie turi palikti teismo posėdžių salę? Ar tai yra viešumo principo pažeidimas, ar toks veiksmas reikalingas užtikrinti teisingą teismo procesą?

Jei liudytojai būtų teismo posėdžių salėje, jie sužinotų kaltinamojo, nukentėjusiojo, kitų liudytojų parodymus, skelbiamus bylos dokumentus ir kitokių teismo veiksmų rezultatus. Tai galėtų turėti įtakos liudytojų parodymų teisingumui, būtų sunkiau nustatyti byloje tiesą, todėl liudytojai prieš jų apklausą iš teismo posėdžių salės pašalinami į specialiai tam skirtą patalpą, kuri turi būti atskirta nuo teismo posėdžių salės ir izoliuota taip, kad joje nesigirdėtų, kas teismo posėdžių salėje vyksta.⁶¹ Apklausti liudytojai paliekami teismo salėje, kad negalėtų susižinoti su tais, kurie dar nebuvo apklausti. Taigi, liudytojų pašalinimo iš teismo posėdžių salės negalima laikyti viešumo principo apribojimu. Tai reikalinga siekiant teisingumo.

Kita asmenų grupė, kuri taip pat neturi teisės dalyvauti svarstant bylą teisme ir yra neįleidžiami į teismo posėdžių salę - „jaunesni kaip šešiolikos metų asmenys, kurie nėra byloje kaltinamieji, nukentėjusieji ar liudytojai“ (BPK 9 str. 4 d.). Šiems asmenims neleidžiama dalyvauti

⁵⁹ Ektabani v. Sweden //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=sweden%20%7C%20Ekbatani&sessionId=4883591&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2005-11-12.

⁶⁰ Prapiestis J. Konstitucijos II skirsnio „Žmogus ir valstybė“ komentaras // Teisės problemos, 1999. Nr. 1-2. P.138-139.

⁶¹ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V-XI dalys. Vilnius, 2003. P.116.

teisminime bylos nagrinėjime, pripažįstant, kad tokio amžiaus žmonių asmenybės dar nėra pasiekusios brandos ir teismo procese svarstomos aplinkybės gali pakenkti jų socialinės bei psichologinės brandos formavimuisi.

LR baudžiamojo proceso kodekse yra numatyta dar viena galimybė neleisti visuomenės atstovams stebėti bylos proceso teismo posėdžių salėje. BPK 259 straipsnyje numatyta, kad jei atskiri proceso dalyviai bei kiti nagrinėjimo teisme dalyviai pažeidžia teismo posėdžio tvarką, neklauso teisiamojo posėdžio primininko patvarkymų ir įspėjimų, savo elgesiu rodo nepagarbą teismui ar kitiems asmenims, jie gali būti pašalinami iš teismo posėdžių salės. Vėl gi kyla klausimas, ar toks asmenų pašalinimas motyvuota teismo nutartimi yra viešumo principo pažeidimas, ar tai yra būtina, siekiant užtikrinti teisingą ir tvarkingą bylos nagrinėjimo proceso eigą. Vieni autoriai⁶² tai vadina viešumo principo išimtimi. Tačiau darbo autorė linkusi manyti, kad tai nėra viešumo principo baudžiamojo proceso teisėje išimtis, kuria būtų siekiama apginti svarbius visuomenės ar asmens interesus, nes tik patys „triukšmadariai“ savo elgesiu ir nepaklusimu teismui iššaukia būtinybę būti pašalintiems iš teismo posėdžių salės ir taip apriboja savo teisę stebėti viešą bylos nagrinėjimą teisme.

Bendrosios teisės tradicijos šalyse publikos (žiūrovų) pašalinimas iš teismo salės yra teismo diskrecinė teisė ir yra galimas „esant pakankamam pagrindui“ (*good cause*). Dažniausiai ši priemonė taikoma, kai teismo nuomone, žiūrovai yra nepageidautini dėl aukos savijautos (nagrinėjant seksualinius nusikaltimus), taip pat jei teismas mano, kad žiūrovai gali bauginti liudytojus. Beveik nėra aplinkybių, dėl kurių iš salės būtų pašalinami kaltinamojo giminės.⁶³ Taip pat nėra vieningos nuomonės dėl to, kas gali prieštarauti pašalinimui iš teismo salės – tik kaltinamasis, ar ir publikos, pvz. žiniasklaidos, atstovai.⁶⁴

Kaip jau buvo minėta anksčiau, viešumo principas glaudžiai susijęs su žodiškumo, rungtyniškumo ir tiesioginio įrodymų tyrimo principais, kurie tiesiogiai įgyvendinami nagrinėjant bylą teismo posėdyje.

Kita bylos nagrinėjimo teisme dalis yra įrodymų tyrimas. Tai pagrindinė bylos nagrinėjimo teisme dalis. Siekiant užtikrinti išsamų ir nešališką visų bylos aplinkybių išnagrinėjimą, įstatymas numato, kad teismas, nagrinėdamas bylą, privalo tiesiogiai ištirti bylos įrodymus: apklausti kaltinamuosius, nukentėjusiuosius, liudytojus, išklausyti į teismo posėdį pašauktų ekspertų ir specialistų išvadas bei paaiškinimus, apžiūrėti daiktinius įrodymus, balsu perskaityti protokolus ir

⁶² Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Санкт – Петербург, 1996. Т.1.

⁶³ Del Carmen R. V. Criminal procedure. Law and practice. Second edition. California, 1991. P.325.

⁶⁴ Del Carmen R. V. Criminal procedure. Law and practice. Second edition. California, 1991. P.325.

kitus dokumentus. Teisiamajame posėdyje apklausiami asmenys parodymus ir paaiškinimus duoda žodžiu (BPK 242 str.).

Kokia eile tirti įrodymus: apklausti kaltinamuosius, nukentėjusiuosius, liudytojus, išklaudyti į teismo posėdį pašauktų ekspertų ir specialistų išvadas bei paaiškinimus, apžiūrėti daiktinius įrodymus, balsu perskaityti protokolus ir kitus dokumentus, nustato teismas priklausomai nuo pasirinktos įrodymų tyrimo taktikos, bylos nagrinėjimo plano ir kitų aplinkybių.⁶⁵

Taigi, tiesioginis ir žodinis bylos nagrinėjimas teisme užtikrina galimybę betarpiškai, dalyvaujant visiems proceso dalyviams, išsamiai ir nešališkai išnagrinėti visas bylos aplinkybes, iširti įrodymus, išvengti klaidų ir sudaryti galimybes priimti teisingus bei teisėtus sprendimus. Visa tai taipogi užtikrina ir viešumo principą, kadangi niekas nelieka nepaminėta. Visi kaltinamojo, nukentėjusiojo ar liudytojo parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui ar anksčiau teisme, jeigu nėra galimybės jų apklausti teisiamojame posėdžio metu, turi būti perskaitomi (BPK 276 str.). Toks tiesioginis įrodymų ištyrimas yra būtinas, ir siekiant užtikrinti, kad teismas nuosprendį pagrįs tik tais įrodymais, kurie buvo išnagrinėti teisiamajame posėdyje (BPK 301 str.). Pagrindinė ir vis dar diskutuojama viešo įrodymų pateikimo išimtis teisme yra liudytojų ir nukentėjusiųjų, kuriems suteiktas anonimiškumas, apklausa. Tačiau šis klausimas bus nagrinėjamas kitoje darbo dalyje.

Viešo bylos nagrinėjimo principas turėtų veikti nagrinėjant bylą bet kurios instancijos teisme. Tačiau įvairių šalių įstatymai gali numatyti viešumo apribojimus apeliacinėje ar kasacinėje instancijose. EŽTT *Ektabani* byloje atmetė Švedijos vyriausybės argumentus, kad apeliacinėje instancijoje nebūtinos 6 str. numatytos garantijos, tarp jų ir viešo bei žodinio tiesioginio nagrinėjimo, nes pareiškėjas jomis pasinaudojo I – os instancijos teisme. Beje, 6 iš 16 teisėjų manė priešingai.⁶⁶ Beje, pareiškėjas kitoje byloje, skundėsis, kad Aukščiausiajame teisme nebuvo viešo bylos nagrinėjimo, neįrodė EŽTK 6 str. pažeidimo. Teismas argumentavo savo sprendimą tuo, kad Aukščiausiasis teismas iš esmės formuoja teismų praktiką ir jo sprendimas, negalėjęs pabloginti pareiškėjo padėties, galėjo neatitikti „viešo“ nagrinėjimo reikalavimo.⁶⁷ Apibendrinant pakankamai skirtingą EŽTT praktiką, galima teigti, kad bendrai viešo teismo principas turėtų veikti visose instancijose, tačiau priklausomai nuo konkrečių aplinkybių galimas ir jo ribojimas⁶⁸.

⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika. Vilnius, 2004. Nr. 21. P.295.

⁶⁶ *Ektabani v. Sweden* //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=sweden%20%7C%20Ektabani&sessionId=4883591&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2005-11-12.

⁶⁷ *Hakansson and Sturesson v. Sweden* //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=sturesson&sessionId=4038404&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2005-11-12.

⁶⁸ Žr. *Andersson v. Sweden* //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=sweden%20%7C%20andersson&sessionId=4883591&skin=hudoc-en>; *Sutter v. Switzerland* //

Baudžiamąsias bylas viešai nagrinėjant teisme geriau užtikrinami ne tik baudžiamojo proceso dalyvių, bet ir visuomenės interesai, nes sudaromos sąlygos tokia forma kontroliuoti teismo veiklą, didinti pasitikėjimą visų instancijų teismais, teisingumu. Viešas bylos nagrinėjimas - tai apsauga nuo slapto, nekontroliuojamo teisingumo ir paprastai nepagrįsto, neteisėto nubaudimo.

2.2. Nuosprendžio priėmimas ir viešas paskelbimas posėdyje

Viešai išnagrinėjęs bylos aplinkybes, teismas priima sprendimą (nuosprendį). Teismo nuosprendis yra teisiama jame posėdyje priimtas dokumentas, kuriuo kaltinamasis pripažįstamas kaltu ar nekaltu ir, jeigu kaltinamasis pripažįstamas kaltu, jam skiriama bausmė arba jis atleidžiamas nuo bausmės. Įstatymo numatytais atvejais nuosprendis yra dokumentas, kuriuo nutraukiama byla. Nuosprendis priimamas Lietuvos Respublikos vardu. Tai stiprina šio procesinio akto autoritetą, didina teisėjų atsokomybę už tinkamą teisingumo vykdymą. Įstatymas numato ypatingas nuosprendžio priėmimo sąlygas ir tvarką. Nors teisės aktai skelbia, kad bylos nagrinėjamos viešuose teismo posėdžiuose, svarbiausia sąlyga užtikrinanti teisėto ir pagrįsto nuosprendžio priėmimą, yra teisėjų pasitarimo slaptumas. Teisėjų pasitarimo slaptumą garantuoja tai, kad nuosprendis priimamas pasitarimų kambaryje (BPK 298 str.). Tuo metu šiame kambaryje gali būti tik teisėjai, kurie įeina į tą bylą išnagrinėjusio teismo sudėtį, - taip užtikrinamas teisėjų pasitarimo ir balsavimo nuosprendžio klausimais slaptumas. Tai taip pat atiboja teisėjus nuo bet kokios pašalinės įtakos, bet kurių asmenų ir pareigūnų kišimosi, garantuoja jų nepriklausomumą (LR Konstitucijos 109 str. 2 d.) ir klausymą tik įstatymo (LR Konstitucijos 109 str. 3 d.), sutvirtina žmonių įsitikinimą teisėjų nešališkumu, kelia teismo autoritetą. Čia dar kartą galima įsitikinti viešumo principo ryšiu su kitais konstituciniais principais. Viešas bylų nagrinėjimas suteikia galimybes visuomenės nariams stebėti teismo darbą ir įsitikinti jo kompetencija ir nešališkumu, o slaptas nuosprendžio priėmimas pasitarimų kambaryje dar labiau užtikrina teisėjų nepriklausomumą.

Kaip jau buvo minėta, nors teismo sprendimas ir priimamas atskirame pasitarimų kambaryje, kuriame negali būti kitų asmenų kaip tik bylą nagrinėję teisėjai, tačiau visais atvejais, net jei byla buvo nagrinėjama uždareme teismo posėdyje, priimtas sprendimas skelbiamas viešai teismo posėdžių salėje (BPK 308 str., LR Teismų įstatymo 7 str. 2 d.). Nuosprendžio paskelbimas yra būtinas teismo veiksmas, nes nepaskelbtas nuosprendis laikomas negaliojančiu, jis nėra teisminis aktas. Nuosprendis turi būti skelbiamas visas, jis negali būti išdėstomas sutrumpintai, išskyrus BPK 308 str. 2 d. numatytą galimybę, „kai byla yra ypač sudėtinga ar didelė, teismas turi teisę iki nuosprendžio skelbimo laiko surašyti tik nuosprendžio įžanginę ir rezoliucinę dalis. Šiuo

atveju teismas paskelbia nuosprendžio įžanginę ir rezoliucines dalis ir žodžiu paaiškina jo priėmimo argumentus. Visą motyvuotą nuosprendį surašo ir pasirašo byla išnagrinėję teisėjai ne vėliau kaip per septynias dienas, o teismo pirmininko ar Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininko sutikimu – per keturiolika dienų po nuosprendžio priėmimo“. Pagal BPK 308 straipsnio 3 dalį visi posėdžių salėje esantys asmenys nuosprendį išklauso stovėdami, todėl teisėjas (teisėjai) skelbia nuosprendį stovėdamas (stovėdami).⁶⁹

Teisėjas, paskelbęs nuosprendį, išaiškina nagrinėjimo teisme dalyviams nuosprendžio apskundimo tvarką ir terminus, o kaltinamajam – dar ir paskirtų bausmių vykdymo ypatumus. Įsiteisėjęs nuosprendis privalomas visoms valstybės bei savivaldybių institucijoms ir pareigūnams, įmonėms, įstaigoms ir organizacijoms bei asmenims turi nekelti prieštaravimų ir turi būti netrukdomai vykdomas visos Lietuvos Respublikos teritorijoje.⁷⁰

Nuosprendžio paskelbimas sukelia įvairius teisinius padarinius: nuo jo paskelbimo prasideda nuosprendžio apeliacinio apskundimo termino eiga; paskelbtas nuosprendis tampa procesiniu aktu, kurį pakeisti galima tik įstatymo nustatyta tvarka.

Nuosprendžio rezoliucinė dalis net ir neviešai nagrinėtoje byloje turi būti skelbiama viešai (BPK 9 str. 5 dalis). Rezoliucinėje dalyje nėra kalbama apie aplinkybes, kurios buvo pagrindas rengti uždara teismo posėdį, todėl viešas šios nuosprendžio dalies paskelbimas negali turėti jokių neigiamų pasekmių. Tokias pasekmes galėtų lemti viešas nuosprendžio aprašomosios dalies paskelbimas, nes šioje dalyje turėtų būti išanalizuotos visos reikšmingos bylai aplinkybės, neišskiriant ir tų, dėl kurių buvo rengiamas uždaras teismo posėdis. Teismų įstatymo 7 str. 2 dalies nuostata, kad „bylose priimti teismo sprendimai skelbiami viešai“, iš esmės neprieštarauja konstatuojamai nuostatai, jog viešai skelbiama tik rezoliucinė nuosprendžio dalis. Teismų įstatymas reikalauja, kad visuomenė turėtų galimybę sužinoti, kaip viena ar kita byla buvo išspręsta. Minėtos Teismų įstatymo nuostatos nereikėtų aiškinti kaip įpareigojančios išnagrinėjus baudžiamąją bylą visais atvejais skelbti visą priimtą nuosprendį.⁷¹ Lietuvos teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai uždareme teismo posėdyje nagrinėtos bylos nuosprendžio rezoliucinėje dalyje, vis dėlto, išdėstomos aplinkybės, dėl kurių buvo rengiamas uždaras teismo posėdis, t.y. buvo paskelbti nukentėjusiųjų nepilnamečių vardai ir pavardės bei įvardintos jų privataus gyvenimo aplinkybės, susijusios su nusikaltimu žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei.⁷²

Literatūroje pripažįstama, kad teisės į viešą nuosprendžio paskelbimą apribojimai nacionalinėje teisėje, skirtingai nuo viešo bylos nagrinėjimo, nėra kategoriškai pripažįstami

⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika. Vilnius, 2004. Nr. 21. P.293.

⁷⁰ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005. P.359.

⁷¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. Vilnius, 2003. P.34.

⁷² Vilniaus m. 2 apylinkės teismas. Byla Nr. 1-119-07/03. 2003 m.

viešumo principo pažeidimu.⁷³ EŽTT nurodė, kad viešas teismo sprendimo paskelbimas ne būtinai reiškia, kad sprendimas turi būti skaitomas viešai teisme⁷⁴. EŽTT šiuo atveju atsisakė pažodinio (*literal interpretation*) Konvencijos teksto „*judgment shall be pronounced publicly*“ aiškinimo. Byloje *Pretto ir kt. prieš Italiją* Teismas pareiškė, kad „visais atvejais „teismo sprendimo paskelbimo“ forma turi būti vertinama atsižvelgiant į pareiškėjo šalies vidaus teisę bei teisėkūros sistemą, nepamirštant Konvencijos 6 str. numatomų tikslų“.⁷⁵ Pagal Italijos įstatymus, visi teismo priimti sprendimai yra „publikuojami“ teismo registre ir apie tai informuojami proceso dalyviai. EŽTT konstatavo, kad tokia Apeliacinio, o vėliau ir Kasacinio teismo sprendimo „pareiškimo“ procedūra pakankamai užtikrina pareiškėjo procesines teises. EŽTT kitoje byloje išsakė nuomonę, kad skelbti Aukščiausiojo teismo sprendimą, kuriuo nepakeitė žemesnės instancijos teismo sprendimo, nėra būtina, kadangi žemesniosios instancijos teismų sprendimai jau buvo viešai publikuoti.⁷⁶

Pažymėtina, kad Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 str., skirtingai nuo LR nacionalinių aktų bei EŽTK nuostatų, numato galimybę iš viso viešai neskelbti viso nuosprendžio, jei „<...nepilnamečių interesų labai turi būti kitaip...>“.

2.3. Teismo medžiagos viešumas bei prieinamumas

Autoriai⁷⁷, analizuodami teismo viešumo principą bei tarptautinis teismas, nagrinėdamas galimus EŽTK 6 ir 8 straipsnių pažeidimus⁷⁸, neapsiriboja vien tik teisiniu nagrinėjimu, tačiau prie viešumo principo turinio prijungia ir bylų medžiagos viešumą bei sprendimų publikavimą.

1999 m. sausio 14 d. BPK buvo papildytas nuostatomis⁷⁹ apie bylos medžiagos viešumą, kurios suteikė teisę susipažinti visuomenei su bylos medžiaga. Iki to laiko teisę susipažinti su bylos medžiaga bei daryti iš jos išrašus turėjo tik dalyvaujantys byloje asmenys, t.y. kaltinamieji, gynėjai,

⁷³ Clayton R., Tomlinson H. Fair trial rights. Oxford, 2001. P.112.

⁷⁴ Sutter v. Switzerland //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=SUTTER&sessionid=4883591&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2005-11-12.

⁷⁵ Pretto and others v. Italia //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=pretto&sessionid=4034547&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2005-10-15.

⁷⁶ Axen v. Germany //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=axen&sessionid=4034547&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2005-10-15.

⁷⁷ Žr. Kapočiūtė J. Ar viešumo principas suponuoja tikrąjį viešumą? // Teisės apžvalga. 2001, Nr. 5; Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius, 2003.

⁷⁸ Z v. Finland //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=7&portal=hbkm&action=html&highlight=z&sessionid=4038404&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2005-11-10.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 16¹ straipsniu“ // Valstybės žinios. 1999, Nr. 11-244.

nukentėjusieji, civiliniai ieškovai, atsakovai ir kt. Nuo 1999 metų teisė susipažinti su bylos medžiaga buvo praplėsta - šią teisę įgijo beveik kiekvienas to panorėjęs asmuo.

1999 m. pataisų autoriai teigė, kad priėmus ypatingai svarbias pataisas dėl teismų medžiagos viešumo ir jos prieinamumo pasibaigus bylos nagrinėjimui teisme bei teismo sprendimų skelbimo internete, teisminio viešumo principo turinys smarkiai prasiplėtė nuo teisminio nagrinėjimo viešumo principo, t.y. teismo viešumo siaurąja prasme iki teismo viešumo plačiąja prasme.⁸⁰

Norėdamas susipažinti su išnagrinėtos bylos medžiaga, asmuo turi pateikti prašymą, atitinkantį 1999 m. balandžio 15 d. teisingumo ministro kartu su Lietuvos archyvų departamento generaliniu direktoriumi išleistame įsakyme keliamus reikalavimus. Šis įsakymas reglamentuoja susipažinimo su išnagrinėtos bylos medžiaga tvarką. Jame nustatyta, jog asmenys gali susipažinti tik su bylomis, išnagrinėtomis po 1999 m. balandžio 15 d., t.y. po patvirtintos tvarkos įsigaliojimo (asmenys, norintys susipažinti su anksčiau išnagrinėtomis bylomis, turi gauti teismo pirmininko, jo pavaduotojo ar skyriaus pirmininko sutikimą, kuris įformintas atskira nutartimi).

Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį į tam tikras šios galimybės ypatybes. Kaip teigia 1999 m. įsakymo I skirsnio 2 dalis, visa po 1999 m. balandžio 15 d. išnagrinėtos baudžiamosios bylos medžiaga, išskyrus medžiagą tų bylų, kurios buvo išnagrinėtos uždareme teismo posėdyje, yra vieša ir su ja gali susipažinti ir nedalyvavę byloje bei procese asmenys. Tokią teisę šie asmenys įgyja, kai sprendimas, nuosprendis ar nutartis nutraukti bylą ar pareiškimą palikti nenagrinėtą įsiteisėja, o jeigu byla gali būti nagrinėjama kasacine tvarka, - ją išnagrinėjus kasacine tvarka arba „pasibaigus apskundimo kasacine tvarka terminui“. Kad nebūtų pažeistos kitų asmenų pagrindinės teisės ir laisvės, yra numatomos išimtys: pirmiausia, negali būti vieša ta teismo bylos medžiaga, kuri buvo išnagrinėta neviešame teismo posėdyje. Antra, 1999 m. balandžio 15 d. įsakyme numatyta, kad „priimdamas viešame teismo posėdyje sprendimą, nuosprendį ar nutartį nutraukti bylą ar pareiškimą palikti nenagrinėtą, teismas turi teisę dalyvaujančių byloje ar procese asmenų prašymu ar savo iniciatyva motyvuota nutartimi nustatyti, kad bylos medžiaga ar jos dalis yra nevieša, jeigu yra rimto pagrindo manyti, kad bus atskleista valstybės, profesinė ar komercinė paslaptis, taip pat kai reikia apsaugoti Lietuvos Respublikos įstatymų ginamą žmogaus asmens, jo privataus gyvenimo ir nuosavybės slaptumą, žmogaus sveikatos informacijos konfidencialumą“.

Asmuo, norintis susipažinti su byla, turi parašyti nustatytos formos prašymą, kuriame turi nurodyti savo vardą, pavardę, asmens kodą, gyvenamąją vietą bei asmenį liudijančio dokumento

⁸⁰ Įstatymų projektų Nr.P-1480, P-1481 aiškinamasis raštas „Dėl Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso papildymo 10² straipsniu ir Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 16¹ straipsniu įstatymų projektų“. Įstatymų projektų ir aiškinamųjų raštų autorius yra dr. T.Klimas, tuometinis (l.e.p.) Seimo pirmininko patarėjas. Projektus Seime inicijavo prof. V. Landsbergis. // www.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=w&C2=68192; prisijungimo laikas: 2005-05-13.

pavadinimą, išdavimo datą, numerį ir nurodyti, su kokia konkrečia byla norėtų susipažinti bei pateikti susipažinimo tikslą. Gavęs teigiamą atsakymą, asmuo įgyja teisę susipažinti su prašomos bylos medžiaga.

Kaip jau buvo minėta, gali būti neleista susipažinti su bylos medžiaga, jeigu byla išnagrinėta uždareme teismo posėdyje arba yra motyvuota teismo nutartis, kuria nustatyta, jog bylos medžiaga ar jos dalis yra nevieša. Be to, prašymas gali būti nepatenkintas ir dėl techninių kliūčių - byla negrįžusi iš aukštesnės instancijos teismo, išsiųsta kitoms teisėsaugos institucijoms ir pan. Pastaruoju atveju asmuo turi būti raštu informuotas apie bylos nepateikimo susipažinti priežastis ir preliminarią datą, kada galės susipažinti su byla.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog susipažinimas su bylos medžiaga yra nemokamas, todėl praktiškai kiekvienas asmuo, kuris nori susipažinti su teismų, teisėjų darbu gali tai padaryti.

2003 m. įsigaliojus naujam BPK, jame neliko senojo BPK 16¹ str. atitikmens, t.y. susipažinimas su išnagrinėtų baudžiamųjų bylų medžiaga liko reglamentuotas tik poįstatyminio akto. Nors 2004 m. buvo pateiktas BPK 9¹ str. „Bylos medžiagos viešumas“ projektas⁸¹, tačiau iki šiol toks straipsnis nepriimtas. Pritartume nuomonei, kad tik papildžius BPK panašaus pobūdžio straipsniu būtų ištaisyta dabar galiojančiame BPK esanti spraga, kuri nors ir gali būti pašalinta tiesiogiai taikant Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas, tačiau situaciją padarytų aiškesnę ir pašalintų bet kokius teisių apribojimus susipažinti su bylos medžiaga⁸².

2005 m. priimtas Teismų Tarybos nutarimas nustatė šiek tiek kitokias susipažinimo su bylos medžiaga sąlygas. Visų pirma, apibrėžtas asmenų, galinčių susipažinti su bylos medžiaga ratas: „Susipažinti su išnagrinėtų baudžiamųjų bylų medžiaga, gauti šios medžiagos kopijas ar nuorašus leidžiama asmenims, turintiems tam pagrįstą ir teisės saugomą interesą. Laikoma, kad tokį interesą turi suinteresuoti bylos baigtimi proceso dalyviai, valstybės ir savivaldybės institucijos teisės aktų joms suteiktos kompetencijos ribose, mokslinius tyrimus vykdantys asmenys ir kiti asmenys (taip pat ir nedalyvavę byloje), kurie įrodo, kad turi pagrįstą ir teisės saugomą interesą susipažinti ir gauti baudžiamojoje byloje ar jos dalyje esančią informaciją“.⁸³

Išanalizavus šią nuostatą, darytina išvada, kad palyginus su 1999 m. teisingumo ministro įsakymu nustatyta tvarka, asmenų ratas susiaurėjo. Kita vertus, kriterijus, pagal kurį sprendžiama, ar leistina asmeniui susipažinti su bylos medžiaga yra pakankamai aptakus „turi pagrįstą ir teisės saugomą interesą

⁸¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 9¹ straipsniu įstatymo projektas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=239763&Condition2=>; prisijungimo laikas 2005-11-21.

⁸² Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 9¹ straipsniu įstatymo projektas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=239763&Condition2=>; prisijungimo laikas 2005-11-21.

⁸³ Teismų tarybos nutarimas „Dėl susipažinimo su išnagrinėtų baudžiamųjų bylų medžiaga tvarkos patvirtinimo“. 2005, Nr. 13. P.379. // http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai_visi.asp; prisijungimo laikas:2005-10-11.

susipažinti su byla“. Bent jau tarptautinių aktų komentaruose tokias asmenimis visų pirma laikomi mokslininkai⁸⁴.

Priimdamas nuosprendį ar nutartį, užbaigiančią teismo procesą, teismas, siekdamas apsaugoti informaciją apie žmogaus privatų gyvenimą, asmens duomenis, valstybės, tarnybos, profesines, komercines, banko ar kitas teisės saugomas paslaptis, turi teisę proceso dalyvių prašymu ar savo iniciatyva priimti motyvuotą nutartį, nustatančią kokia bylos medžiaga po jos išnagrinėjimo yra nevieša⁸⁵.

Beje, Švedijoje bet kas ir bet kada gali susipažinti net ir su nebaigtomis nagrinėti bylomis. Čia galima išvelgti esminį skirtumą tarp valstybių: Lietuvoje byla susipažinimui gali būti pateikta tik ją baigus nagrinėti ir įsiteisėjus sprendimui (nuosprendžiui).⁸⁶ Tokia tvarka vis dėlto labiau atitinka kitų baudžiamojo proceso principų reikalavimus, visų pirma tai pasakytina apie nekaltumo prezumciją.

Kitas momentas, kurio neaptaria nei LR BPK nei nagrinėjami aktai, yra terminas, kurį duomenys išlieka slapti. Štai Suomijos Oficialių dokumentų viešumo aktas nustato, kad teismas gali nuspręsti, kad bylos duomenys būti konfidencialūs iki 40 metų. Kiekvienoje byloje teismas, remdamasis proporcingumo principu, nustato konkretų konfidencialumo išsaugojimo terminą. EŽTT Z. byloje prieš Suomiją konstatavo EŽTK 8 str. pažeidimą, nes teismo nustatytas 10 m. terminas bylos duomenų apie tai, kad pareiškėja yra ŽIV nešiotoja, konfidencialumui yra per trumpas.⁸⁷

Kiekvieno asmens teisė susipažinti su išnagrinėtos bylos medžiaga daro teisminį procesą skaidresnį, nes tuo pačiu užkertamas kelias ir piktnaudžiavimams, korupcijai, kadangi bet kada nepagrįsto ir neteisėto sprendimo priėmimas gali iškilti į viešumą. Kol teismų medžiaga nebuvo vieša, žymiai lengviau buvo daryti teisėjams spaudimą, be to, žymiai paprasčiau sunaikinti nepageidautinus rašytinius įrodymus, nes kartais užtenka sunaikinti tik vieną svarbų dokumentą, kad bylos baigtis pasikeistų.⁸⁸

Bylos medžiagos viešumas suteikia galimybę visuomenei tapti tam tikru teismų vykdomos veiklos kontrolės mechanizmu. Teismai, kartu ir teisėjai, atsakingiau nagrinės bylas, tirs ir vertins įrodymus, kadangi žinos, jog bet kada bet kuri jų išnagrinėta byla gali būti peržvelgta kritišku

⁸⁴ 1985 m. Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės) // http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Pekinotaisykles%20red.htm.

⁸⁵ Teismų tarybos nutarimas „Dėl susipažinimo su išnagrinėtų baudžiamųjų bylų medžiaga tvarkos patvirtinimo“. 2005, Nr. 13. P.379. // http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai_visi.asp; prisijungimo laikas: 2005-10-11.

⁸⁶ Kapočiūtė J. Ar viešumo principas suponuoja tikrąjį viešumą? // Teisės apžvalga. 2001, Nr. 5. P.67.

⁸⁷ Z. v. Finland //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/view.asp?item=7&portal=hbkm&action=html&highlight=z&sessionid=4038404&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2005-11-10.

⁸⁸ Kapočiūtė J. Ar viešumo principas suponuoja tikrąjį viešumą? // Teisės apžvalga. 2001, Nr. 5. P.68.

visuomenės atstovo žvilgsniu. Taip pat, tai suteikia galimybes sužinoti, kaip paaiškina ir taiko vieną ar kitą teisės normą apeliacinės ir kasacinės instancijos teismai.

2.4. Teismų sprendimų skelbimas (publikavimas)

BPK nėra konkrečios nuostatos, kuri reguliuotų (nustatytų) teismų nuosprendžių skelbimą (publikavimą). Tačiau teismo sprendimo viešumas reiškia, kad teismo sprendimas skelbiamas viešai ir yra prieinamas visiems. Kaip jau minėta, net ir išnagrinėjus bylą uždarame teismo posėdyje, nuosprendžio rezoliucinė dalis skelbiama viešai (BPK 9 str. 5 d.).

Viešas teismų nuosprendžių skelbimas (publikavimas) turi kelis tikslus. Konstitucinės teisės doktrinoje teismai ir su jų veikla susiję principai nagrinėjami kaip viena iš valdžios šakų.

Konstitucijos nuostata „Visuose teismuose bylos nagrinėjamos viešai“ (LR Konstitucijos 117 str. 1 d. 1 s.) išreiškia teisingumo vykdymo viešumo principą, iš kurio loginiu požiūriu kildintinas teismų sprendimų oficialaus publikavimo imperatyvas. Tokią išvadą galima papildomai pagrįsti sisteminiu požiūriu: pamatiniai demokratijos ir teisinio valstybingumo principai lemia, kad tiek įstatymų leidyba, tiek administracinių (valdymo) ir teisminių sprendimų leidyba turi būti vieša. Kitaip tariant, Seime, Vyriausybėje ir teismuose kuriama teisė negali būti nevieša.⁸⁹ Antraip būtų paneigtas asmens teisinio tikrumo jausmas – sudedamasis teisinės valstybės elementas.⁹⁰

Taigi, „įsiteisėję teismų sprendimai“, tapę privalomais „visoms valstybės valdžios institucijoms, pareigūnams, tarnautojams: įmonėms, įstaigoms, organizacijoms, kitiems juridiniams bei fiziniams asmenims“ (Teismų įst. 9 str. 1 d.), iš principo turi būti viešai publikuojami, nesvarbu, kad teismų sprendimai, kitaip nei įstatymai ar norminiai administraciniai aktai, yra individualios prigimties (ne „bendro pobūdžio“) ir, kitaip nei Konstitucinio Teismo nutarimai, iš esmės nėra „galutiniai“ (LR Konstitucijos 107 str. 2 d.) ir todėl formaliai neturi įstatymo galios. Aišku, atsižvelgiant į teismų sistemą (ką jau kalbėti apie valstybės finansines išgales publikuoti absoliučiai visą teismų praktiką ar teisėjų praktinį krūvį, kuris padidėtų dėl visų išnagrinėtų bylų rengimo publikuoti), objektyviai galima kalbėti apie aukščiausios teismų grandies – Aukščiausiojo Teismo, Vyriausiojo administracinio teismo ir Apeliacinio teismo – sprendimų oficialų skelbimą.⁹¹

⁸⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl į Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 22 d. Posėdžio protokolą įrašyto Lietuvos Respublikos Vyriausybės sprendimo „Dėl kompanijos „Danisco Sugar“ A/S prašymo įsigyti cukraus pramonės įmonių akcijų“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 3 ir 8 straipsnių nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. 2001 11 29 nut. k.d. 2 skirsn., 4.4 p. // Valstybės žinios. 2001, Nr. 102-3636.

⁹⁰ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius, 2003. P. 387.

⁹¹ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius, 2003. P. 387.

Antras svarbus teismų nuosprendžių bei nutarčių publikavimo (skelbimo spaudoje ar internete) aspektas yra susijęs su teismų formuojamos praktikos reikšme žmogui, visuomenei, valstybei.

Pažymėtina, kad teismų sprendimai publikuojami Teismų įstatymo 39 straipsnio nustatyta tvarka. Europos Tarybos Ministrų kabinetas yra pabrėžęs būtinumą užtikrinti, kad teismų praktika būtų prieinama visuomenei.⁹² Tokia nuostata visiškai suprantama, nes teismo precedentas yra teisės šaltinis, todėl jis turi būti viešai skelbiamas ir prieinamas visai visuomenei.

Teismų praktika yra pripažįstama teisės šaltiniu daugumoje valstybių, tačiau jos vaidmuo teisės šaltinių hierarchijoje nevienodas. Bendrosios teisės teisinės sistemos šalyse teismų praktika yra pirminis teisės šaltinis, o kontinentinės teisės teisinės sistemos valstybėse, kur *stare decisis* principas formaliai nepripažįstamas, ji laikoma netiesioginiu arba antriniu teisės šaltiniu.⁹³ Tačiau dabar jau ir kontinentinės teisės teisinės sistemos valstybėse pripažįstama, kad teismas, aiškindamas ir taikydamas teisės normas, kuria ir tobulina teisę.

Lietuvoje neabejotinai precedentais galima pavadinti tam tikrus Lietuvos Aukščiausiojo teismo sprendimus. Pagal Teismų įstatymo 23 straipsnį, Aukščiausiasis Teismas formuoja vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus ir kitus teisės aktus. Į Aukščiausiojo Teismo biuletenyje paskelbtose nutartyse esančius įstatymų ir kitų teisės aktų taikymo išaiškinimus atsižvelgia teismai, valstybės ir kitos institucijos, taip pat kiti asmenys, taikydami tuos pačius įstatymus ir kitus teisės aktus.⁹⁴ Taigi, šių nutarčių publikavimas, prieinamumas yra ne tik reikalingas, bet tiesiog būtinas, o tai reiškia - privalomas.⁹⁵

Galimybė dalyvauti teismo posėdžiuose, o vėliau gauti bylos medžiagą, o ypač teismo sprendimą, reiškia galimybę pamatyti ir suprasti, suvokti kaip teismai aiškina ir taiko įvairias teisės normas - įstatymus, poįstatyminius aktus ir kt. Deja, svarbu pabrėžti, kad iki 1999 m. pakeitimų - teismų medžiagos viešumo ir teismų sprendimų publikavimo įtvirtinimo - ši galimybė buvo beveik negarantuojama.⁹⁶

Nepakankamas teismų praktikos prieinamumas, nenuoseklumas ir nenuspėjamumas buvo pagrįstai nurodoma kaip viena iš Rytų Europos valstybių narystės Europos Sąjungoje kliūčių⁹⁷.

⁹² Recommendation No R (95) 11 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to the Member States Concerning the Selections, Processing, Presentation and Archiving of Court Decisions in Legal Information Retrieval Systems, adopted on 11 September, 1995.

⁹³ Hart H. L. A. Teisės samprata. Vilnius, 1997.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr.17-649.

⁹⁵ Kapočiūtė J. Ar viešumo principas suponuoja tikrąjį viešumą? // Teisės apžvalga. 2001, Nr. 5. P.64.

⁹⁶ Vienintelė galimybė buvo Aukščiausiojo Teismo biuletenyje skelbiama Senato aprobuota metodinė medžiaga.

⁹⁷ Edward D. A. O. What Kind of Law Does Europe Need? The Role of Law, Lawyers and Judges in Contemporary European Integration // The Columbia Journal of European Law. 1998, vol. 5, p. 1-14. // Laužikas E., Mikelėnas V. Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius, 2003. P.168-169.

Taigi, 1999 m. gegužės 20 dienos LR Teismų įstatymas buvo papildytas 8-1 straipsniu, kuriame buvo skelbiama, kad „teismų departamentas prie Teisingumo ministerijos nuo 2000 m. sausio 1 d. interneto tinklapyje skelbia nuo 1999 m. gegužės 20 d. viešame teismo posėdyje priimtus apygardų teismų ir Apeliacinio teismo sprendimus, nuosprendžius ir kai kurias nutartis (turinčias viešąjį interesą, atrinktas Teismų departamento prie Teisingumo ministerijos). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutartis skelbia savame interneto tinklapyje.“ Tačiau tokia straipsnio formuluotė ir jame reikalaujamų skelbti viešai tik tam tikrų teismų sprendimus ne pilnai atitiko Europos Sąjungos keliamus reikalavimus ir visuomenės poreikius turėti galimybę susipažinti su teismų priimtais sprendimais. Todėl 2000 metais buvo priimtas Teismų įstatymo 8-1 straipsnio papildymas. Jame nurodoma, kokių teismų, kokie sprendimai turi būti skelbiami internete, t.y. teisingumo ministerija nuo 2000 metų liepos mėnesio 1 d. yra įpareigota skelbti „visus nuo 2000 m. sausio 1 d. baudžiamosiose bylose priimtus ir įsiteisėjusius apygardų teismų ir Apeliacinio teismo nuosprendžius ir nutartis, turinčius viešąjį interesą, civilinėse ir administracinėse bylose priimtus ir įsiteisėjusius apygardų teismų, apygardų administracinių teismų, Aukštesniojo administracinio teismo ir Apeliacinio teismo sprendimus ir nutartis, turinčias viešąjį interesą, taip pat skelbia uždaruose teismo posėdžiuose priimtų sprendimų rezoliucines dalis“.⁹⁸

Naujame LR Teismų įstatymo 39 straipsnyje išliko nuostata, kad „Teismų tarybos nustatyta tvarka Nacionalinė teismų administracija viešai skelbia bylose, turinčiose viešąjį interesą, priimtus ir įsiteisėjusius apygardų administracinių teismų, apygardų teismų ir Apeliacinio teismo sprendimus, nuosprendžius, nutarimus ir nutartis, uždaruose teismo posėdžiuose priimtų sprendimų, nuosprendžių, nutarimų ir nutarčių rezoliucines dalis, išskyrus atvejus, kai tai draudžia įstatymai“.

Šie įstatymų papildymai turėtų prisidėti prie didesnio visuomenės pasitikėjimo teismais ir juos vykstančiais procesais, nes dažniausiai tai, ko žmogus nesupranta arba nėra pakankamai informuotas, jį baugina ir kyla nepasitikėjimas valdžios struktūromis.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ir Vyriausiasis administracinis teismas nutartis skelbia savo interneto tinklapiuose (LR Teismų įstatymo 39 str. 4, 5 dalys) (www.lat.lt).

Tačiau pritarume literatūroje išsakytai nuomonei, kad reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad:

- įstatymų leidėjas kategoriškai nereikalauja, kad būtų viešai skelbiami visi (be išimties!) Aukščiausiojo Teismo sprendimai. Pagal Teismų įstatymą (23 str. 2 d. 1 p.) Aukščiausiojo Teismo biuletenyje skelbiamas skyrių plenarinės sesijos ir trijų ar (išplėstinių) septynių teisėjų kolegijų priimtose nutartyse, jei dėl jų „paskelbimo pritaria dauguma atitinkamo

⁹⁸ Lietuvos Respublikos teismų įstatymo papildymo 8-1 straipsniu įstatymas. // Valstybės žinios. 1999, Nr. 48-1526. Įstatymo autorius ir idėjos generatorius: dr. T. Klimas. Įstatymą inicijavo Seime prof. V. Landsbergis. Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų tinklapis: <http://www/litlex.lt/catalogs/lat/at/hml>

skyriaus teisėjų“. Išėina, kad dauguma civilinių ar baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų turi teisę savo nuožiūra spręsti, kurias bylas skelbti biuletenyje ir kurių – neskelbti. Tai neatitinka teisinio valstybingumo principo ir teisingumo vykdymo viešumo imperatyvo. Principiniu požiūriu įstatymo leidėjas, neturėdamas galių suteikti Vyriausybei diskreciją spręsti, skelbti oficialiai savo individualius nutarimus ar jų neskelbti⁹⁹, neturi galių suteikti Aukščiausiojo Teismo skyriaus teisėjų daugumai diskreciją spręsti apie nutarčių oficialų skelbimą ar neskelbimą. Šiuo požiūriu turi būti publikuojami ne tik visi Vyriausybės nutarimai, bet ir absoliučiai visos Aukščiausiojo Teismo nutartys;

- Konstitucinis Teismas, pažymėjęs teisės viešumo imperatyvą¹⁰⁰ ir radikalčiai pakeitęs Vyriausybės nenorminių nutarimų publikavimo tvarką, iki 2002 m. suvereniai nedarė įtakos bendrosios kompetencijos teismų sprendimų didesniai viešumai užtikrinti, nors tam buvo ne viena „proga“ (pvz. Pažymint, kad „teismų praktiką formuoj tik patys teismai“¹⁰¹). Principiniu požiūriu galima teigti, kad Konstitucinio Teismo teiginys „teisė negali būti nevieša“¹⁰² taikytinas ne tik visiems Vyriausybės nutarimams, bet ir visiems Konstitucijoje įvardytų aukščiausiųjų teismų (t.p. šiems teismams prilygintų teismų, t.y. Vyriausiojo administracinio teismo) sprendimams.¹⁰³

Daug diskusijų kelia klausimas, nuo kada gi galima būtų skelbti teismo priimtus sprendimus – ar nuo jų paskelbimo momento, ar nuo įstatyminio įsigaliojimo. Vieni mano, kad visuomenė turi turėti galimybę susipažinti su teismo priimtais sprendimais nuo tada, kai jie yra paskelbiami teismo salėje. Kiti gi su tuo nesutinka ir siūlo skelbti viešai tik tuos teismo priimtus sprendimus, kurie jau įsigaliojo. Tokia nuomonė yra grindžiama tuo, kad paskelbus neįsiteisėjusius teismo sprendimus

⁹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl į Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 22 d. Posėdžio protokolą įrašyto Lietuvos Respublikos Vyriausybės sprendimo „Dėl kompanijos „Danisco Sugar“ A/S prašymo išigyti cukraus pramonės įmonių akcijų“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 3 ir 8 straipsnių nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ 2001 11 29 nut. k.d. 3 skirsn. 13.2 p., 13.3 p. // Valstybės žinios. 2001, Nr. 102-3636.

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl į Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 22 d. Posėdžio protokolą įrašyto Lietuvos Respublikos Vyriausybės sprendimo „Dėl kompanijos „Danisco Sugar“ A/S prašymo išigyti cukraus pramonės įmonių akcijų“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 3 ir 8 straipsnių nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ 2001 11 29 nut. k.d. 2 skirsn., 4.4 p. // Valstybės žinios. 2001, Nr. 102-3636.

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25¹, 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69¹ ir 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ 1999 12 21 // Valstybės žinios. 1999, Nr. 109-3192.

¹⁰² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl į Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 22 d. Posėdžio protokolą įrašyto Lietuvos Respublikos Vyriausybės sprendimo „Dėl kompanijos „Danisco Sugar“ A/S prašymo išigyti cukraus pramonės įmonių akcijų“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 3 ir 8 straipsnių nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ 2001 11 29 nut. k.d. 2 skirsn., 4.4 p. // Valstybės žinios. 2001, Nr. 102-3636.

¹⁰³ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius, 2003. P.387-388.

visada yra tikimybė, kad tokie sprendimai gali būti apskūsti apeliacine arba kasacine tvarka, ir tokiu būdu visuomenei bus pateikta netiksli informacija. Tai ypač aktualu baudžiamajame procese, nes nekaltumo prezumpcija skelbia, kad asmuo yra nekaltas tol, kol jo kaltė nėra įrodyta išsigaliojusiu teismo sprendimu. Jei bus paskelbtas tik žemiausios instancijos teismo priimtas sprendimas, kuris vėliau gali būti apskūstas ir pakeistas ar panaikintas, toks faktas gali padaryti žalos kaltinamojo asmens reputacijai. Kadangi, kai kurios baudžiamosios bylos nagrinėjamos uždaruose teismo posėdžiuose, reikėtų nustatyti terminus, kuriems pasibaigus, tokiomis aplinkybėmis išnagrinėtų bylų medžiaga ir jų metu paaiškėję duomenys būtų prieinami bet kuriam pageidaujantiems visuomenės nariui. Tokia galimybė susipažinti su uždaruose teismuose nagrinėtų bylų medžiaga padėtų formuoti teismo precedentui kaip teisės šaltiniui.¹⁰⁴

Taigi, kaip atsakas į tokio pobūdžio diskusijas Teismų tarybos 2005 m. rugsėjo 9 d. nutarimu Nr. 13 P - 378 buvo patvirtinta Teismų sprendimų, nuosprendžių, nutarimų ir nutarčių skelbimo internete tvarka, kur sakoma, kad „Internetu vadovaujantis šia tvarka skelbiami tokie teismų procesiniai sprendimai ... baudžiamosiose bylose – įsiteisėję apygardų teismų pirmąja instancija priimti procesiniai sprendimai (visi nuosprendžiai, taip pat nutartys, kuriomis nutraukiama byla), apeliacinės instancijos teismų ir kasacinio teismo procesiniai sprendimai, kuriais užbaigiama byla, kasacinio teismo galutiniai sprendimai dėl baudžiamosios bylos atnaujinimo. Procesinius sprendimus priėmusio teisėjo, teisėjų kolegijos arba atitinkamo teismo pirmininko, skyriaus pirmininko ar jų įgalioto asmens patvarkymu taip pat skelbiami viešąjį interesą turintys teismų procesiniai sprendimai, kuriais išsprendžiamas atskiras procesinis klausimas byloje“.

Be abejo, skelbiant sprendimus internete ar Teismų praktikoje būtina įvertinti kitus įstatymo ginamus interesus. Tai pasakytina apie asmens privataus gyvenimo neliečiamumo reikalavimus bei kitokio pobūdžio neskelbtiną informaciją. Kai internete skelbtiname teismo procesiniame sprendime yra viešai neskelbtinų duomenų (valstybės, tarnybos, profesinių, komercinių, banko, įvaikinimo ar kitų teisės aktų saugomų paslapčių, fizinių asmenų asmens kodai, gyvenamųjų vietų adresai, gimimo datos ir vietos, valstybiniai automobilių numeriai, banko sąskaitų numeriai ir pan.), parengiama viešai skelbtina procesinio sprendimo versija, iš kurios visi viešai neskelbtini duomenys pašalinami. Pašalintų duomenų vietoje pasvyruoju šriftu skliaustuose įrašoma: „(duomenys neskelbtini)“.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Смирнов А.В. Проблемы открытости судебной власти для гражданского общества. Экспертное исследование на основе правоприменительной практики уголовных сивов Санкт-Петербурга и Ленинградской области // www.kalinovsky-k.narod.ru/b/sav-tr0.htm; prisijungimo laikas: 2005-09-05.

¹⁰⁵ Teismų tarybos nutarimas „Dėl teismų sprendimų, nuosprendžių, nutarimų ir nutarčių skelbimo internete tvarkos patvirtinimo“ 2005, Nr. 13. P.378 // http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai_visi.asp; prisijungimo laikas:2005-10-11.

Jeigu procesiniame sprendime minimi fizinių asmenų vardai ir pavardės, viešai skelbtinoje procesinio sprendimo versijoje fizinių asmenų vardai ir pavardės keičiami inicialais - pirmosiomis fizinių asmenų vardų ir pavardžių raidėmis. Teisėjų, teismo posėdžio sekretorių, vertėjų, ekspertų, specialistų, prokurorų, gynėjų, advokatų ir advokatų padėjėjų bei bankrutuojančių įmonių administratorių vardai ir pavardės inicialais nekeičiami.

Juridinių asmenų atstovų ir turto administratorių vardai ir pavardės inicialais keičiami, jeigu yra šių asmenų rašytinis prašymas, išskyrus atvejus kai šie asmenys yra advokatai, advokatų padėjėjai ar bankrutuojančių įmonių administratoriai. Toks prašymas gali būti pareikštas ir bylos nagrinėjimo metu, ir bylai pasibaigus.

Paliekant diskrecijos teisę vien tik teismui spręsti apie skelbtiną sprendime informaciją, išlieka galimybė paskelbti perteklinę informaciją. Taigi, suinteresuoti asmenys turi teisę kreiptis į teismą, kuris priėmė nurodytame(-uose) interneto tinklalapyje(-iuose) skelbiamą procesinį sprendimą, su rašytiniu prašymu iš internete skelbiamo teismo procesinio sprendimo pašalinti viešai neskelbtinus duomenis (pavyzdžiui, perteklinius duomenis apie fizinius asmenis, jų privatų ar šeimos gyvenimą, duomenis, sudarančius komercines, banko ir kitas teisės aktų saugomas paslaptis ir pan.) arba su rašytiniu prašymu ištaisyti pastebėtas klaidas viešai skelbtinoje procesinio sprendimo versijoje, kai ši versija neatitinka pirminės procesinio sprendimo versijos. Tokius prašymus ne vėliau kaip per 14 dienų išnagrinėja byla nagrinėję teisėjai arba atitinkamo teismo, kurio procesinis sprendimas skelbiamas internete, pirmininkas, skyriaus pirmininkas, pirmininko pavaduotojas arba jų įgaliotas asmuo. Atsisakymas tenkinti šiame punkte nurodytą suinteresuoto asmens prašymą įforminamas raštu, nurodant atsisakymo priežastis, ir gali būti skundžiamas įstatymų nustatyta tvarka.¹⁰⁶

Svarbus yra ne tik Aukščiausio, bet ir apeliacinės instancijos teismų medžiagos ir sprendimų viešumas, nes „teisės aiškinimas, kaip teisinis argumentavimas, teismo procese visada būtinas, skiriasi tik jo apimtis - vienąkart ji didesnė, kitąkart - mažesnė. Aiškinti teisę tam tikrais aspektais verčia daug priežasčių“¹⁰⁷, kurių pagrindinės būtų tokios:

1. „Teisės turinio ir teisinio reguliavimo dalyko neatitikimas. Dažnai teisė vertinama kaip visuomenės stabilumo garantas. Tačiau pamiršamas teisės stabilumo ir gyvenimo kaitos konfliktas. Teisė neretai atsilieka nuo sparčiai kintančio gyvenimo, įstatymų leidėjui nespėjant koja kojon su tikrove. Sprendimas čia galėtų būti tik vienas - arba keisti pasenusias normas, arba jas išaiškinti ir

¹⁰⁶ Teismų tarybos nutarimas „Dėl teismų sprendimų, nuosprendžių, nutarimų ir nutarčių skelbimo internete tvarkos patvirtinimo“ 2005, Nr. 13. P.378. // http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai_visi.asp; prisijungimo laikas: 2005-10-11.

¹⁰⁷ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999. P.58.

taikyti atsižvelgiant į pasikeitusias gyvenimo aplinkybes, tai yra pritaikyti teisę prie kintančių ekonominių, socialinių, politinių ir kitokių visuomenės gyvenimo sąlygų“.¹⁰⁸

2. Teisės kalbos abstraktumas, neaiškumas, neapibrėžtumas, dviprasmiškumas, apibendrinamųjų sąvokų vartojimas ir t.t. Taigi, jei teisės normos yra neaiškios ar neapibrėžtos, tikrąjį jų turinį nustato jas taikanti institucija, tapdama faktine jos kūrėja.¹⁰⁹

3. Kelių teisės normų kolizija. Yra atvejų, kai tą patį klausimą kelios normos reguliuoja skirtingai. Tada iš kelių normų pasirinktina ir taikytina tik viena.

4. Teisės spragos. Dar Aristotelis rašė, kad „kai ką įmanoma aprėpti įstatymais, o kai ko neįmanoma, ... išleisti įstatymus apie viską neįmanoma.“ Kai nėra teisės normos, kurią pritaikius konkrečioje byloje būtų išspręstas šalių ginčas, teismas turi spręsti bylą taikdamas įstatymo ir teisės analogiją, jeigu ją leidžia taikyti atitinkamos (konkrečios) teisės šakos prigimtis.

5. Teismo diskrecijos teisė. Įstatymų leidėjas, suvokdamas savo galimybes, teismui suteikia daugiau ar mažiau laisvės tam tikrus klausimus spręsti savo nuožiūra. Tai daroma įvairiais būdais: teisės normose įtvirtinant vertybiniu, dar kitaip vadinamus vertinamuosius, kriterijus: „didelė žala“, „sunki turtinė padėtis“, „nedarys ... nusikalstamos veikos“ ir t.t. arba tiesiog paliekant tam tikrą klausimą spręsti teismui.¹¹⁰

Apibendrinant galima teigti, kad teisė susipažinti su bylos medžiaga ir bet kada rasti internete apeliacinės ir kasacinės instancijos teismų sprendimus turėtų sukurti visuomenės ir teismų ryšį. Teismams pavesta įgyvendinti teisingumą šalyje, tuo pačiu ir visuomenėje, o visuomenė (o ypačingai praktikuojantys ir studijuojantys teisininkai ir kiti asmenys) turi teisę susipažinti su teismų priimamais sprendimais, pamatyti, kaip teismai įgyvendina teisingumą ir ar tai iš viso daro.

¹⁰⁸ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999. P.145.

¹⁰⁹ Jarašiūnas E. Parlamentas, įstatymai ir konstitucinė justicija // Justitia, 1997. Nr. 6. P.6.

¹¹⁰ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999. P.30.

3. VIEŠUMO PRINCIPO IŠIMTYS.

Kaip jau minėta, teismo proceso viešumo principas taikomas teismo posėdžiams, bylos medžiagai ir teismo sprendimui. Tačiau baudžiamojo proceso metu dažnai nagrinėjami proceso dalyvių privatus gyvenimas, taip pat svarbūs valstybei ar atskirų jos institucijų darbui aspektai. Privataus gyvenimo neliečiamumas (LR Konstitucijos 22 str.) bei įvairių paslapčių, įtvirtintų įstatymuose, instituto svarba reikalauja viešumo principo išimčių. Todėl tiek tarptautiniai aktai, tiek LR Konstitucijos 117 ir BPK 9 straipsniai nustato kai kuriuos viešumo principo ribojimus.

Pritartume literatūroje išsakytai nuomonei, „kad vien tik uždaro teismo posėdžio nepakanka vienoms ar kitoms paslaptims apsaugoti teismo nagrinėjimo metu, nes uždare teisminiame bylos nagrinėjime informacija, sudaranti tam tikrą paslaptį yra atskleidžiama daugeliui asmenų: gynėjui, nukentėjusiajam, kaltinamajam, liudytojams ir pan.“¹¹¹ Kitaip tariant, „uždaro teismo posėdžio paskelbimas ir uždraudimas dalyvauti nagrinėjant bylą spaudos (žiniasklaidos) bei visuomenės atstovams neišsprendžia paslapčių apsaugos teismo proceso metu problemos. Uždaras teismo posėdis yra tik vienas iš paslapčių teisinio mechanizmo apsaugos elementų, skirtų garantuoti paslapčių saugumą teismo nagrinėjimo metu. Todėl, norėdamos išspręsti paslapčių apsaugos teismo nagrinėjimo metu problemą, daugelis pasaulio valstybių ieško papildomų priemonių, kurių pagalba būtų įmanoma garantuoti tam tikrą paslapčių saugumą teismo proceso metu“.¹¹² Tačiau šiame darbe yra nagrinėjama tik teismo posėdžio viešumo išimtis, todėl kitos priemonės nebus nagrinėjamos.¹¹³

Tarptautiniai aktai, t.y. Paktas ir EŽTK numato tokius viešumo principo teisme apribojimus spaudos ir visuomenės nariams dalyvauti teismo posėdyje ar jo dalyje kai tai reikalinga: 1) demokratinės visuomenės dorovės, 2) viešosios tvarkos; 3) valstybės saugumo; 4) bylos šalių privataus gyvenimo interesais, 5) kai tai, teismo nuomone, būtina reikalinga esant ypatingoms aplinkybėms, jei viešumas pažeistų teisingumo interesus (Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 str. 1 d., EŽTK 6 str. 1 d.). EŽTK prie jau minėtų aplinkybių priskiria ir nepilnamečių interesus. Visi šie ribojimai galimi tik išimtiniais atvejais, laikantis proporcingumo principo. Kaip matome, ribojimo pagrindai yra pakankamai abstraktūs, t.y. teismui, atsižvelgus į konkrečios bylos aplinkybes leidžiama nuspręsti dėl uždaro posėdžio. Byloje *Le Compte, Van Leuven ir De Meyere*

¹¹¹ Panomariovas A. Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese: daktaro dis.soc. mokslai, teisė (01S)/LTU.- V., 2001. P.

¹¹² Panomariovas A. Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese: daktaro dis.soc. mokslai, teisė (01S)/LTU.- V., 2001. P.

¹¹³ Plačiau žr. Panomariovas A. Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese: daktaro dis.soc. mokslai, teisė (01S)/LTU.- V., 2001. P.162-165.

*prieš Belgiją*¹¹⁴ Teismas pažymėjo, jog teisė į viešą teisminį nagrinėjimą nebūtinai yra pažeidžiama tuo atveju, kai abi proceso šalys sutinka, kad byla būtų nagrinėjama uždarame teismo posėdyje. Paprastai Teismas pirmiausia išnagrinėja, ar yra bent viena iš Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje išvardintų sąlygų (pvz. moralės, viešosios tvarkos, valstybės saugumo ar bylos šalių privataus gyvenimo interesai), ir tik po to sprendžia, ar uždaro bylos nagrinėjimo atveju būta pažeidimo.

Ieškovas turi teisę atsisakyti nuo viešo teismo nagrinėjimo. Šiuo klausimu EŽTT pasisakė byloje *Hakansson ir Sturesson prieš Švediją*: „Visuotinai pripažinta, kad nei raidė, nei dvasia susiklosčiusios padėties negali sutrukdyti ieškovui atsisakyti savo laisvos valios pareiškimo, išreikšto tiesiogiai ar konkludentiniais veiksmais, o būtent, atsisakyti teisės viešai nagrinėti bylą... Tačiau, šios teisės atsisakymas turi būti pareikštas nedviprasmiškai ir neturi priešgyniauti bet kokiems visuomeninės reikšmės interesams“.¹¹⁵

Kalbant apie įvairiose valstybėse taikomas viešumo principo išimtis, galima daryti išvadą, kad kontinentinės teisės tradicijos šalyse išimties numatytos įstatymuose (Konstitucijoje arba BPK), o bendrosios teisės tradicijos šalyse išimtis formuoja teismų praktika.

Prancūzijos teisės aktai numato galimybes rengti uždarą teismo posėdį, kai gali kilti viešosios tvarkos pažeidimų ar kenkti visuomenės moralei (BPK 306 straipsnis)¹¹⁶. Išpriešartavimo ar seksualinio priekabiavimo bylose, proceso dalyviai gali prašyti, kad teismas nagrinėtų bylą uždarame posėdyje. Jei kaltinamasis yra nepilnametis, yra tam tikri apribojimai asmenims, pageidaujantiems dalyvauti teismo posėdyje: netgi pats nepilnametis gali būti tiesiog atstovaujamas advokato, o jo paties dalyvavimas nėra būtinas (308 straipsnis).¹¹⁷

Estijos Respublikos Konstitucijoje taip pat numatytas teismų posėdžių viešumas, išskiriant atvejus, kai teismas įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka gali skelbti teismo posėdį ar jo dalį uždaru „siekdamas apsaugoti komercinės veiklos paslaptis, moralę, šeimos ar asmeninį gyvenimą, arba nagrinėdamas bylas, kuriose būtina užtikrinti nepilnamečio, nukentėjusiojo ar teisingumo interesus“.¹¹⁸ Lenkijos Respublikos Konstitucijos 45 str. byloja apie teismų viešumą, o straipsnio antrojoje dalyje nurodytos galimos šio principo išimties – „moralės, valstybės saugumo ar viešosios

¹¹⁴ La Compte, Van Leuve and De Meyere v. Belgium // <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=Compte&sessionid=4883591&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2005-10-15.

¹¹⁵ Hakansson and Sturesson v. Sweden // <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=sturesson&sessionid=4038404&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2005-10-15.

¹¹⁶ Criminal procedure code (France) // http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/cpptextA.htm#SECTION III; : CONTRIBUTIONS OF THE DISTRICT; prisijungimo laikas: 2005-09-11.

¹¹⁷ Elliot C., Vernon C. French Legal system. Essese, 2000. P.171.

¹¹⁸ Užsienio šalių konstitucijos: mokomasis leidinys: antrasis leidimas. Vilnius, 2004. P.165.

tvarkos sumetimais, taip pat siekiant apsaugoti privatų šalių gyvenimą ar kitą svarbų asmeninį interesą“.¹¹⁹

Kanadoje¹²⁰, Didžiojoje Britanijoje¹²¹, JAV¹²², Naujojoje Zelandijoje¹²³ išimtys pagrindžiamos konkrečiomis aplinkybėmis konkrečiose bylose.

Labai panašias viešumo principo išimtis numato ir LR Konstitucijos 117 str. Tai žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo slaptumas, valstybinė, profesinė ar komercinė paslaptis. LR BPK 9 str., kaip privalomas uždaro teismo posėdžio pagrindas, įvardintos valstybės, tarnybos, profesinės ar komercinės paslapties saugojimo interesas. 9 str. 2 d., naudojant dispozityvų reguliavimo metodą, teismui suteikiama teisė pačiam apsispręsti, ar verta rengti uždara teismo posėdį, kai teisme nagrinėjamos bylos dėl: 1) nusikalstamų veikų, kuriomis kaltinami jaunesti kaip aštuoniolikos metų asmenys, 2) nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, 3) taip pat kitos bylos, kai siekiama užkirsti kelią paskelbti žinias apie privatų proceso dalyvių gyvenimą, 4) kai apklausiamas liudytojas ar nukentėjęsysis, kuriems taikomas anonimiškumas.

Atlikus lyginamąją neviešo posėdžio rengimo pagrindų analizę, galima konstatuoti kelis dalykus.

Pirma, jei tarptautiniuose aktuose bei LR Konstitucijoje yra numatyta galimybė (teismo teisė) nagrinėti bylą uždareme posėdyje, tai BPK 9 str. 1 d. nustatytas griežtesnis reglamentavimas, t.y. nurodyti teismui privalomi uždaro posėdžio rengimo pagrindai.

Antra, LR įstatymuose viešo teismo nagrinėjimo išimtys siejamos tik su paslaptimis ir visai nekalbama apie moralės, viešosios tvarkos, teisingumo interesų gynybą, ribojant viešumą. Tuo tarpu kitose valstybėse, pvz. Estijos Respublikos Konstitucijos 24 str., Lenkijos Respublikos Konstitucijos 45 str., Prancūzijos Respublikos BPK 306 str., nacionaliniai teisės aktai nurodo teisingumo ar moralės interesų apsaugą, kaip pagrindą rengti uždarus teismo posėdžius. Taigi darytina išvada, kad tarptautiniai aktai nustato platesnes ir abstraktesnes teismo viešumo galimas išimtis.

Pripažinus, kad Lietuvoje neviešu teismo posėdžiu siekiama apsaugoti paslaptis, konkrečius atvejus, kai gali (privalo) būti rengiami uždari teismo posėdžiai, galima nagrinėti laikantis baudžiamojo proceso doktrinoje pateiktos paslapčių sistemos: valstybinės reikšmės paslaptys, kurioms priskirtinos valstybės ir tarnybos paslaptys, bei asmeninės reikšmės paslaptys, kurioms

¹¹⁹ Užsienio šalių konstitucijos: mokomasis leidinys: antrasis leidimas. Vilnius, 2004. P.219.

¹²⁰ Clayton R., Tomlinson H. Fair trial rights. Oxford, 2001. P.186.

¹²¹ Clayton R., Tomlinson H. Fair trial rights. Oxford, 2001. P.36.

¹²² Del Carmen R. V. Criminal procedure. Law and practice. Second edition. California. 1991. P. 325

¹²³ Clayton R., Tomlinson H. Fair trial rights. Oxford, 2001. P.196.

priskirtinos asmens privataus gyvenimo, komercinės, profesinės ir kitos paslaptys.¹²⁴ Tačiau įstatymų leidėjas BPK 9 str. numatytas viešumo principo išimčių negrupuoja remdamasis šiuo kriterijumi: nustatyta, kad valstybės, tarnybos, profesinei bei komercinei paslapčiai apsaugoti privalomai rengiami uždari posėdžiai, o privačiam gyvenimui apsaugoti (ypatingai nepilnamečių bei asmenų, susijusių su seksualinio pobūdžio nusikalstamomis veikomis) bei asmenų, kuriems taikomas anonimiškumas, duomenims apsaugoti – uždaras posėdis gali (neprivalo) būti rengiamas.

Kyla klausimas, ar BPK gali būti išskirti privalomi ir neprivalomi uždaro posėdžio pagrindai, nors Konstitucija kalba tik apie teisę rengti tokius posėdžius. Tačiau net ir pripažinus, kad toks reguliavimas yra priimtinas, įstatymo leidėjo pozicija galbūt nėra visiškai pagrįsta: komercinės (t.y. konkrečiam asmeniui ar įmonei svarbios) paslaptys saugomos imperatyviai nurodant rengti uždara posėdį, o apklausiant anoniminius liudytojus / nukentėjusiuosius, kurių duomenys yra valstybinė paslaptis¹²⁵ - teismas teoriškai gali nuspręsti ir nerengti uždaro posėdžio. Manome, kad mokslinėje literatūroje pateikta paslapčių klasifikacija padėtų tiksliau reglamentuoti viešumo principo išimčių taikymą, remiantis tuo, kad „imperatyvus teisinio reguliavimo metodas paprastai yra būdingas valstybinės reikšmės paslaptims, o dispozityvus teisinis reguliavimo metodas paprastai yra būdingas asmeninės reikšmės paslaptims“.¹²⁶

Dėl darbo apimties ir todėl, kad 2001 m. buvo atliktas išsamus mokslinis tyrimas tema „Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese“,¹²⁷ šiame darbe visas dėmesys bus skirtas išsamiai išanalizuoti BPK 9 str. 2 d. numatytas viešumo principo išimtis, o BPK 9 str. 1 d. įvardintos privalomos viešumo principo išimtis išsamiai išanalizuotos anksčiau minėtoje daktaro disertacijoje.

Lietuvos įstatymų leidėjas, išskirdamas nusikalstamas veikas žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui kaip atskirą žmogaus privataus gyvenimo elementą, ypatingai siekia apsaugoti žmonių privatumą šioje srityje. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad tarptautiniuose teisės aktuose šis žmogaus privataus gyvenimo elementas nėra išskiriamas, tikslinga būtų analizuojant LR BPK 9 straipsnio 2 dalyje 2 ir 3 punktuose numatytas viešumo principo išimtis apjungti ir nagrinėti kaip vieną – informacijos apie privatų proceso dalyvių gyvenimą apsaugą.

¹²⁴ Panomariovas A. Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese: daktaro dis.soc. mokslai, teisė (01S)/LTU.- V., 2001. P.29.

¹²⁵ Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 4 – 29.

¹²⁶ Panomariovas A. Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese: daktaro dis.soc. mokslai, teisė (01S)/LTU.- V., 2001. P.29.

¹²⁷ Žr. Panomariovas A. Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese: daktaro dis.soc. mokslai, teisė (01S)/LTU.- V., 2001.

Nurodytais atvejais, kai uždaras teismo posėdis neprivalo, bet gali būti rengiamas, prašymą dėl neviešo teismo proceso rengimo gali pareikšti prokuroras ar bylos nagrinėjimo teisme dalyviai, tačiau ir nesant tokių prašymų uždaras teismo posėdis gali būti rengiamas paties bylą nagrinėjančio teismo iniciatyva. Bet kuriuo atveju dėl uždaro posėdžio rengimo teismas turi priimti motyvuotą nutartį. Atsižvelgiant į byloje nagrinėjamas aplinkybes ir jų nagrinėjimo tvarką gali būti nuspręsta neviešai vykdyti tik dalį teismo proceso. Bylos nagrinėjimas uždarame teismo posėdyje vyksta pagal tas pačias procesines taisykles kaip ir bylą nagrinėjant viešai. Vienintelis, iš esmės organizacinis, o ne procesinis skirtumas yra tas, kad į posėdžio salę nėra leidžiami žiūrovai.

Jeigu nuspręsta nagrinėti bylą neviešai, turi būti numatyta kontrolė, kad į teismo posėdžių salę nepatektų nereikalingi asmenys. Atsižvelgiant į planuojamą proceso dalyvių skaičių ir teismo „publikos“ dydį (esant dideliame susidomėjimui procesu), reikia iš anksto parinkti posėdžių salę, jei yra tokia galimybė teismo patalpose. Numačius apklausti liudytoją, kuriam taikomas anonimiškumas, reikia iš anksto paruošti atitinkamas technines priemones, sudarančias akustines ir vizualines kliūtis, trukdančias kitiems nagrinėjimo teisme dalyviams nustatyti apklausiamo asmens tapatybę.¹²⁸

3.1. Neviešas teisminis nagrinėjimas dėl nusikalstamų veikų, kurias padarė nepilnamečiai

Bylos dėl nusikalstamų veikų, kuriomis kaltinami jaunesni nei 18 metų amžiaus asmenys gali būti nagrinėjamos uždarame posėdyje todėl, kad ne tik Lietuvoje, bet ir iš esmės visose demokratinėse pasaulio valstybėse vadovaujamosi nuostata, jog nepilnamečių bylos turi būti nagrinėjamos prisilaikant specifinių taisyklių, leidžiančių daryti kuo mažesnę neigiamą poveikį nepilnamečiui. Atsižvelgiant į asmenų lygybės principą, pripažįstamą tiek tarptautinių, tiek nacionalinių aktų, galima konstatuoti, kad vaikui (nepilnamečiui) pripažįstamos ir ginamos visos teisės ir laisvės, numatytos pilnamečiams asmenims. Tačiau „asmenų lygybės problema įstatymuose negali būti tinkamai išspręsta kiekvienu atveju neįvertinus to, ar pagrįstai jų atžvilgiu yra nustatomi teisinio reguliavimo ypatumai“. Konstitucinis Teismas nutarime pažymėjo, jog konstitucinis asmenų lygybės principas savaime nepaneigia to, kad įstatymu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu. Vertinant tai, ar pagrįstai nustatytas skirtingas teisinis reguliavimas, būtina atsižvelgti į konkrečias aplinkybes. Pirmiausia turi būti įvertinti atitinkamų subjektų ir objektų, kuriems taikomas skirtingas teisinis reguliavimas, teisinės padėties skirtumai; antra, reikia atsižvelgti į teisės

¹²⁸ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005. P.383.

aktų suderinamumą pagal jų hierarchiją, reguliavimo apimtį ir kt.; trečia, būtina įvertinti ar teisės normos, nustatančios specialias sąlygas, atitinka teisės akto paskirtį ir tikslą. Konkrečių teisės normų pagrįstumas gali būti įtikinamas tais atvejais, kai į visas nurodytas aplinkybes buvo atsižvelgta¹²⁹. Įvertinus vaiko (nepilnamečio) psichinę, socialinę bei fizinę brandą, pripažįstama, kad nepilnamečiui, tuo labiau, jei jis tampa baudžiamojo proceso dalyviu – įtariamuoju (kaltinamuoju), nukentėjusiuoju (nusikalstamos veikos auka), liudytoju – gali būti nustatytas skirtingas teisinis reguliavimas nei tą patį baudžiamąjį procesinį statusą turinčiam pilnamečiui asmeniui.

Pagrindiniai nepilnamečių baudžiamųjų bylų teismo nagrinėjimo ypatumai yra numatyti Lietuvai privalomuose Jungtinių Tautų Organizacijos teisės aktuose¹³⁰ bei rekomendacinio pobūdžio aktuose¹³¹.

Tam tikrus ypatumus baudžiamajame procese nepilnamečių atžvilgiu įtvirtina EŽTK. Jos juridinė galia Lietuvos Respublikoje yra tokia pati kaip ir Vaiko teisių konvencijos: jos nuostatos yra privalomos vykdyti, jų nesilaikymas negali būti pateisintas nacionaliniais teisės aktais. Nors EŽTK beveik nenumato ypatumų nepilnamečių atžvilgiu, tačiau galimybė nerengti viešo teismo posėdžio, atsižvelgus į nepilnamečio interesus, gali būti pagrįsta EŽTK 6 str. EŽTK nuostatų turinys atskleidžiamas EŽTT praktikoje, kuri pripažįsta uždaro teismo posėdžio galimybę nepilnamečių bylose.

Neviešas teisminis nagrinėjimas, kaip ir suaugusiųjų bylose, siejamas su nepilnamečio asmens privatumo apsauga. Įvertinus nepilnamečio (vaiko) ne visišką brandą ir stigmatizacijos pavojų, jo apsaugai skiriamas dar didesnis dėmesys.

Taigi, siekiant apsaugoti vaiką nuo stigmatizacijos, turi būti ginamas kiekvieno vaiko, įtariamo, kaltinamo ar pripažinto kaltu nusikaltimo padarymu, privatumas (Vaiko teisių konvencijos 40 straipsnio 2 dalies “b” punkto “vii” papunktis). Pekino taisyklių 8 straipsnis rekomenduoja, kad:

- nepilnamečio privatumas turi būti gerbiamas visose proceso stadijose, siekiant išvengti žalos jam dėl netinkamo paviešinimo ar įvardijimo,

¹²⁹ LR Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1997, Nr.104- 2644.

¹³⁰ 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Žmogaus teisės.Tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius, 1991; 1989 m. Vaiko teisių apsaugos konvencija // Valstybės Žinios. 1995, Nr. 60.

¹³¹ 1985 m. Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės) // http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Pekinotaisykles%20red.htm; 1990 m. Jungtinių Tautų normos netekusiems laisvės nepilnamečiams ginti (Havano taisyklės) // http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Havano%20taisykles.htm; 1990 m. Jungtinių Tautų gairės nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai (Rijado gairės) // http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Rijado%20gaires.htm.

- iš esmės, neturi būti paviešinama jokia informacija, leidžianti identifikuoti nepilnametį pažeidėją.

Šiame straipsnyje akcentuojama nepilnamečio teisės į privatų gyvenimą svarba. Jaunuolius ypač pažeidžia pasmerkimas. Kriminologiniai tyrimai pateikia įrodymus apie įvairių rūšių žalingą poveikį, dėl jaunuolių įvardijimo teisės pažeidėjais arba nusikaltėliais.

Pekino taisyklių 8 straipsnis pabrėžia, kaip svarbu apsaugoti nepilnamečius nuo priešiško poveikio, kuris gali kilti paskelbus žiniasklaidoje informaciją apie bylą (pavyzdžiui, jaunujų pažeidėjų, tiek įtariamųjų, tiek nuteistųjų, vardus ir pavardes).

Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą įtvirtinta analogiška nuostata, siekiant užtikrinti nepilnamečių teisę į jų privataus gyvenimo gerbimą: t.y., draudimas „paviešinti bet kokią informaciją, leidžiančią identifikuoti nepilnametį pažeidėją. Duomenys apie jį turi būti pasiekiami tik tinkamai įgaliotiems asmenims. Tokia informacija negali būti naudojama vėlesnėse bylose prieš pažeidėjus, kai jie suauga.“ (Pekino taisyklių 21 str. 2 dalis, Havanos taisyklių 19 str.).

Lietuvoje, skirtingai nei daugelyje šalių, nėra specializuotos nepilnamečių bylų teisenos bei specializuotų teismų ir artimiausiu metu nebus.¹³² Tačiau bent jau BPK numatytos išimtys bei jų taikymo praktika turėtų kuo labiau siekti tarptautiniuose aktuose numatytų tikslų. Lietuvoje uždaras teismo posėdis rengiamas, jei nepilnamečiui veikos padarymo metu nebuvo suėję 18 metų. Atkreiptinas dėmesys, kad pagal anksčiau galiojusį BPK amžiaus riba, iki kurios buvo galima rengti neviešus posėdžius, buvo 16 metų. Vėliau, atsižvelgus į jau minėtus tarptautinius teisės aktus, kuriuose vaiku laikomas asmuo iki 18 metų amžiaus, buvo nustatytas vyresnis amžius. Kai kuriose valstybėse neviešai nagrinėjamos bylos, kai veikas padaro iki 21 metų ar netgi dar vyresni kaltinamieji.¹³³ Paprastai tokiose bylose teismas patenkina proceso dalyvių prašymą rengti uždara posėdį. Štai byloje dėl R. Rožkovo nužudymo ir T. Rožkovo sužalojimo kaltinamasis Artūras S. (g. 1987) bylos nagrinėjimo metu buvo nepilnametis, ir prokurorai paprašė teismo rengti uždara posėdį¹³⁴.

LR nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo¹³⁵ 5 straipsnis „Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi daranti viešoji informacija, susijusi su asmens duomenų paskelbimu“ numato draudžiamos skelbti informacijos kategorijas.

¹³² Plačiau žr. Mokslo taikomas tyrimas. Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės. Vilnius, 2002.

¹³³ LR Baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. Vilnius, 2003. P.32.

¹³⁴ Kučinskaitė I. Įtariamieji advokato nužudymu yra psichiškai sveiki // <http://www.ve.lt/?data=2003-10-28&rub=1065924812&id=1067276080>; prisijungimo laikas:2005-12-09.

¹³⁵ Lietuvos Respublikos Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 93.

Tokias pačias teises į privatumą turi ir nusikaltimo aukos, ypačingai nepilnamečiai. 2001 m. Europos Sąjungos sprendimo dėl aukų padėties baudžiamajame procese¹³⁶ 8 straipsnis įpareigoja kompetentingus pareigūnus saugoti „aukų bei jų šeimų privatumą“. Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolas dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos 8 str. 1 d. įpareigoja valstybes ginti šių nusikaltimų aukas, „pirmiausia atitinkamai saugant nukentėjusių vaikų privatų gyvenimą, neatskleidžiant jų tapatybės ir pagal nacionalinę teisę imantis priemonių, kad nebūtų nederamo informacijos platinimo, dėl kurio galėtų būti nustatyta nukentėjusių vaikų tapatybė.“ Vaikas – smurto auka ar pažeidęs įstatymus turi būti apsaugomas nuo jo tapatybės viešinimo žiniasklaidoje. Žurnalistai turi jo neklausinėti, nepateikti filmuotos ar fotografuotos medžiagos, kuri leistų vaiką atpažinti.¹³⁷ BPK, deja, kalba tik apie galimybę rengti neviešą posėdį, kai nepilnametis yra kaltinamasis. Siekiant apsaugoti nepilnametį liudytoją (nukentėjusį) nuo žalingo poveikio, BPK yra numatytos kelios jų apklausos teisme išimtys (BPK 274 str., 280 str.). Tačiau tarp neviešo posėdžio rengimo pagrindų neminimos nusikalstamos veikos, dėl kurių nukentėjo nepilnamečiai. Todėl teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai viešai nagrinėjamos bylos, kuriose nukentėjusieji yra nepilnamečiai.¹³⁸ Kita vertus, neviešą posėdį tokiu atveju galima rengti, siekiant užtikrinti nepilnamečio nukentėjusiojo privataus gyvenimo apsaugą. Tai dar kartą įrodo, kad įstatymo leidėjo sprendimas pateikti baigtinį sąrašą pagrindų, kada gali būti rengiamas neviešas teismo posėdis, yra kritikuotinas.

LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo¹³⁹ 53 straipsnyje nustatyta, kad „už įtariamo nusikalstamos veikos padarymu, kaltinamo ar nuteisto už nusikalstamą veiką vaiko asmenybę (vardą, pavardę) identifikuojančių duomenų paskelbimą spaudoje arba kitose visuomenės informavimo priemonėse taikoma administracinė ar kita įstatymų nustatyta atsakomybė“.

1998 m. gruodžio 16 d. sprendimuose bylose *T. prieš Jungtinę Karalystę*¹⁴⁰ ir *V. prieš Jungtinę Karalystę*¹⁴¹ EŽTT iš esmės pirmą kartą svarstė klausimą kaip EŽTK 6 str. 1 dalyje įtvirtinta garantija (teisė į teisingą teismą plačiąja prasme) turėtų būti taikoma baudžiamajame procese, kuriame kaltinami nepilnamečiai, ir ypač ar procedūros, kurios kaip manoma apsaugo

¹³⁶ Tarybos pagrindų sprendimas dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose (2001/220/TVR) // Europos Sąjungos teisės aktai. Teisinis bendradarbiavimas baudžiamosiose bylose / sudarytojas Švedas G. Vilnius. 2004.

¹³⁷ LR Seimo nutarimas „Dėl vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo // Valstybės žinios. 2003, Nr. 52 – 2316.

¹³⁸ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamoji byla Nr.2K-43/2004. Vilniaus m. Apygardos teismas. Baudžiamoji byla Nr.1A-243. 2004.

¹³⁹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 38-1685.

¹⁴⁰ T. v. United Kingdom //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/view.asp?item=6&portal=hbkm&action=html&highlight=t&sessionId=4883591&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2005-11-10.

¹⁴¹ V. v. United Kingdom //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/view.asp?item=61&portal=hbkm&action=html&highlight=v%20%7C%20kingdom&sessionId=4883591&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2005-11-10.

suaugusiųjų teises teisme, tokios kaip viešumas, turėtų būti netaikomos vaikų atžvilgiu, siekiant užtikrinti jų supratimą ir dalyvavimą. Šiose bylose EŽTT pabrėžė, jog yra būtina, kad su vaiku, apkaltintu nusikalstamos veikos padarymu, būtų elgiamasi atsižvelgiant į jo amžių, subrendimą bei intelektualines ir emocines savybes, ir kad būtų stengiamasi užtikrinti jo gebėjimą suprasti ir dalyvauti procese. Pagal EŽTT, bendrasis (viešasis) interesas, atsižvelgiant į vaiko amžių ir kitas charakteristikas bei bylos proceso aplinkybes, galėtų būti patenkintas pakeitus procedūras, nustatant teismo posėdžių lankytojų atranką bei teismo pranešimus (raportus). Aptariamose bylose EŽTT pripažino, jog buvo pažeista EŽTK 6 str. 1 dalis, nes:

- Karūnos Teismo formalumai ir ritualai tam tikrais atvejais kaltinamam vaikui buvo nesuvokiami ir bauginantys;
- pastarojo teismo patalpos pakeitimai, ypač tokie kaip pakylėtas kaltinamųjų suolas, pritaikytas tam, kad jie galėtų stebėti tai, kas vyksta, turėjo įtakos kaltinamųjų blogai savijautai teismo metu, kadangi jie jautėsi pateikti publikos ir žurnalistų kruopščiam ištyrimui;
- valstybė neapsaugojo nepilnamečių kaltinamųjų nuo ypač didelio žiniasklaidos ir visuomenės susidomėjimo byla neigiamo pasireiškimo įtakos, tiek teismo viduje (jo salė buvo sausakimša), tiek už jo sienų;
- kaltinamieji buvo emociškai sutrikę, patyrė stresą. Tai sumažino jų gebėjimą tinkamai duoti nurodymus advokatams ir duoti parodymus patiems.

Pastarojo trūkumo pakankamai nesušvelnino tai, jog advokatai buvo pasodinti šalia kaltinamųjų "šnabždesio atstumu" (*T. prieš Jungtinę Karalystę* 1998 m., 83-89 paragrafai; *V. prieš Jungtinę Karalystę* 1998 m., 85-91 paragrafai).

Kai kurie autoriai yra dar kategoriškesni ir kalba ne apie viešumo principo apribojimą, nagrinėjant nepilnamečių bylas, o apie tai, kad „nepilnamečiai neturi konstitucinės teisės į viešą teismą“. Jų nuomone, neviešas nepilnamečių teismo procesas paremtas *parens patriae* (doktrina, pagal kurią vyriausybė prižiūri teisiškai neveiksnių asmenų teises).¹⁴²

Kalbant apie nepilnamečių bylų uždara nagrinėjimą (kas yra beveik taisyklė), reikia pabrėžti, kad kai kurie mokslininkai siūlo dar labiau praplėsti nepilnamečių privatumo apsaugą ir atsisakyti viešo nuosprendžio skelbimo. Tokia galimybė, kaip jau buvo nurodyta, numatyta ir Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnio 1 dalyje, kurioje skelbiama, kad „kiekvienas teismo sprendimas baudžiamojoje <...>byloje turi būti viešas, išskyrus tuos atvejus, kai nepilnamečių interesų labai turi būti kitaip“. Skirtingai nuo Pakto, kiti tarptautiniai ir nacionaliniai

¹⁴² Del Carmen R. V. Criminal procedure. Law and practice. Second edition. California, 1991. P.325.

aktai nenumato išimčių, kuomet nuosprendis gali būti neskelbiamas viešai. Tačiau kai kurie autoriai mano, kad ši iš pirmo žvilgsnio esanti prieštaravimą galima pašalinti, remiantis teleologiniu bei sisteminiu teisės aiškinimo metodais. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnyje įtvirtinta išimtimi siekiama, kad nepagrįstai nenukentėtų nepilnamečių interesai. Pastebėtina, kad EŽTK 8 straipsnyje numatyta ir nepilnamečių teisė į privataus gyvenimo gerbimą. Minėtas Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnio tikslas bei pastaroji garantija gali būti suderinami su EŽTK 6 straipsnio 1 dalies nuostata, jog nuosprendžiai turi būti skelbiami viešai. Tai įmanoma pasiekti nenurodant nuosprendžiuose duomenų, pagal kuriuos būtų galima identifikuoti nepilnamečių, kurio interesų apsauga reikalauja neatskleisti jo asmenybės visuomenei, tai yra nusveria bendrąjį interesą, susijusį su viešu teisingumo įgyvendinimu.¹⁴³

Kitų gi autorių nuomone, sprendimas sukeltis esminius padarinius vaikams ir jų šeimoms vis dėlto turėtų būti prieinamas visuomenei. Tai yra gana svarus argumentas viešumo principo be išimčių (nuosprendžių skelbimui) taikymui pagrįsti. Tuo tarpu bet kokia teismo proceso viešumo principo išimtis gali būti pateisinama tik tuomet, kai tai geriausia vaiko interesų atžvilgiu. Viešame procese padidėja vaiko stigmatizacijos tikimybė, o neformalumas bei į vaiką orientuoti siekiai susiaurėja. Tačiau iškyla pavojus, kad žmogaus teisių pažeidimai gali likti nepastebėti.¹⁴⁴

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenyje Teismų praktika, nutartys, kuriose konstatuojama nepilnamečių kaltė yra publikuojamos pilnai, t.y. nurodant nepilnamečių vardus, pavardes, gimimo metus.¹⁴⁵

Pabrėžtina, kad nuostatos, susijusios su nepilnamečio proceso dalyvio privataus gyvenimo apsauga, negali būti aiškinamos kaip pažeidžiančios asmens, kaltinamo padarius nusikaltimą, teisės į sąžiningą ir nešališką teismo procesą ar prieštaraujanti joms.

3.2. Proceso dalyvių privataus gyvenimo apsauga kaip pagrindas rengti uždarą teismo posėdį

BPK 9 str. 2 d. nustatyta, kad leidžiama neviešai nagrinėti teisme bylas „dėl nusikalstamų veikų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, taip pat, bylas, kuriose gali būti pagarsintos žinios apie privatų proceso dalyvių gyvenimą. Šių bylų kategorijose viešumo

¹⁴³ Mokslo taikomasis tyrimas. Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės. Vilnius, 2002. P.44-45.

¹⁴⁴ Bueren G. The International Law on the Rights of the Child. Dordecht, Boston, London. 1995, su nuoroda į Behind closed door: Juvenile Hearings in the Netherlands // 3 Int Jo Law and Fam 177 (189). P. 182. // Cituota pagal Mokslo taikomasis tyrimas. Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės. Vilnius, 2002. P.42-43.

¹⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Nutartis 2004 m. kovo 30 d. Vilnius // Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika. Vilnius, 2004. Nr. 21. P.93-96.

atsisakymą nulėmė būtinybė saugoti žmogaus asmeninį ir privatų gyvenimą kaip konstitucinę vertybę. Siekiant išsiaiškinti, kokių duomenų (informacijos) apie proceso dalyvį apsauga gali tapti teismo sprendimo nagrinėti baudžiamąją bylą uždarame posėdyje pagrindu, būtina panagrinėti asmens privataus gyvenimo apsaugos principo turinį.

Nors asmens privataus gyvenimo neliečiamumo principas buvo pripažįstamas dar senovės Graikijoje ir Kinijoje, tačiau, pirmą kartą šis principas tarptautiniu lygiu buvo pripažintas ir įtvirtintas tik 1948 m. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 12 straipsnyje, kuriame yra nustatyta, kad: “Niekas neturi patirti savavališko kišimosi į jo asmeninį ir šeiminių gyvenimą, jo buto neliečiamybę, susirašinėjimo slaptumą, kėsینimosi į jo garbę ir orumą. Kiekvienas žmogus turi teisę į įstatymo apsaugą nuo tokio kišimosi arba tokių pasikėsinimų”. Vėliau, asmens teisė turėti privataus gyvenimą buvo įtvirtinta ir kituose tarptautiniuose teisės aktuose.

Taigi, Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 12 straipsnyje, Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 17 straipsnyje, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 straipsnyje, įtvirtinta fundamentali asmens teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą. Asmens privataus gyvenimo neliečiamumas yra ta priemonė, kuri, iš vienos pusės, suteikia galimybę asmeniui pabūti vienam, o iš kitos pusės, pačiam asmeniui suteikia pasirinkimo galimybę kada, su kokiais asmenimis ir kaip bendrauti.¹⁴⁶ Visuomenėje gyvenantis žmogus tik tada gali laikyti save atskira, nepakartojama asmenybe, kai jis pats savo iniciatyva gali reguliuoti ir nusistatyti santykius su kitais visuomenėje gyvenančiais individais, pačia visuomene ir valstybe. Gal todėl, pati žmogaus teisė turėti savo privatų gyvenimą yra prilyginama tokioms žmogaus teisėms, kaip teisė į gyvenimą, teisė į asmeninę laisvę, kurios egzistuoja nepriklausomai nuo valstybės valios ar norų. Baudžiamojo proceso teorijoje žmogaus teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą, kartais yra tapatinama ir su žmogaus asmens neliečiamumo teise. Toks šių teisių tapatinimas yra logiškas ir pagrįstas, nes pažeidus žmogaus būsto, asmens susirašinėjimo, pokalbių telefonu, telegrafo pranešimų neliečiamumą žala padaroma ne būstui, ne laiškam ir kitokiems pranešimams, bet žmogui kaip asmenybei.¹⁴⁷

Teisę į privataus gyvenimo ir informacijos apie privatų asmens gyvenimą apsaugą taip pat reglamentuoja kiti Lietuvos Respublikos įstatymai (LR Visuomenės informavimo įstatymas, LR Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas, LR Sveikatos sistemos įstatymas, LR Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas, LR Žmonių užkrečiamųjų ligų profilaktikos ir kontrolės

¹⁴⁶ Спецовский Ю. И. Право на свободу и личную неприкосновенность. Нормы и действительность. Москва, 2000. С.404. //Cituota pagal Panomariovas A. Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese: daktaro dis.soc. mokslai, teisė (01S)/LTU.- V., 2001. P.46.

¹⁴⁷ Panomariovas A. Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese: daktaro dis.soc. mokslai, teisė (01S)/LTU.- V., 2001. P.46.

įstatymas ir kt.). Tačiau, nepaisant, atrodytų, pakankamo įstatyminio reglamentavimo, vis dėlto Lietuvos Respublikos įstatymai, taip pat ir teisminė praktika nėra suformavę tikslios ir vienodos asmeninio gyvenimo sąvokos sampratos ir aiškinimo. Todėl nustatant žinių priklausymą asmeninio gyvenimo sričiai būtina atsižvelgti į tarptautines ir Europos valstybėse taikomas nuostatas.

Europos Tarybos Generalinė Asamblėja rezoliucijoje 428/1990 „Dėl masinės informacijos priemonių“ yra pateikusi tokią asmeninio gyvenimo sampratą – tai „žmogaus teisė gyventi asmeninį gyvenimą, į kurį būtinai prireikus kišamasi kuo mažiausiai. Ši teisė apima privatų, šeimos ir namų gyvenimą, asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę, garbę ir reputaciją, asmeninių faktų slaptumą, draudimą be leidimo publikuoti asmeninę nuotrauką, draudimą skelbti gautą ar surinktą konfidencialią informaciją“¹⁴⁸.

Asmens privataus gyvenimo paslaptis taip pat yra apibrėžiama, kaip:

- „individo teisė būti apsaugotam nuo kišimosi (fizinėmis ar informacijos priemonėmis) į jo asmeninį, jo šeimos gyvenimą ar reikalus“¹⁴⁹;
- „autonominė individo sritis, į kurią negali kištis nei valstybė, nei joks kitas asmuo“¹⁵⁰.

Tarptautinių teisės aktų analizė (žr. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 12 straipsnį, Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 17 straipsnį, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnį ir kt.) leidžia daryti išvadą, kad „asmens privataus gyvenimo“ principo turinį sudaro keturi kartu ir savarankiški, ir kartu tarpusavyje susiję elementai:

- informacinis privatumas, t.y. kai asmuo pats savo iniciatyva gali disponuoti savo asmens duomenimis (asmens duomenys – bet kuri informacija, susijusi su fiziniu asmeniu ir kurio tapatybė tiesiogiai ar netiesiogiai gali būti nustatyta pasinaudojant tam tikrais duomenimis); žinoti apie savo duomenų tvarkymą medicinos, kreditų ir kt. srityse, susipažinti su savo asmens duomenimis, kai juos tvarko kiti asmenys, reikalauti ištaisyti savo duomenis ir pan.;

- kūno neliečiamumas, t.y. nesant žmogaus sutikimui, jo atžvilgiu negali būti atliekami jokie medicininiai ar moksliniai bandymai (pavyzdžiui, privaloma tvarka atliekami narkotikų testai ir pan.);

- asmens susirašinėjimo, pokalbių telefonu, telegrafo pranešimų ir kitokio susižinojimo neliečiamumas;

¹⁴⁸ Žiobienė E. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta privataus gyvenimo apsauga: informacijos skleidimo apie viešuosius ir privačius asmenis skirtumai // Jurisprudencija, 2002, Nr. 30 (22).

¹⁴⁹ Report of the Committee on Privacy and Related Matters, Chairman David Calcutt QC, 1990, Cmnd. 1102, London: HMSO, p. 7.

¹⁵⁰ The Australian Privacy Charter, published by the Australian Privacy Charter Group: Law School, University of New South Wales, Sydney, 1994. // Cituota pagal Panomariovas A. Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese: daktaro dis.soc. mokslai, teisė (01S)/ LTU.- V., 2001. P.45.

- asmens būsto arba teritorijos neliečiamumas¹⁵¹.

Visi šie “asmens privataus gyvenimo” paslapties struktūriniai elementai yra įtvirtinti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje bei kituose Lietuvos teisės aktuose.

LR Konstitucinis Teismas keliose bylose¹⁵² interpretavo teisę į privatumą. Jo teigimu, privatus žmogaus gyvenimas – tai „individo asmeninis gyvenimas; gyvenimo būdas, šeimyninė padėtis, gyvenamoji aplinka, santykiai su kitais asmenimis, individo pažiūros, įsitikinimai, įpročiai, jo fizinė bei psichinė būklė, sveikata, garbė, orumas ir kt.“¹⁵³

LR Konstitucinis Teismas nustatė privataus gyvenimo ribas: „privataus gyvenimo teisinė samprata siejama su asmens būseną, kai asmuo gali tikėtis privatumo, su jo teisėtai privataus gyvenimo lūkesčiais. Jei asmuo atlieka viešo pobūdžio veikas ir tą supranta arba turi ir gali suprasti, nors ir savo namuose ar kitose privačiose valdose, tai tokios viešo pobūdžio veikos nebus apsaugos objektas pagal Konstitucijos 22 ir Konvencijos 8 straipsnius, ir asmuo negali tikėtis privatumo“.¹⁵⁴

Daugelis privatumo specialistų (Georgeas Orwellas, Aldous Huxley, Williamsas Kevinas) kaltina masinės informacijos priemones, teigdami, kad teisė publikuoti beveik visiškai užgožė teisę į privatumą. Neveltui JAV konstitucinė teisė¹⁵⁵ pateikia tokį privatumo apibrėžimą: tai informacijos apie gyvenimą šaltinį (suvokimų ir vaizdinių), kuriuos asmuo patiria, ir pagal kuriuos asmuo gali būti viešai identifikuotas, kontrolė.

Pritartume nuomonei, kad šiandien yra aktualiausias būtent informacinis privatumas ir jo apsauga. Todėl bene tinkamiausia šiuolaikine privatumo definicija yra Alano F. Westino¹⁵⁶ siūlyta

¹⁵¹ Panomariovas A. Asmens privataus gyvenimo paslaptis ir su ja susijusios problemos baudžiamajame procese // Jurisprudencija. 2001.T. 23 (15).

¹⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, LR tabako kontrolės įstatymo 1, 3, ir 11 straipsnių, taip pat LR Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr.179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1997, Nr. 15 – 314, Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas „Dėl LR Telekomunikacijų įstatymo (2000 07 11 redakcija) 27 straipsnio 2 dalies, LR Telekomunikacijų įstatymo (2002 07 05 redakcija) 57 straipsnio 4 dalies, LR Operatyvinės veiklos įstatymo (1997 05 22 redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 4 punkto, LR Operatyvinės veiklos įstatymo (2002 06 20 redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 6 punkto, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalies (1961 06 26 redakcija) ir 75 straipsnio 1 dalies (1975 01 29 redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 93 – 4000, Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas „Dėl LR Visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2002, Nr.104 – 4675.

¹⁵³ Žiobienė E. Informacijos apie privatų asmens gyvenimą apsauga: daktaro dis.soc. mokslai, teisė (01S)/ LTU.- V., 2003. P.47-48.

¹⁵⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios. 2000, Nr.80-2828.

¹⁵⁵ Tribe L.H., Tyler R.S. American Constitutional Law. Second Edition. Mineola, New York, 1988. P.1313. // Cituota pagal Žiobienė E. Informacijos apie privatų asmens gyvenimą apsauga: daktaro dis.soc. mokslai, teisė (01S)/ LTU.- V., 2003. P. 30.

¹⁵⁶ Westin A.F. Privacy and Freedom. New York, 1967. P.7. // Cituota pagal Žiobienė E. Informacijos apie privatų asmens gyvenimą apsauga: daktaro dis.soc. mokslai, teisė (01S)/ LTU.- V., 2003. P. 30.

privatumo definicija – tai individų, grupių ar institucijų teisė patiems nuspręsti, kada, kaip ir kokios apimties asmeninė informacija gali būti perduota kitiems.¹⁵⁷

Reikėtų akcentuoti, kad valstybei tenka pareiga užtikrinti teisės į privatumą (kaip ir kitų žmogaus teisių) apsaugą. Tačiau atsižvelgiant į J.R.Lewis'o mintį, jog visos žmogaus teisės yra teisės į privatumą aspektai¹⁵⁸, teisės į privatumą užtikrinimui valstybė privalo vykdyti tiek negatyviają (nesikišti ir tuo nepažeisti asmens teisės į privatą gyvenimą), tiek ir pozityviają (įsikišti, kad būtų apginta asmens teisė į privatumą).¹⁵⁹

Būtent informaciniam privatumui apsaugoti yra skirti uždari teismo posėdžiai. Kartu reikia suvokti, kad jei pripažintume asmens privatumo baudžiamajame procese absoliutumą, visi teismai būtų uždari, nes kiekvienoje baudžiamajoje byloje nagrinėjamas kelių ar daugiau asmenų privatus gyvenimas. LR Konstitucinis Teismas konstatavo, kad žmogaus teisė į privatumą nėra absoliuti ir pagal konstituciją riboti konstitucines žmogaus teises ir laisves, tame tarpe ir teisę į privatumą, galima, jeigu tai daroma įstatymu ir tokie ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje, siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus.¹⁶⁰

Visiško ar pilnos apimties asmens privataus gyvenimo paslapties apsaugos ar apsaugojimo negali tikėtis asmuo, kuris vykdė nusikalstamas ar priešingas teisei veikas¹⁶¹. Tokio asmens teisė reikalauti gerbti ir kiek įmanoma pilna apimtimi išlaikyti jo asmens privataus gyvenimo paslaptį neatskleistą, paprastai yra apribojama tiek, kiek pats asmuo, padaręs nusikalstamą ar kitą priešingą teisei veiką, savo iniciatyva apribojo bei pažeidė kitų visuomenės narių teises. Tačiau tai, kad nusikaltimą ar kitą priešingą teisei veiką padariusio asmens teisė į asmens privataus gyvenimo paslaptį yra apribojama tiek, kiek jis pažeidė kitų visuomenės narių teises, dar nereiškia, kad baudžiamasis procesas neturi garantuoti tokio asmens privataus gyvenimo paslapties apsaugos ar informacijos, sudarančios tokio pobūdžio paslaptį, slaptumo. Tokią asmens privataus gyvenimo paslapties apsaugą baudžiamasis procesas turi užtikrinti dėl dviejų priežasčių: visų pirma, tokios apsaugos poreikis iškyla iš nekaltumo prezumcijos principo turinio, nes net ir patraukto

¹⁵⁷ Žiobienė E. Informacijos apie privatą asmens gyvenimą apsauga: daktaro dis.soc. mokslai, teisė (01S)/ LTU.- V., 2003.P. 30.

¹⁵⁸ Hixson R.F. Privacy in a Public Society: Human Rights in Conflict. New York, 1987. P.58. // Cituota pagal Žiobienė E. Informacijos apie privatą asmens gyvenimą apsauga: daktaro dis.soc. mokslai, teisė (01S)/ LTU.- V., 2003. P. 32.

¹⁵⁹ Žiobienė E. Informacijos apie privatą asmens gyvenimą apsauga: daktaro dis.soc. mokslai, teisė (01S)/ LTU.- V., 2003. P. 32.

¹⁶⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl LR Visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2002, Nr.104 – 4675.

¹⁶¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 198-1straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2000, Nr.80-2828.

baudžiamojon atsakomybėn asmens negalime laikyti kaltu tol, kol jo kaltė nebus įrodyta ir pripažinta įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu (LR Konstitucijos 31 str. 1 dalis); antra, asmens privataus gyvenimo paslaptis gali apimti arba sutapti su kitų asmenų privataus gyvenimo paslaptimi, kurie nėra patraukti baudžiamojon atsakomybėn, ir todėl, tokių asmenų intereso išlaikyti privataus gyvenimo paslaptį neatskleistą tenkinimas, reikalauja imtis atitinkamų priemonių, kurios padėtų apsaugoti tų asmenų teises.

Uždaras teismo posėdis vis dėlto skirtas ne tiek kaltinamojo privatumo apsaugai, o, visų pirma, nusikaltimo aukai apsaugoti. Todėl neabejotina, kad kiekvienoje byloje dėl nusikalstamų veikų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, kaip vienam iš daugelio asmens privataus gyvenimo elementų, yra paliečiamos labai asmeniškios aplinkybės (galbūt todėl šią nusikalstamų veikų kategoriją įstatymų leidėjas išskiria kaip atskirą pagrindą rengti uždarus posėdžius), tačiau jos gali būti nagrinėjamos ir kitose bylose. Teismas, sprenddamas klausimą dėl uždaro teismo posėdžio surengimo, kai kyla klausimas dėl žmogaus asmeninio ir privataus gyvenimo apsaugos, turi atsižvelgti į nagrinėtinas bylos aplinkybes bei tirtinų įrodymų specifiką.¹⁶²

Mokslinėje literatūroje teigiama, kad „viena ar kita informacija galėtų būti pripažįstama, kaip informacija, sudaranti asmens privataus gyvenimo paslaptį, jei:

- informacija liečia konkretų asmenį;
- informacija yra konkrečiam asmeniui vertinga (reikšminga). Paprastai ar informacija yra vertinga (reikšminga), sprendžia pats asmuo (informacijos savininkas), kurį liečia tokia informacija;
- informacija yra apibrėžto turinio, kuri gali apimti: informacinį privatumą; kūno neliečiamumą; asmens susirašinėjimo, pokalbių telefonu ir kitokio susižinojimo neliečiamumą; asmens būsto ar teritorijos neliečiamumą;
- tokios informacijos turinį asmuo slepia nuo kitų asmenų.¹⁶³

Būtent šiuos ir kitus aspektus įvertinęs, teismas gali nuspręsti dėl uždaro posėdžio rengimo (ar ne).

Nagrinėjant privataus gyvenimo apsaugą, verta paminėti EŽTT nagrinėtą bylą *Z prieš Suomiją*.¹⁶⁴ Šioje byloje Teismas inkriminuodamas Z. sutuoktiniui išžaginimus, kurių pasekmė buvo aukų užkrėtimas ŽIV, byloje panaudojo medicininius dokumentus ir apie Z. sveikatos būklę

¹⁶² LR Baudžiamąjo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. Vilnius, 2003. P.33.

¹⁶³ Panomariovas A. Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese: daktaro dis.soc. mokslai, teisė (01S)/LTU.-V., 2001. P.52. Plačiau apie asmens privataus gyvenimo paslapties elementus žr. ten pat p. 150.

¹⁶⁴ Z. v. Finland //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=7&portal=hbkm&action=html&highlight=z&sessionid=4038404&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2005-11-02.

(t.y. infekavimą ŽIV). Pirmosios instancijos teismas nagrinėjo bylą uždarame posėdyje, davė nurodymus, kad visi dokumentai, įskaitant liudytojų (gydytojų) duotų parodymų protokolus, išliktų slapti, visus dalyvavusius procese asmenis įpareigojo laikyti šiuos dokumentus slaptais, už jų paskelbimą gresiant baudžiamajai arba civilinei atsakomybei, viešai paskelbta buvo tik rezoliucinė teismo sprendimo dalis, neminint jokių vardų bei pavardžių, bei nutarė, kad bylos dokumentai turi išlikti slapti ateinantiems dešimčiai metų. Tačiau apeliacinės instancijos teismas viešai paskelbė visą teismo priimtą sprendimą, su išsamia informacija apie asmenį, užsikrėtusį ŽIV infekcija bei išplatino sprendimą didžiausiems dienraščiams.

Skunde pareiškėja nurodė, kad buvo pažeisti jos privataus gyvenimo interesai. Pagrindas privataus gyvenimo pažeidimui iš esmės buvo tai, kad pirmosios instancijos teismas nustatė per mažą terminą jos paslapčiai apsaugoti, o antrosios pakopos teismas suteikė galimybę plačiau visuomenei sužinoti teismo sprendimą su pilna informacija apie pareiškėją. Teismas vienbalsiai pripažino, kad Helsinkio Apeliacinis teismas, sprendime atskleiddamas pareiškėjos asmenybę bei jos medicininius duomenis, pažeidė teisę į privatų asmens gyvenimą.¹⁶⁵

Analogiškas pažeidimas buvo rastas ir Lietuvos teismų praktikoje. Pirmosios instancijos teismas nagrinėjo L.Gotlibo bylą uždarame teismo posėdyje, tačiau kaltinamajam pateikus apeliaciją, apeliacinė instancija bylą, kurioje buvo nagrinėjamos ir faktinės nusikaltimo aplinkybės, peržiūrėjo viešame teismo posėdyje.¹⁶⁶

3.3. Liudytojų ar nukentėjusiųjų anonimiškumas kaip pagrindas rengti uždara teismo posėdį

Duomenys apie liudytoją ar nukentėjusįjį, kuriems suteikiamas anonimiškumas, pagal LR valstybės tarnybos paslapčių įstatymo¹⁶⁷ 6 str. yra laikomi valstybės paslaptimi. Vien dėl to byloje, kurioje dalyvauja tokie liudytojai ar nukentėjusieji, yra pagrindas rengti uždara teismo posėdį. Tačiau anonimiškumo liudytojui ar nukentėjusiajam suteikimo faktas BPK 9 straipsnyje yra išskirtas ir kaip atskiras pagrindas rengti neviešą teismo posėdį. Taikant byloje liudytojams ar nukentėjusiesiems anonimiškumą, viešumas ribojamas ne tik rengiant uždara teismo posėdį. Pats anonimiškumo liudytojams ar nukentėjusiesiems suteikimas taip pat yra viešumo ribojimas tuo aspektu, kad ir dalyvaujantys procese asmenys negali žinoti liudytojo ar nukentėjusiojo anketinių

¹⁶⁵ Моул Н., Харби К., Алексеева Л.Б. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 6 Право на справедливое судебное разбирательство. Прецеденты и комментарии // <http://www.echr.ru/documents/doc/2440800/2440800-002.htm>; prisijungimo laikas: 2005-09-12.

¹⁶⁶ Vilniaus m.2 apylinkės teismas. Baudžiamoji byla Nr. 1-119-07/03. Vilniaus m. Apygardos teismas. Baudžiamoji byla Nr.1A-404/2003.

¹⁶⁷ LR Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr.: 4 – 29.

duomenų. Būtent šiam aspektui bus skiriama daugiau dėmesio, nes anoniminių liudytojų ar nukentėjusiųjų duomenų neatskleidimas ne tik visuomenei, bet ir proceso dalyviams, apriboja kitas procesines teises, ypač kalbėjimo teisę į tinkamą procesą (angl. *right to a fair trial*).

Anoniminių liudytojų institutas numatytas ir Vokietijos¹⁶⁸ (BPK 68 str.), Belgijos (BPK 75bis, 86bis str.) teisės aktuose, o Italijos¹⁶⁹, Danijos, Prancūzijos, Ispanijos teisėkūroje tokios galimybės taikyti anonimiškumą nėra.

Europos žmogaus teisių teismo nuomone, įrodymai teisme turi būti pateikti viešai (angl. – *public hearing*), dalyvaujant kaltinamajam ir laikantis rungimosi principo. Bet kuri išimtis negali pažeisti šio principo.¹⁷⁰ Tačiau reikia pripažinti, kad „kaltinamojo teisė į teisingą ir sąžiningą jo bylos išnagrinėjimą teisme turi būti įgyvendinama kartu išlaikant pusiausvyrą su kita teisine vertybe, lemiančia sėkmingą baudžiamųjų bylų nagrinėjimą, - liudytojų apsauga. Neabejojama, jog kaltinamųjų ir liudytojų teisių garantavimas negali būti aukojamas vieno iš dalyvių teisių sąskaita“¹⁷¹.

1993 m. Lietuvoje pirmą kartą buvo numatyta galimybė apklausti liudytojus ar nukentėjusiuosius, kai jų tapatybę nustatantys duomenys yra išlaptinti. Liudytojas, kurio asmens tapatybę nustatantys duomenys per parengtinį tyrimą buvo slaptinti, į teismo posėdį galėjo būti nekvičiamas, o parodymai, duoti parengtinio tyrimo metu perskaitomi balsu (senojo BPK 317¹ str.). Tai buvo naujas institutas Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje, todėl jo realizavimas praktikoje buvo sudėtingas: pradedant organizacinėmis problemomis, baigiant ne visai teisinga išlaptinamų duomenų apimties ribų interpretacija. Įstatymas nurodė, kad, jeigu nusprendžiama išlaptintą liudytoją apklausti teisiama posėdyje, tai turi būti atliekama uždareme teismo posėdyje, dalyvaujant tik proceso dalyviams ir sudarius akustines ir vizualines kliūtis nustatyti apklausiamo asmens tapatybę.¹⁷² Tačiau kaip buvo nurodoma literatūroje, „paprastai teisme sunku sudaryti tokias sąlygas, todėl dažniausiai arba paskelbiami išlaptinto liudytojo parodymai, duoti per parengtinį tyrimą, arba tą liudytoją teisme apklausia teisėjas. Nutarus apklausti tokį liudytoją teisme, paprastai daroma pertrauka ir sutariama su tardytoju, kad jis pristatys liudytoją į teismą

¹⁶⁸ Criminal Procedure Code (Strafprozeßordnung, StPO) // <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/StPO.htm#58>; prisijungimo laikas: 2005-09-10.

¹⁶⁹ Italijoje vietoj anonimiškumo gali būti taikomas laikinas arba pastovus asmenybės pakeitimas. Žr. Cauduro A., Di Nicola A. Italy: Legislation // EU Standards in witness protection and collaboration with justice. 2005. P.94-96.

¹⁷⁰ Van Mechelen and others v. Nyderlandai // <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=van%20%7C%20mechelen&sessionid=4883591&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2005-11-12.

¹⁷¹ Jurka R. Išlaptinti liudytojai ir kaltinamojo teisė į teisingą procesą // Teisės problemos. 2004, Nr.2(44). P.95.

¹⁷² Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl LR baudžiamojo, baudžiamojo proceso ir administracinių teisės pažeidimų kodeksų pakeitimo ir papildymo“ // Valstybės žinios. 1993, Nr. 5.

kitiems proceso dalyviams nežinomu laiku. Prieš tai teisėjas pasiūlo proceso dalyviams raštu pateikti klausimus, kurie turėtų būti pateikti apklausiant įslaptintą liudytoją¹⁷³.

Kalbant apie įslaptinamų duomenų ribas, praktika klostėsi tokia linkme, kad kai kuriose bylose, siekiant, kad kaltinamasis iš „įslaptinto“ liudytojo ar nukentėjusiojo duotų parodymų nenustatytų jo tapatybės, būdavo įslaptinami ir jų parodymai. Be abejo, pritariame literatūroje išdėstyta nuomonei ir LR Aukščiausiojo teismo pozicijai, kad „liudytojo ar nukentėjusiojo parodymų, duotų per parengtinį tyrimą, įslaptinimas yra esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas, nes, slepiant nuo teismo ir kitų proceso dalyvių byloje surinktus įrodymus ir šitaip užkertant kelią susipažinti su visa bylos medžiaga, pažeidžiama kaltinamojo teisė į gynybą ir kitų proceso dalyvių teisė susipažinti su visa bylos medžiaga, o taip pat ir viešumo principas. Atsižvelgiant į tai, kad toks proceso pažeidimas padarytas per parengtinį tyrimą, o teisme išslaptinant tuos parodymus jo ištaisyti negalima, nustačius, kad yra įslaptinti liudytojo parodymai, baudžiamoji byla gražinama parengtiniam tyrimui papildyti (senojo BPK 255 str. 1 d. 2 p.).¹⁷⁴

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad liudytojo parodymai negali būti įslaptinami. Gali būti įslaptinami tik asmens tapatybę nustatantys duomenys ir tik jie laikomi voke ir saugomi atskirai nuo bylos. Jeigu baigus parengtinį tyrimą kaltinamasis nebuvo supažindintas su liudytojo apklausos protokolu, tai laikytina esminiu proceso pažeidimu (senojo BPK 382 str. 2 d. 4 p.)¹⁷⁵. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat išaiškino, kad, kai apklausiant įslaptintą asmenį turi dalyvauti vertėjas, apklausa gali būti atliekama tik sudarius vizualines ir akustines kliūtis, kad vertėjas negalėtų atpažinti apklausiamojo asmens.¹⁷⁶

Nepaisant Aukščiausiojo Teismo formuojamos praktikos, pačios senojo BPK 317¹ str. nuostatos kėlė abejonių dėl suderinamumo su konstitucinėmis kaltinamojo (pagal senąjį BPK – teismo) teisėmis į viešą bei rungtynišką teismą. Taigi, LR Konstitucinis teismas 2000 m. rugsėjo 19 d. priėmė nutarimą kuriuo pripažino BPK 317¹ str. prieštaraujančiu Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 2 ir 6 dalims ta apimtimi, kuria negarantuojama kaltinamojo (pagal senąjį BPK – teismo) teisė užduoti klausimus liudytojui ar nukentėjusiajam, kurių asmens tapatybę nustatantys duomenys yra įslaptinti, ir dėl to ribojama kaltinamojo (pagal senąjį BPK – teismo) teisė dalyvauti tiriant įrodymus bei pažeidžiama jo teisė į gynybą, taip pat į teisingą bylos nagrinėjimą.¹⁷⁷

¹⁷³ Šumskas A. Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme. Vilnius, 2000. P.267.

¹⁷⁴ Šumskas A. Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme. Vilnius, 2000. P.268.

¹⁷⁵ LR Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika. 1998, Nr. 8. P. 196.

¹⁷⁶ LR Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika. 1997, Nr. 5. P. 232.

¹⁷⁷ LR Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118¹, 156¹ straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317¹ straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 80-2423.

Nors 2001 m. senojo BPK 317¹ straipsnio nuostatos buvo pakeistos¹⁷⁸, suteikiant teisę teisiamajam ir jo gynėjui užduoti klausimus įslaptintiems liudytojams ar nukentėjusiesiems, tačiau peticija iš Lietuvos jau buvo pasiekusi EŽTT. Nagrinėdamas bylą *Birutis ir kiti prieš Lietuvą* Europos žmogaus teisių teismas pasirėmė ir kitų savo bylų sprendimais, kuriuose buvo pabrėžta, kad naudojant įslaptintus liudytojus, nepaisant procesinių sunkumų, kaltinamajam neturi būti užkirstas kelias patikrinti įslaptinto liudytojo patikimumo, o asmuo negali būti apkaltintas vien remiantis įslaptintų liudytojų parodymais. Šioje byloje EŽTT nustatė, kad nei pareiškėjams, nei jų advokatams nebuvo sudarytos sąlygos užduoti klausimus įslaptintiems liudytojams. Be to, Lietuvos teismai nenagrinėjo ir klausimo, koku būdu ir aplinkybėmis buvo gauti įslaptintų liudytojų parodymai. Šie parodymai iš esmės buvo tik perskaityti viešai teismo salėje ir jais buvo remiamasi nuteisiant pirmąjį ir antrąjį pareiškėją. Tokie veiksmai nėra suderinami su kaltinamųjų gynybos teisėmis bei jų teise į teisingą bylos nagrinėjimą teisme, kaip tai numato Konvencijos 6 str. 1 d bei šio straipsnio 3 dalies d punktas. Todėl Europos žmogaus teisių teismas 2002 m. kovo 28 d. vienbalsiai konstatavo Konvencijos 6 str. 1 d. bei šio straipsnio 3 dalies d punkto pažeidimus. Šioje byloje nebuvo priteista jokių sumų, nes pareiškėjai nepateikė finansinių reikalavimų.¹⁷⁹

Pritartume literatūroje išsakytai nuomonei, kad „atsižvelgiant į EŽTK 6 str. taikymo praktiką galima teigti, kad šių pažeidimų lietuviškoje peticijoje konstatavimas buvo visiškai tikėtinas. Šiuo atveju galima kelti klausimą dar ir dėl to, kodėl LR BPK normos tiek ilgai nebuvo pakeistos, kad suteiktų teisę užduoti klausimus įslaptintiems liudytojams. Jei LR BPK 317¹ straipsnis būtų buvęs pakeistas anksčiau ir suteikęs teisę užduoti klausimus įslaptintam liudytojui, ko gero, ši byla nebūtų pasiekusi Europos žmogaus teisių teismo.¹⁸⁰

Beje, LR Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas pastarąjį aspektą, 2000 m. nusprendė, kad liudytojo ar nukentėjusiųjų įslaptinimas nepažeidžia Konstitucijoje garantuojamo teismo proceso viešumo principo.¹⁸¹

Strasbūro teismas nurodė, kad teismo posėdžiai yra vieši ir tai yra Konvencijos taikymo praktikoje išvystyta taisyklė, iš kurios tik tam tikrais atvejais yra leidžiamos išimtys. Tačiau bet koku atveju minėtos išimtys neturi pažeisti kaltinamojo gynybos teisių. Konvencijos 6 str. 3 d. d

¹⁷⁸ LR baudžiamojo proceso kodekso 105, 267 ir 317-1 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės Žinios. 2001, Nr. 10.

¹⁷⁹ *Birutis ir kiti prieš Lietuvą* // <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=birutis&sessionid=4883591&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2005-11-12.

¹⁸⁰ Jočienė D. Lietuvos Respublikos pralaimėtos bylos Europos žmogaus teisių teisme: teisinės pamokos ir ateities perspektyvos // http://www.tm.lt/?item=stras_publ; prisijungimo laikas: 2005-09-17.

¹⁸¹ LR Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118¹, 156¹ straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317¹ straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 80-2423.

punktas reikalauja, kad kaltinamajam būtų sudarytos sąlygos apklausti kaltinimo liudytojus ir užduoti jiems klausimus. *Lūdi prieš Šveicariją*¹⁸² byloje Europos žmogaus teisių teismas patvirtino savo praktikoje suformuotus principus dėl slaptų agentų ar agitatorių naudojimo ir pabrėžė, kad įrodymai kaltinamajam bet kokių atveju turi būti pateikti viešo teismo nagrinėjimo metu, siekiant sukelti tarp šalių rungtyniškus ginčus. Šioje byloje, kaip ir aptariamoje lietuviškoje byloje, buvo pastebėta, kad nors šis principas ir gali turėti išimčių, šios išimtys jokių būdu negali pažeisti asmens gynybos teisių. Byloje nei tardytojas, nei nuosprendį priėmę teismai neišklusė infiltruoto agento parodymų ir jų nesulygino su p. Lūdi teiginiais. Nei pats p. Lūdi, nei jo advokatas neturėjo galimybių šio agento apklausti. Todėl Teismas padarė išvadą, kad gynybos teisės buvo tiek apribotos, kad asmuo negalėjo pasinaudoti teisingu procesu, todėl ir buvo pažeistas Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punktas kartu su šio straipsnio 1 dalimi. Būtina atkreipti dėmesį į tai, teismo nuomone, kad policijos pareigūnams anonimiškumas turi būti taikomas tik ypatingai išskirtiniais atvejais. Išanalizavus šių liudytojų pareigines funkcijas, paaiškėja, kad informaciją, kurią sužinojo kaip liudytojai, yra gavę atlikdami savo tarnybines pareigas. Todėl jie, skirtingai nuo „paprastų“ liudytojų, turi būti apklausti viešame teismo posėdyje.¹⁸³

1997 metais EŽTT byloje *Van Mechelen ir kiti prieš Nyderlandus*¹⁸⁴ konstatavo, kad liudytojų įslaptinimas pateisinamas tada, kai būtina apsaugoti jų interesus, jei tai neatima iš kaltinamojo teisės į gynybą ir teisingą bylos nagrinėjimą apskritai. Įslaptintų liudytojų parodymai negali būti vieninteliai arba lemiami įrodymai, pagrindžiantys kaltinimą.

Naujame BPK anonimiškumo suteikimui bei liudytojų (nukentėjusiųjų), kuriems jis suteiktas, dalyvavimo procese reglamentavimui yra skirtos bendrosios nuostatos (BPK 9, 238, 276, 282, 301 str.) ir specialiosios nuostatos (BPK 198-204 str.). Vis dėlto, anonimiškumas nėra dažnai taikomas: ir dėl pakankamai griežtų taikymo sąlygų, ir dėl to, kad nuosprendis negali būti pagrįstas tik anoniminių liudytojų parodymais (BPK 301 str.). Vidutiniškai Lietuvoje per metus būna apie 10 bylų, kuriose liudytojams (nukentėjusiesiems) taikomas anonimiškumas.¹⁸⁵

Naujausio tarptautinio tyrimo šia tematika autoriai mato kelias LR liudytojų (nukentėjusiųjų) anonimiškumo instituto reglamentavimo tobulinimo galimybes. Visų pirma, sūloma nustatyti lankstesnes šio instituto taikymo sąlygas. Lietuvoje, skirtingai nuo kai kurių

¹⁸² Ludi v. Switzerland //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=ludi&sessionId=4883591&kin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2005-11-10.

¹⁸³ Jurka R. Įslaptinti liudytojai ir kaltinamojo teisė į teisingą procesą // Teisės problemos. 2004, Nr.2(44). P.98.

¹⁸⁴ Van Mechelen and others v. Nyderlandus //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=van%20%7C%20mechelen&sessionId=4883591&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2005-11-10.

¹⁸⁵ Jurka R. Lithuania: Legislation // EU Standards in witness protection and collaboration with justice. 2005. P.153.

valstybių¹⁸⁶, galimas tik visiškas (*full*) anonimiškumas. Manoma, kad tam tikrais atvejais pakaktų dalinio (*partial*) anonimiškumo.¹⁸⁷ Antra, griežtai nenustatyti, kad anonimiškumas gali būti taikomas tik labai sunkių ar sunkių nusikaltimų atvejais (BPK 199 str.).¹⁸⁸ Esant dabartiniam reglamentavimui, nukentėjusiajam (liudytojui) anonimiškumas taikomas tik esant visiems BPK 199 str. išvardintiems pagrindams. Jeigu ikiteisminio tyrimo metu įtariamojo nusiklastama veika perkvalifikuojama ir jis nėra įtariamas sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo padarymu, kartu turi būti panaikintas ir anonimiškumo taikymas liudytojui.¹⁸⁹ Vargu, ar tokia praktika skatina visuomenės narių norą dalyvauti baudžiamajame procese ir didina saugumo jausmą. Trečia, leisti ne tik pačiam liudininkui (nukentėjusiajam) prašyti (BPK 198 str.) taikyti anonimiškumą, tačiau ir pareigūnui, nustačiusiam pagrindus, siūlyti (*ex officio*) proceso dalyviui procesinę apsaugą.¹⁹⁰

Kaip tyrimo rezultatas Europos Komisijai buvo pateiktas Tarybos pagrindų sprendimo dėl anoniminių liudytojų projektas¹⁹¹, kuris turėtų suvienodinti Europos Sąjungos valstybių teisinę bazę bei šio instituto taikymo praktiką ir paraginti valstybes, netaikančias liudytojų anonimiškumo baudžiamajame procese, teisiškai sureguliuoti šiuos klausimus.

Apibendrinant šiame skirsnyje išdėstyta medžiaga, galima daryti išvadą, kad įvertinus teismo veišumo principo reikšmę teisingumo vykdymui konkrečioje byloje ir justicijos administravimui apskritai, teismo posėdžio viešumasturi būti preziumuojamas kiekviename baudžiamajame procese. Anonimiškumo liudytojui (nukentėjusiajam) taikymas turi būti išimtinis ir pagrįstas.

¹⁸⁶ Article 75bis and Article 86bis of the Criminal Procedural code of Belgium // Belde J., Fransen B., Vermeulen G. Belgium: Legislation // EU Standards in witness protection and collaboration with justice. 2005. P. 204-208.

¹⁸⁷ Jurka R. Lithuania: Legislation // EU Standards in witness protection and collaboration with justice. 2005. P.149.

¹⁸⁸ Jurka R. Lithuania: Legislation // EU Standards in witness protection and collaboration with justice. 2005. P. 150-157.

¹⁸⁹ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika. Vilnius, 2004. Nr. 21. P.290.

¹⁹⁰ Jurka R. Lithuania: Legislation // EU Standards in witness protection and collaboration with justice. 2005. P. 157.

¹⁹¹ Proposal for a Framework Decision concerning anonymous witnesses // EU Standards in witness protection and collaboration with justice. 2005. P.244-250.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Išnagrinėjus viešumo principo reikšmę bei turinį teismo procese galima teigti, kad įvade iškelta hipotezė pasitvirtino, ir daryti tokias išvadas.

1. Pagrindinės priežastys, lemiančios viešumo principo būtinumą, yra šios: užtikrinti sąžiningą teisminį nagrinėjimą, galimybė gauti naujus įrodymus, galimybė sulaikyti proceso šalis nuo netinkamo elgesio teisme, visuomenės galimybė kontroliuoti tinkamą teisingumo vykdymą, galimybė visuomenei susiformuoti teisingą požiūrį į teismo veiklą.

2. Viešumo principą galima suvokti kaip keturių sąlyginai atskirų, tačiau sistemiskai susijusių, elementų visumą. Tai yra teismo posėdžio viešumas, viešas sprendimo paskelbimas teismo posėdyje, teismo medžiagos viešumas bei prieinamumas ir teismo sprendimų publikavimas.

3. Tik 1999 m. LR BPK buvo papildytas nuostatomis, kurios suteikia teisę susipažinti visuomenei su bylos medžiaga, taip praplečiant viešumo principo veikimo ribas. Kartu pažymėtina, kad naujame BPK nelikus tokios normos, susipažinimas su išnagrinėtų baudžiamųjų bylų medžiaga liko reglamentuotas tik poįstatyminio akto. Kitas momentas, kurio neaptaria LR BPK yra terminas, kurį bylos medžiaga gali išlikti slapta. Šie klausimai, atsižvelgiant į jų svarbą, turėtų būti reglamentuojami baudžiamojo proceso kodekse. Todėl, siūlytina, papildyti BPK nauju 9¹ straipsniu, kuriame būtų reglamentuojama susipažinimo su išnagrinėtų baudžiamųjų bylų medžiaga tvarka ir nustatytas terminas nuo 10 iki 25 metų, kurį uždaramė teismo posėdyje išnagrinėtos bylos medžiaga liktų slapta. Terminas nustatytinas konkrečioje byloje atsižvelgiant į išnagrinėtas aplinkybes.

4. LR BPK nėra konkrečios nuostatos, kuri reguliuotų teismų nuosprendžių publikavimą. Tačiau teismo sprendimo viešas publikavimas būtinas bent jau dėl dviejų priežasčių. Pirma, pamatiniai teisinės valstybės principai lemia, kad tiek įstatymų leidyba, tiek administracinių, tiek ir teisminių sprendimų leidyba turi būti vieša. Antras svarbus teismų sprendimų publikavimo aspektas yra susijęs su teismų formuojamos praktikos reikšme žmogui, visuomenei, valstybei. Siūlytina, papildyti BPK 9 straipsnį 6 dalimi, kurioje būtų numatyta, kad visi teismų baudžiamųjų bylų nuosprendžiai publikuojami specialiai tam skirtame internetiniame tinklapyje arba / ir periodiniame leidinyje.

5. Sistemine viešumo principo veikimo ribų analizė leidžia daryti išvadą, kad tam tikrais atvejais, siekiant užtikrinti kitų pamatinių baudžiamojo proceso nuostatų įgyvendinimą, būtinas šio principo ribojimas.

6. Atlikus lyginamąją tarptautiniuose ir nacionaliniuose aktuose įtvirtintų viešumo principo išimčių analizę, galima konstatuoti kelis dalykus. Pirma, jei tarptautiniuose aktuose bei LR Konstitucijoje yra numatyta teismo teisė nagrinėti bylą uždaramė posėdyje, tai BPK nurodyti

teismui privalomi uždaro posėdžio rengimo pagrindai. Antra, LR įstatymuose viešo teismo nagrinėjimo išimtis siejamos tik su paslaptimis ir visai nekalbama apie moralės, viešosios tvarkos, teisingumo interesų gynybą, ribojant viešumą. Taigi darytina išvada, kad tarptautiniai aktai nustato platesnes teismo viešumo galimas išimtis.

7. Išnagrinėjus BPK pateiktą viešo teismo nagrinėjimo išimčių baigtinį sąrašą, manytina, kad, mokslinėje literatūroje pateikta paslapčių klasifikacija padėtų tiksliau reglamentuoti viešumo principo išimčių taikymą, remiantis tuo, kad imperatyvus teisinio reguliavimo metodas turėtų būti taikomas reglamentuojant valstybinės reikšmės paslapčių, o dispozityvus teisinis reguliavimo metodas - asmeninės reikšmės paslapčių apsaugą.

8. Lietuvoje nėra specializuotos nepilnamečių bylų teisenos bei specializuotų teismų. Tačiau, taikant nepilnamečiams skirtas atskiras BPK normas galima minimaliai apsaugoti tiek nepilnamečių kaltinamųjų, tiek nepilnamečių aukų privatumą: rengiant uždarus teismo posėdžius, nenurodant publikuojamuose nuosprendžiuose duomenų, pagal kuriuos būtų galima identifikuoti nepilnamečių.

9. Išnagrinėjus informacinio privatumo, kaip vieno iš asmens privatumo elementų, apsaugą, darytina išvada, kad rengiant uždarus posėdžius teismas turi adekvačiai įvertinti visų pirma nusikaltimo aukos informacinio privatumo apsaugos ir teismo viešumo būtinumo santykį.

10. Taikant byloje liudytojams ar nukentėjusiesiems anonimiškumą, ribojama ne tik visuomenės bei žiniasklaidos atstovų galimybė stebėti teismo posėdį, bet ir dalyvaujančių procese asmenų teisė žinoti liudytojo ar nukentėjusiojo anketinius duomenis. Siūlomos šios anonimiškumo instituto reglamentavimo tobulinimo galimybės: griežtai nenustatyti, kad anonimiškumas gali būti taikomas tik labai sunkių ar sunkių nusikaltimų atvejais, leisti ne tik pačiam liudytojui (nukentėjusiajam) prašyti taikyti anonimiškumą, tačiau ir pareigūnui, nustačiusiam pagrindus, siūlyti (*ex officio*) proceso dalyviui procesinę apsaugą.

Darbą atiko
V. Baranauskienė

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Tarptautiniai ir užsienio šalių norminiai aktai

1. 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius, 1991.
2. 1985 m. Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės) // http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Pekinotaisykles%20red.htm.
3. 1989 m. Vaiko teisių apsaugos konvencija // Valstybės Žinios. 1995, Nr. 60.
4. 1990 m. Jungtinių Tautų gairės nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai (Rijado gairės) // http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Rijado%20gaires.htm.
5. 1990 m. Jungtinių Tautų normos netekusiems laisvės nepilnamečiams ginti (Havano taisyklės) // http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Havano%20taisykles.htm.
6. Recommendation No R (95) 11 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to the Member States Concerning the Selections, Processing, Presentation and Archiving of Court Decisions in Legal Information Retrieval Systems, adopted on 11 September, 1995.
7. Didžiosios Britanijos Konstitucija (nekonsoliduota) // Užsienio šalių konstitucijos: mokomasis leidinys: antrasis leidimas. Vilnius, 2004.
8. Estijos Respublikos Konstitucija // Užsienio šalių konstitucijos: mokomasis leidinys: antrasis leidimas. Vilnius, 2004.
9. Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucija // Užsienio šalių konstitucijos: mokomasis leidinys: antrasis leidimas. Vilnius, 2004.
10. Lenkijos Respublikos konstitucija // Užsienio šalių konstitucijos: mokomasis leidinys: antrasis leidimas. Vilnius, 2004.
11. Criminal procedure code (France)” // http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/cpptextA.htm#SECTION III : ATTRIBUTIONS OF THE DISTRICT
12. Criminal Procedure Code (Strafprozeßordnung, StPO) // <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/StPO.htm#58>.
13. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. Москва, 2002.

II. Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 31-953.
2. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 37 – 913.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 89 – 2741.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Vilnius. 1999.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 37-1341.
6. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo, baudžiamojo proceso ir administracinių teisės pažeidimų kodeksų pakeitimo ir papildymo“ // Valstybės Žinios. 1993, Nr. 5.
7. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 16¹ straipsniu“ // Valstybės žinios. 1999, Nr. 11-244.
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 105, 267 ir 317-1 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės Žinios. 2001, Nr. 10.
9. Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas // Valstybės žinios, 2002. Nr. 93.
10. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr.17-649.
11. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo papildymo 8-1 straipsniu įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 48-1526.
12. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 38-1685.
13. Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 4 – 29.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, LR tabako kontrolės įstatymo 1, 3, ir 11 straipsnių, taip pat LR Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr.179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1997, Nr. 15 – 314.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1997, Nr.104- 2644.

16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25¹, 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69¹ ir 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1999, Nr. 109-3192.
17. LR Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118¹, 156¹ straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317¹ straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 80-2423.
18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2000, Nr.80- 2828.
19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 22 d. Posėdžio protokolaž įrašyto Lietuvos Respublikos Vyriausybės sprendimo „Dėl kompanijos „Danisco Sugar“ A/S prašymo įsigyti cukraus pramonės įmonių akcijų“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 3 ir 8 straipsnių nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2001, Nr. 102-3636.
20. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl LR Telekomunikacijų įstatymo (2000 07 11 redakcija) 27 straipsnio 2 dalies, LR Telekomunikacijų įstatymo (2002 07 05 redakcija) 57 straipsnio 4 dalies, LR Operatyvinės veiklos įstatymo (1997 05 22 redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 4 punkto, LR Operatyvinės veiklos įstatymo (2002 06 20 redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 6 punkto, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalies (1961 06 26 redakcija) ir 75 straipsnio 1 dalies (1975 01 29 redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 93 – 4000.
21. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl LR Visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2002. Nr.104 – 4675.
22. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 52 – 2316.
23. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro ir Lietuvos archyvų departamento generalinio direktoriaus 1999 m. balandžio 15 d. įsakymas „Dėl susipažinimo su apygardų ir apylinkių teismuose išnagrinėtų bylų medžiaga tvarkos patvirtinimo“ // <http://www.archyvai.lt/archyvai/content/legislation.jsp?docLocator=2737185B555611D8A22B746164617373&pathId=27&type=LAW&category=11&categoryId=11>.

24. Teismų tarybos nutarimas „Dėl teismų sprendimų, nuosprendžių, nutarimų ir nutarčių skelbimo internete tvarkos patvirtinimo“ 2005, Nr. 13. // http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai_visi.asp.

25. Teismų tarybos nutarimas „Dėl susipažinimo su išnagrinėtų baudžiamųjų bylų medžiaga tvarkos patvirtinimo“. 2005, Nr. 13. // http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai_visi.asp

III. Specialioji literatūra ir kitos publikacijos

1. Aleksiūnaitė A. Žmogaus teisės: Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius, 1993.

2. Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 9¹ straipsniu įstatymo projektas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=239763&Condition2=>.

3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 9¹ straipsniu įstatymo projektas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bn/preps2?Condition1=239763&Condition2=>.

4. Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса // Хрестоматия по гражданскому процессу. Москва, 1996.

5. Baltutytė E. Teisės į nepriklausomą ir nešališką teismą ir saviraiškos laisvės santykio aspektai Europos žmogaus teisių teismo praktikoje. Teisminė valdžia ir visuomenė. Konferencijos medžiaga. Vilnius, 1999.

6. Belde J., Fransen B., Vermeulen G. Belgium: Legislation // EU Standards in witness protection and collaboration with justice, 2005

7. Black's law dictionary. Sixth edition. St. Paul: West Publishing Co., 1990.

8. Cauduro A., Di Nicola A. Italy: Legislation // EU Standards in witness protection and collaboration with justice, 2005.

9. Clayton R., Tomlinson H. Fair trial rights. Oxford, 2001.

10. Смирнов А.В. Проблемы открытости судебной власти для гражданского общества. Экспертное исследование на основе правоприменительной практики уголовных сидов Санкт-Петербурга и Ленинградской области // www.kalinovsky-k.narod.ru/b/sav-tr0.htm.

11. Советский уголовный процесс /под ред. Д.С. Карева. Москва, 1968.

12. Советский уголовный процесс. Общая часть: дознание и предварительное следствие /под ред. Н. Ф. Чистякова, В. Я. Дорохова. Москва, 1973.

13. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Interneto versija // <http://www.autoinfo.lt/webdic>.

14. Del Carmen R. V. Criminal procedure. Law and practice. Second edition. California, 1991.

15. Elliot C., Vemon C. French Legal system. Essese, 2000.
16. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Том 1. Санкт – Петербург, 1996.
17. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005.
18. Harris D. J., O'Boyle M., Warbrick C. Law of European Convention on Human Rights. London, 1995.
19. Hart H.L.A. Teisės samprata. Vilnius, 1997.
20. Įstatymų projektų Nr.P-1480, P-1481 aiškinamasis raštas „Dėl Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso papildymo 10-2 straipsniu ir Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 16-1 straipsniu įstatymų projektų“. Įstatymų projektų ir aiškinamųjų raštų autorius yra dr. T.Klimas, tuometinis (l.e.p.) Seimo pirmininko patarėjas. Projektus Seime inicijavo prof. V. Landsbergis. // www.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=w&C2=68192.
21. Jarašiūnas E. Parlamentas, įstatymai ir konstitucinė justicija // Justitia. 1997, Nr. 6.
22. Jočienė D. Lietuvos Respublikos pralaimėtos bylos Europos žmogaus teisių teisme: teisinės pamokos ir ateities perspektyvos // http://www.tm.lt/?item=stras_publ.
23. Jurka R. Įslaptinti liudytojai ir kaltinamojo teisė į teisingą procesą // Teisės problemos. 2004, Nr.2(44).
24. Jurka R. Lithuania: Legislation // EU Standards in witness protection and collaboration with justice, 2005.
25. Kapočiūtė J. Ar viešumo principas suponuoja tikrąjį viešumą? // Teisės apžvalga. 2001, Nr. 5.
26. Katuoka S. Valstybės ir teisės teorijos pagrindinės kategorijos. Vilnius, 1997.
27. Kučinskaitė I. Įtariamieji advokato nužudymu yra psichiškai sveiki // <http://www.ve.lt/?data=2003-10-28&rub=1065924812&id=1067276080>.
28. Курс советского уголовного процесса. Общая часть /под ред. А.Д.Бойкова, И.И. Карпеца. Москва, 1989.
29. Kvietkauskas V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 1985.
30. Laužikas E., Mikelėnas V. Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius, 2003. T.1.
31. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika. Vilnius, 1997. Nr. 5.
32. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika. Vilnius, 1998. Nr. 8.
33. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika. Vilnius, 2004. Nr. 21.

34. Lietuvos gyventojai labiausiai pasitiki švietimu ir Bažnyčia // <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=7716355>.
35. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys // Mikelėnas V. ir kt. Vilnius, 2002.
36. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. Vilnius, 2003.
37. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V-XI dalys. Vilnius, 2003.
38. Mikelėnas V. Civilinis procesas. Vilnius, 1997. T.1.
39. Mikelėnas V. Teisė į privatų gyvenimą ir jos gynimas // Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas: mokslinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 2001.
40. Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius. 1999.
41. Mokslo taikomasis tyrimas. Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės. Vilnius, 2002.
42. Моул Н., Харби К., Алексеева Л.Б. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 6 Право на справедливое судебное разбирательство. Прецеденты и комментарии // <http://www.echr.ru/documents/doc/2440800/2440800-002.htm>
43. Panomariovas A. Asmens privataus gyvenimo paslaptis ir su ja susijusios problemos baudžiamajame procese // Jurisprudencija. 2001.T. 23 (15).
44. Panomariovas A. Parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenų paslaptis baudžiamajame procese // Jurisprudencija. 2002, t. 29 (21).
45. Panomariovas A. Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese: daktaro dis.soc. mokslai, teisė (01S)/ LTU.- V., 2001.
46. Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001.
47. Prapiestis J. Konstitucijos II skirsnio „Žmogus ir valstybė“ komentaras // Teisės problemos. 1999, Nr. 1-2.
48. Proposal for a Framework Decision concerning anonymous witnesses // EU Standards in witness protection and collaboration with justice, 2005.
49. Рыжаков А.П. Комментарий к Уголовно процессуальному кодексу Российской Федерации. Москва, 2000.
50. Sprack J. Emmins on Criminal Procedure. Blackstone press Limited. Eight edition. 2000.
51. Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: 2003.
52. Šumskas A. Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme. Vilnius, 2000.

53. Tarybos pagrindų sprendimas dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose (2001/220/TVR) // Europos Sąjungos teisės aktai. Teisinis bendradarbiavimas baudžiamosiose bylose // sudarytojas Švedas G. Vilnius, 2004.
54. Уголовный процесс /под ред. К.Ф.Гуценко. Москва, 2000.
55. Užsienio šalių konstitucijos: mokomasis leidinys: antrasis leidimas. Vilnius, 2004.
56. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, 2000.
57. Valančius V. Teisėjai ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi // Justitia. 1999, Nr. 5-6.
58. Valančius V. Teisingumo vykdymas: bendrosios pastabos dėl teismų sprendimų stabilumo // Justitia. 1999, Nr. 1.
59. Vilkauskaitė V. Žurnalistai ir teisėjai: nesantaika blėsta // Kauno diena, 2000-03-28.
60. Žiobienė E. Informacijos apie privatų asmens gyvenimą apsauga: daktaro dis.soc. mokslai, teisė (01S)/ LTU.- V., 2003.
61. Žiobienė E. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta privataus gyvenimo apsauga: informacijos skleidimo apie viešuosius ir privačius asmenis skirtumai // Jurisprudencija. 2002, Nr. 30 (22).
62. Žmogaus teisės: tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius, 1991.

Europos Žmogaus Teisių Teismo bylos

Andersson v. Sweden //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=sweden%20%7C%20andersson&sessionid=4883591&skin=hudoc-en>

Axen v. Germany //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=axen&sessionid=4034547&skin=hudoc-en>

Birutis ir kiti prieš Lietuvą //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=birutis&sessionid=4883591&skin=hudoc-en>

Campbell and Fellv. United Kingdom //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=campbell&sessionid=4883591&skin=hudoc-en>

Ektabani v. Sweden //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=sweden%20%7C%20Ekbatani&sessionid=4883591&skin=hudoc-en>

Hakansson and Stureson v. Sweden //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=stureson&sessionid=4038404&skin=hudoc-en>

Ludi v. Switzerland //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=ludi&sessionid=4883591&skin=hudoc-en>

La Compte, Van Leuve and De Meyere v. Belgium //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=Compte&sessionid=4883591&skin=hudoc-en>

Pretto and others v. Italy //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=pretto&sessionid=4034547&skin=hudoc-en>

Sutter v. Switzerland //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=SUTTER&sessionid=4883591&skin=hudoc-en>

T. v. United Kingdom //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=6&portal=hbkm&action=html&highlight=t&sessionid=4883591&skin=hudoc-en>

V. v. United Kingdom //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=61&portal=hbkm&action=html&highlight=v%20%7C%20kingdom&sessionid=4883591&skin=hudoc-en>

Van Mechelen and others v. Nyderlandis //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=van%20%7C%20mechelen&sessionid=4883591&skin=hudoc-en>

X v. United Kingdom //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=x&sessionid=4883591&skin=hudoc-en>

Z v. Finland //

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=7&portal=hbkm&action=html&highlight=z&sessionid=4038404&skin=hudoc-en>

Panaudotos Lietuvos Respublikos teismų bylos

Vilniaus m.2 apylinkės teismas. Baudžiamoji byla Nr. 1-119-07/03.

Vilniaus m. Apygardos teismas. Baudžiamoji byla Nr.1A-404/2003.

Vilniaus m. Apygardos teismas. Baudžiamoji byla Nr.1A-243. 2004.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas . Baudžiamoji byla Nr.2K-43/2004.

Interneto adresai

www.archyvai.lt

www.autoinfo.lt

www.cmiskp.echr.coe.int

www.delfi.lt

www.echr.ru

www.google.lt

www.iuscomp.org

www.kalinovsky-k.narod.ru

www.litlex.lt

www.lrs.lt

www.nplc.lt

www.teismai.lt

www.tm.lt

www.ve.lt

www.legifrance.gouv.fr

Santrauka

Raktiniai žodžiai: baudžiamasis procesas; viešumo principas; teisė į viešą teismą; teisminis nagrinėjimas; viešumo principo išimtys.

Šiame darbe analizuojamas viešumo principas teisiniame nagrinėjime, kuris įtvirtintas tiek tarptautiniuose, tiek ir nacionaliniuose teisės aktuose. Darbe atskleidžiama viešumo principo esmė, nustatomas jo santykis su kitais baudžiamojo proceso principais.

Apibrėžiamas viešumo principo turinys, išskiriant jo elementus, t.y. teismo posėdžio viešumą, nuosprendžio priėmimą ir viešą paskelbimą teismo posėdyje, bylos medžiagos viešumą bei prieinamumą ir teismo sprendimų publikavimą. Išaiškinamos viešumo principo taikymo sąlygos bei pagrindai nagrinėjant bylas teismuose.

Lyginami tarptautiniuose, užsienio valstybių teisės aktuose siūlomi uždaro teismo posėdžio pagrindai ir Lietuvos įstatymų leidėjo įtvirtintos viešumo principo išimtys. Išsamiau nagrinėjamos viešumo principo teisiniame nagrinėjime išimtys, susijusios su: nusikalstamų veikų, kurias padarė nepilnamečiai, nagrinėjimu, proceso dalyvių privataus gyvenimo apsauga bei liudytojais ar nukentėjusiais, kuriems taikomas anonimiškumas.

Analizuojant Lietuvos Respublikos teismų bei Europos žmogaus teisių teismo bylas, kuriose buvo sprendžiami klausimai susiję su viešu teismo posėdžiu, viešu nuosprendžio paskelbimu, bylos medžiagos prieinamumu visuomenei, buvo įvertinta tarptautinės bei nacionalinės teismų praktikos įtaka viešumo principo turinio supratimui bei reglamentavimui.

Atlikus išsamią viešumo principo analizę, prieita išvados, kad viešumo principas – tai, visų pirma, konstitucinis principas, pripažįstamas tiek tarptautinės, tiek nacionalinės teisės. Tačiau absoliutus viešumo principo taikymas gali pažeisti kitus baudžiamojo proceso principus, tam tikras asmenų teises, kurios ginamos Konstitucijos ir įstatymų, todėl yra numatytas jo ribojimas arba išimčių taikymas nagrinėjant bylas teismuose.

Summary

Key words: criminal procedure; principle of publicity; right to open hearing; court hearing; exceptions from the principle of publicity.

The work analyses the principle of publicity of judicial proceedings as established in both international and national legislation. The substance of the principle of publicity is disclosed and its relationship with other principles of the criminal procedure is defined.

The content of the principle of publicity is defined and its components are identified, i. e. the open hearing, the passing and pronouncing of a sentence at the hearing, the publicity and accessibility of a case file, and the publication of the court decisions. The conditions and basis for the application of the principle of publicity during a court hearing are explained.

Grounds for holding a court hearing in camera provided for in the international and foreign states' legislation are compared with the exceptions from the principle of publicity established by the Lithuanian legislature. The exceptions from the principle of publicity related to the criminal acts committed by minors, protection of private life of the participants in the proceedings, and witnesses or suffered parties to whom anonymity is applied, are examined in greater detail.

The effect of the international and national judicial practice over both understanding and regulation of the principle of publicity has been assessed based on an analysis of cases pertaining to the open hearing, public pronouncement of sentence and accessibility of case files to the public, heard by the courts of the Republic of Lithuania and the European Court of Human Rights.

The detailed analysis of the principle of publicity has led to a conclusion that the principle of publicity is, first of all, a constitutional principle recognised both by the international and national law. However, absolute application of the principle of publicity may infringe other principles of the criminal procedure as well as certain rights of individuals protected by the Constitution and the laws, therefore, restricting of the application of the principle or making exceptions at court hearings have been provided for.